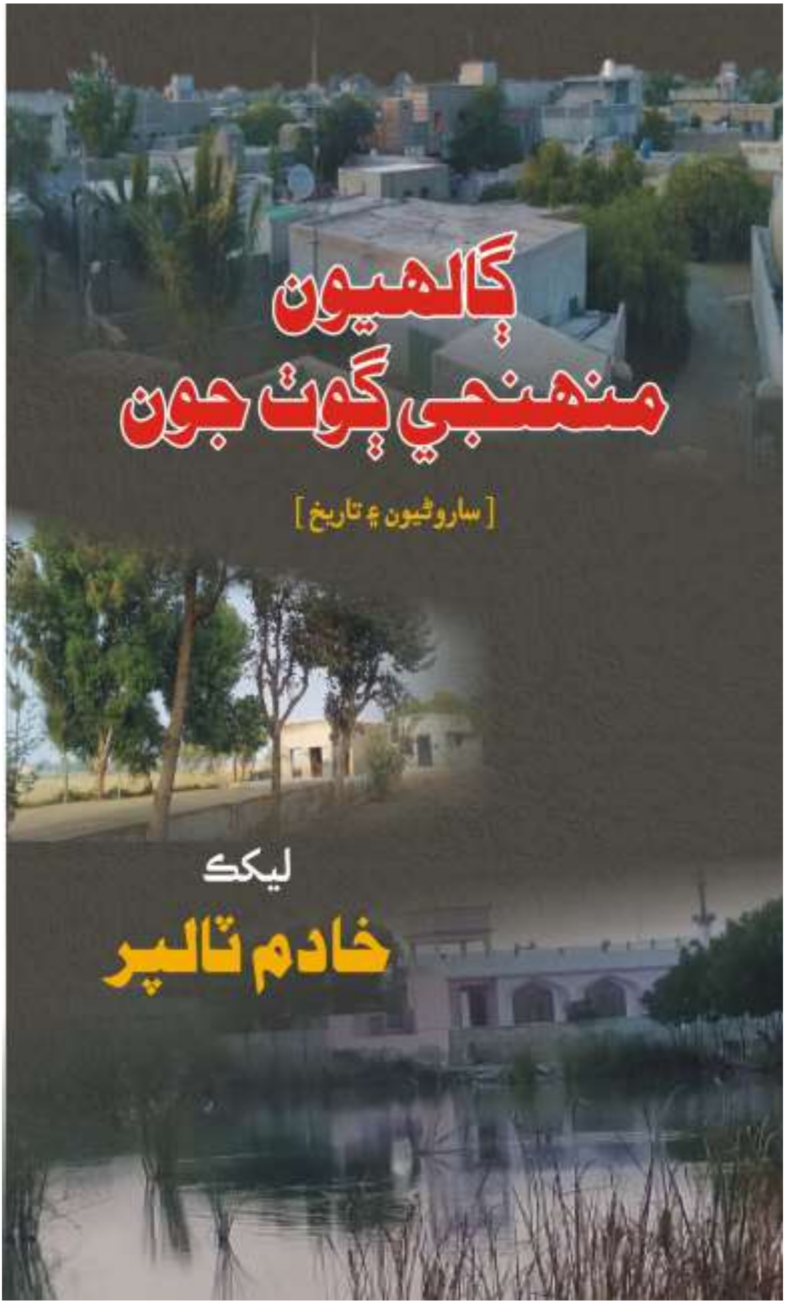
ڳالهيون
منهنجي ڳوٺ جون
[ساروڻيون ۽ تاريخ]
ليکڪ
خادم ٽالپر

ڳالهيون پيٽ ورن ۾، وڏي وڻ ٽيون،
پر سين مون نہ ڪيون، گوشي گڏيا نہ سپرين.
(شاهہ)

ڳالهيون منهنجي ڳوٺ جون

[ساروٽيون ۽ تاريخ]

ليکڪ

خادم ٽالپر

شمشير الحيدري اڪيڊمي- بدين
2020ع

ڊجيٽل ايڊيشن
سنڌ سلامت ڪتاب گهر
2024ع

حق ۽ واسطا محفوظ

ڪتاب جو نالو	:	**ڳالهيون منهنجي ڳوٺ جون**
موضوع	:	تاريخ/يادگيريون
ليکڪ	:	خادم تالپر
ايڊيشن پهريون،	:	ڊسمبر 2020ع
ڊزائين / لي آئوٽ	:	مور ساگر
ڪمپوزنگ	:	مقبول احمد چانگ، مقبول ڪپوزنگ سينٽر بدين
ڇپائيندڙ	:	شمشيرالحيدري اڪيڊمي ـ بدين
ڇپيندڙ	:	**ساحل** پرنٽرز حيدرآباد. 0333ـ2634650

ڊجيٽل ايڊيشن: سنڌ سلامت ڪتاب گهر

www.sindhsalamat.com

2024ع

قيمت: 400 روپيا

انتساب

هي ڪتاب ”ٻاالھيون منھنجي ڳوٺ جون“ منسوب ٿا ڪريون، هن ڳوٺ جي ان عظيم بزرگ هستي کي جنھن هن ڳوٺ ۾ اسڪول کولي، ڳوٺاڻن کي تعليم جي روشني سان سگھہ ڏني، علم، ادب، حياءَ، سيکاريو هڙان ۽ وڙان خرچ ڪري ڳوٺ جي نوجوانن کي تعليم ۽ روزگار مهيا ڪرڻ ۾ مدد ڪئي.

اها شخصيت آهي **سائين لطف علي ٽالپر** جنھن جي محنت ۽ ڪوشش سان هي ڳوٺ سڄي سنڌ جو مثالي ڳوٺ بنيو آهي جنھن کي اسان سؤ سؤ سلام پيش ٿا ڪريون.

ـ خادم ٽالپر

سنڌسلامت پاران

سنڌ سلامت ڪتاب گهر پاران **خادم ٽالپر** جي لکيل يادن ۽ ساروڻين تي مشتمل ڪتاب "**ٻالهيون منهنجي ڳوٺ جون**" اوهان اڳيان حاضر آهي .

هن ڪِتاب ۾ بظاهر ته خادم ٽالپر سندس ڳوٺ اندٻهلي جي ڪهاڻي لِکي آهي، پر درحقيقت هيءَ ڪهاڻي ٿوري گهڻي فرق سان سنڌ جي سمورن ڳوٺن جي ڪهاڻي آهي. هِن ڪِتاب پڙهڻ سان پڙهندڙ جي ذهن جي اسڪرين تي ڳوٺاڻي زندگيءَ جي دِل پذير تصوير اهڙي سپاويڪ نموني اُڀري اچي ٿي، جنهن ۾ فطرت جا سمورا دِلڪش رُوپ سروپ موجود آهن. ڳوٺ اندٻهلو سنڌ جو مثالي ڳوٺ اُن ڪري بڻيو آهي، جو اُن ۾ رهندڙ ماڻهو ۽ سندن ڪِردار به مثالي آهن، جن کي سائين خادم هِن ڪِتاب ۾ سموئي نه رڳو اندٻهلي ۽ اُن جي واسين جي تواريخ رقم ڪئي آهي، پر اُن سان گڏ سنڌ جي هِڪ سماجهي دؤر کي به محفوظ ڪيو آهي

هي ڪتاب شمشيرالحيدري اڪيڊمي، بدين پاران ساحل پبلڪيشن، حيدرآباد وٽان ڊسمبر 20220ع ۾ ڇپايو ويو. ٿورائتا آهيون مور ساگر جا، جنهن ڪتاب جي ڪمپوز ڪاپي موڪلي ۽ سنڌ سلامت ڪتاب گهر ۾ پيش ڪرڻ جي اجازت ڏني.

محمد سليمان وساڻ
مينيجنگ ايڊيٽر (اعزازي)
سنڌ سلامت ڊاٽ ڪام
sulemanwassan@gmail.com
www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

فهرست

صفحو	مضمون	نمبر
9	پنهنجي پاران — خادم ٽالپر	•
11	مهاڳ — پريت پال سنگھ سوڍو	•
14	پيش لفظ — ڊاڪٽر شرف الدين ٽالپر	•
21	روشن راهن جو پانڌي — مير بشير ٽالپر	•
25	هڪ استاد جون علمي ڪاوشون — ڪاشف ٽالپر	•

باب پهريون

ڳوٺ جو تاريخي پس منظر

31	ڳالهيون پنهنجي ڳوٺن جون	•
34	ٽالپر قبيلي جو تاريخي پسمنظر	•
38	اڏيو جو اوڏن سو ڍنگر ڍلو مَ ٿئي	•
44	ڳوٺ اندڙهلي ۾ انقلابي تبديليون	•
49	ڳالهيون نراليون	•
51	ڳوٺ اندڙهلي جي سماجي صورتحال	•

باب ٻيو

ڳوٺ جون معروف شخصيتون

55	ڳوٺ جون مشهور معروف شخصيتون ۽ ڪردار	•
56	مير غلام شاه ٽالپر	•
59	مير جان محمد عرف مير جاڻو ٽالپر	•
62	سائين لطف علي ٽالپر	•
68	حاجي فتح علي ٽالپر	•

•	پروفيسر ڊاڪٽر عبدالڪريم ٽالپر	71
•	خادم ٽالپر	73
•	مير غلام محمد ليڪچرار	76
•	مير غلام محمد 'ڪونڊر' (مير بشير)	80
•	مير غلام مصطفيٰ ٽالپر	87
•	ڊاڪٽر علي نواز ٽالپر	92
•	مير غلام الله ٽالپر	94
•	مير عبدالعزيز ٽالپر	96
•	سيٺ حاجي غلام محمد ٽالپر	97
•	سيٺ مير اعظم خان ٽالپر	99
•	حاجي نور محمد (نور خان) ٽالپر	101
•	عبدالستار "شڪاري"	104

باب ٽيون

(ڳوٺ جا پاڙا ۽ شجرا)

•	مولوين جو پاڙو	107
•	رئيسن جو پاڙو / رحيم خان جو پاڙو	113
•	دوست علي جو پاڙو	116
•	ڏاڏا آدم جو پاڙو	117
•	عبدالله وادي جو پاڙو	118
•	حاجي لعل بخش ٽالپر جو پاڙو	120
•	حاجي محمد علي جو پاڙو	126
•	محمد علي انو جو پاڙو	127
•	گلڻ جو پاڙو	130
•	حيدر ٽالپر جو پاڙو	133

•	مير بهادر جو پاڙو	135
•	مير جعفر خان جو پاڙو	137
•	حاجي فتح علي جو پاڙو	140
•	عبدالرحمان جو پاڙو	142
•	مير فضل محمد ٽالپر جو پاڙو	143
•	مير غلام حيدر جو پاڙو	145
•	گهراماڻي پاڙو	147
•	مامون خان (محمد خان) جو پاڙو	155
•	ٽالپرن کان سواءِ ٻيون ذاتيون ۽ قبيلا	156

باب چوٿون

(شاعري)

•	حيدر ٽالپر	161
•	غلام محمد ڪونڌر	170
•	خادم ٽالپر	178
•	ڊاڪٽر اعجاز ٽالپر	185

پنهنجي پاران

گهڻي وقت کان خيال هئم تہ جنهن ڳوٺ ۾ جنم ورتو اٿم. جتي ٻچپن جا املهہ پل گذاريم، جتي پنهنجي ننڍڙن دوستن سان رانديون ڪيم. جتي پنهنجي مائٽن جي هنجهہ ۾ گرمي حاصل ڪيم. جتي جون خوشيون، رونقون، بهارون، توڙي جتي درد ۽ وڇوڙا، ۽ ڳوناٽن ڪي ڏک ۽ محرومين ۾ لڇندي ڏٺم. انهيءَ ڳوٺ، انهي خطي جي صورتحال ۽ پنهنجي وقت جي تاريخ لکجي. انهي خيال کي نظر ۾ رکندي ڳوٺ جي تاريخ لکڻ لاءِ ڳوٺ جي جهونن ڳوناٽن کان حال احوال ونڊ، لکڻ، ۽ پوءِ وري انهن ڳالهين جي تصديق لاءِ مختلف ماڻهن کان رايا ونڊ شروع ڪيم تہ ڪتاب "ڳالهيون منهنجي ڳوٺ جون "آهستي آهستي پنهنجي بهتر شڪل اختيار ڪندو ويو.

سنڌ سچي سون آهي. سنڌ جا ڳوٺ هيرن جواهرن سان مالا مال آهن. سنڌ ۾ لوڪ ڏاهپ جا ڪئين داستان پکڙيا پيا آهن. سنڌ ۾ جيتوڻيڪ لکڻ پڙهڻ جو علم ۽ هنر ڏاڍو دير سان آيو آهي. نتيجي ۾ قدرت جي مظهرن کي سائنسي علم جي روشني ۾ سمجهڻ ۾ ڏاڍي دير ٿي وئي آهي، پر پوءِ بہ "دير آيد درست آيد "جي چوڻي موجب اڄ سنڌ برصغير جي ٻين قومن کان پوئتي نہ آهي.

اگر سنڌ جي مختلف شهرن ۽ ڳوٺن مان کي ماڻڪ موتي چونڊجن، گم ٿيل سگهڙن، ڏاهن، شاعرن، هنرمندن، ڳڻائتن ماڻهن جا داستان گڏ ڪجن تہ نہ صرف سنڌ لاءِ پر پوري دنيا جي عالمگير انسانيت لاءِ تمام وڏا خزانا هٿ ڪري سگهجن ٿا.

هنن ڳالهين کي نظر ۾ رکندي. هن ڪتاب لکڻ جو ڪم شروع ڪيو ويو. ظاهر آهي هي ڪتاب ۾ منجهس ڇاڻايل معلومات ڪنهن هڪ ماڻهو جي وس جي ڳالهہ نہ هئي جو گڏ ڪري سهيڙي پر پوءِ ڪافي دوستن هن ڪم لاءِ همٿائيو. انهن جو ٿورو مڃڻ ضروري آهي.

پروفيسر ڊاڪٽر عبدالڪريم، سيٺ غلام محمد، مير نور محمد، مير

غلام الله، ڊاڪٽر اعجاز ٽالپر، مير غلام محمد ڪونڌر ڳوٺ جي نوجوانن مير مصطفيٰ، مير عباس، مير اعظم، مير بشير، مير ڪاشف ۽ ٻين تمام بهترين سهڪار ڪيو مولوي نور محمد وقت به وقت معلومات جي تصديق ڪئي سليمان، حاجي لعل خان ۽ غلام قادر معلومات گڏ ڪرڻ ۾ مدد ڪئي. انهن سمورن دوستن جي مهرباني.

ڪِتاب جي مهاڳ لکڻ جي تڪليف سنڌ جي خوبصورت نوجوان شاعر، ليکڪ ۽ ائڊوڪيٽ پريت پال سنگهه سوڍي کي ڏِني وئي، جنهن پنهنجي تمام گهڻي مصروفيت جي باوجود پنهنجي عالمانه راءِ ڏئي اسانکي احسانمند ڪري ڇڏيو آهي، جنهن جا تمام وڏا وڙ.

شمشيرالحيدري اڪيڊمي هميشه جيان پنهنجي مهرباني سان منهنجين ڪچين ڦِڪلين لِکڻين کي سنڌي عوام جي اڳيان آڻيندي رهي آهي، جنهن جا وڏا ٿورا.

آخر ۾ سنڌ جي اُستادن ۽ نوجوان شاگردن کي گذارش ٿي ڪجي ته اُهي پنهنجي ڳوٺن ۽ شهرن ۾ علم ۽ روشن خيالي ڦهلائڻ لاءِ پنهنجي معصوم ٻارڙن (ڇوڪرن ۽ ڇوڪرين) ۾ مطالعي جو شوق پيدا ڪن، پنهنجي اسڪول جا پاڻ وارث ٿين. ڳوٺاڻن جي ترقي ۾ ڪين مددگار ٿين.

خادم ٽالپر
20 نومبر 2020ع
03313512626

مهاڳ

ارتقائي عمل سان گُذرندي جڏهن انساني نسل ۾ ڪجهہ فضليت آئي تہ قبيلن ۽ پاڙن جي شِڪل ۾ ڳوٺ ٻڌجڻ جي شرعات ٿي. ڳوٺ انسان جي هزارين لکين سالن جي جُستجو، ڪوشش ۽ تجربن کان پوءِ ماٽيل ڪاميابين ۽ شين جو پرتوو آهن. ڳوٺ جڏهن ترقي ڪري شهر بڻيا تہ انهيءَ ترقي جي بدلي هاڻوڪو انساني نسل فطرت جي قانون سان ٽڪراءُ ۾ اچي مهذبپڻي جي بُنيادي اصولن جي قرباني ڏيئي جديد کان جديد تر شهري زندگيءَ گهارڻ لڳو آهي.

”ڳالهيون منهنجي ڳوٺ جون“ ڪِتاب ۾ بظاهر تہ سائين خادم ٽالپر سندس ڳوٺ انڌهلي جي ڪهاڻي لِکي آهي، پر درحقيقت هيءَ ڪهاڻي ٿوري گهڻي فرق سان سنڌ جي سمورن ڳوٺن جي ڪهاڻي آهي. هِن ڪِتاب پڙهڻ سان پڙهندڙ جي ذهن جي اسڪرين تي ڳوٺاڻي زندگيءَ جي دِل پذير تصوير اهڙي سپاويڪ نموني اُڀري اچي ٿي، جنهن ۾ فطرت جا سمورا دِلڪش رُوپ سروپ موجود آهن.

ڳوٺ انڌهلو سنڌ جو مثالي ڳوٺ اُن ڪري بڻيو آهي، جو اُن ۾ رهندڙ ماڻهو ۽ سندن ڪِردار بہ مثالي آهن. جن کي سائين خادم هِن ڪِتاب ۾ سموئي نہ رڳو انڌهلي ۽ اُن جي واسين جي تواريخ رقم ڪئي آهي، پر اُن سان گڏ سنڌ جي هِڪ سپاجهي دؤر کي بہ محفوظ ڪيو آهي. ”ڳالهيون منهنجي ڳوٺ جون“ عام ڪِتاب ناهي، جيتوڻيڪ سائين خادم اڳ ۾ بہ خاص ۽ لاڀائتا ڪِتاب لِکيا آهن، جن مان”تاريخ منهنجي وقت جي“ اسڪولن ۽ ڪاليجن جي نِصاب ۾ پڙهائڻ جهڙو آهي. پر هي ڪِتاب اُن ڪري بہ خاص آهي، جو هِن ڪِتاب ۾ گُذريل ۽ هاڻوڪي دؤر جي ڳوٺاڻي، هِڪبئي لاءِ جيئندڙ ۽ حقيقي معنيٰ ۾ مهذب زندگيءَ جي روح

پرور تصوير هلندي ڦرندي نظر اچي ٿي. هِن ڪِتاب ۾ سنڌ جي روايتي وشواسن سهاري گُذرندڙ زندگيءَ به ساهه کڻندي محسوس ڪري سگهجي ٿي، ته ڏک ڏولاوا، ڏُک، بيماريون، لڏپلاڻ ۽ خانا بدوشين جا قافلا اکين اڳيان گُذرندي ڏِسي سگهجن ٿا. هِن ڪِتاب ذريعي اندھلو گُهمندي جڏهن ماڻهو ڏاڳن ڦيٽن جي اُماوَس رين جي ڀاڻ بسيري ۾ پهچي ٿو ته اُتي لُطف علي ٽالپر علم جي لاٽ سان ڳوٺ جي هر گهٽي، هر گهر ۽ هر ذهن کي ڏيئا ڏيئا روشن ڪندڙ به مِلي وڃي ٿو. جيڪڏهن توهان بدحالي ۽ بي سمجهي سبب جيون دان ڪندڙ وڻ ٻوٽا وڍڻ جي ابهرائپ ڪري وجهو ۽ اُنهن وڻن کي سنڀالي وڏو ڪندڙ مالڪ اوهان جي اها ناقابل معافي گُستاخي ڏِسي وٺي ته پشيمان ۽ شرمشار نه ٿجو. ڇاڪاڻ ته اندھلي ۾ مير جانڻ جهڙا ڪِردار پنهنجي ٻاجهاري خاموشي سان توهان جو آئيندو سنواريندڙ به هِن ڪِتاب ۾ ملي ويندا.

شاهه لطيف، سانوڻ فقير ۽ مل محمود پلي جا ڏور بيت، ڳائڻ وڄائڻ جون منڊليون ۽ محفلون، ثقافتي راندين ۽ رهاڻين جا ميلا ملاکڙا، انقلابي سياسي هلچل جا شاندار اجتماع، شادين خوشين ۾ ڇنڇل ٺهڪڙن جي رڌم تي گيت سنگيت به هِن ڪِتاب ۾ نيڻ ڏِسن ٿا ۽ ڪَن ٻُڌن ٿا. اُجايل راهه گُذارن لاءِ اُونهن کوهن جو مِٺو پاڻيءَ ڪيڏي رضاڪارانا ڪُلهن تي کنوائين سان ڪورن مٿن ۾ پري رکڻ جا منظر به سائين خادم پنهنجي سلوٽي ۽ سولي ٻوليءَ ۾ هِن ڪِتاب جي زينت بڻايا آهن.

سائين خادم ٽالپر پنهنجي سموري حياتيءَ سچائي نموني گهاري آهي. ڌرتي کي ڪيڙي هرلي ۽ نار سان سيراب ۽ زرخير بڻائڻ لاءِ پگهر وهائي پورهيو ڪيو آهي، ته قومي شعور جي آبياري لاءِ وطن جي واهڻ وسندين جا روشن ۽ سون ورنا پنڌ به ڪيا آهن ۽ اسان کي سدائين اُتساهيو آهي. سندس فِڪري پُختگي ۽ عملي اورچائي ڏِسي ماڻهو ڪانئس قائل ۽ مائل ٿيڻ ڪانسواءِ رهي نٿو سگهي.

سائين خادم اسان جي آس پاس اهو واحد ماڻهو آهي، جيڪو مُني صدي کان ٻہ مٿي چمار ماڻي هن ”فاني“ جهان مان ڏؤ نہ ڪيو اٿس، هر روز ڪا نئين جُستجو ڪو نئون ڪم. آئون تہ گهڻو ئي عرض ڪندو آهيان نہ سائين، هاڻي گنج ٿيو. الله جو ڏِنو سڀ ڪجهہ آهي، پُٽ پوٽا، مال ملڪيت، عزت شهرت، هاڻي تہ مِني ڏٽيءَ جو نالو وٺي پاپ پراسچت بخشرائي اڳيون جهان سنواريو پر منهنجي ڳالهہ هر ڀيري ٻُڌي اڻ ٻُڌي ڪري ڇڏي اٿس..!

ٻہ ٽي مهينا اڳ ”ٻالهيون منهنجي ڳوٺ جون“ جي مسودي سميت سائين خادم حيدرآباد منهنجي آفيس اچي سهيڙيو، حُڪم هاڻي انداز ۾ چيائين تہ 15 ڏينهن ۾ هِن ڪِتاب جو مهاڳ لِکي مور ساگر جي حوالي ڪرڻو اٿو..! مون گُذارش ڪئي تہ سائين، توهان جو ڪِتاب نهايت اهم آهي، ڪنهن سينئر ۾ ڏاهي کان ٿا مهاڳ لِکرايون، اِها ساڳئي ڳالهہ مون مير بُليدي کي بہ چئي، پر مير بہ سائين خادم جي پاسي ٿي بيهہ رهيو چئي، مهاڳ لِکڻ جي حوالي سان سائين ڀروچاڻي زبان ڪري وينو آهي سا ٻي ڪانہ ٿيندي!

مون لک ڪوششون ڪيون تہ پنهنجي ذهن جو تخليقي ماحول جوڙي هِن شاندار ڪِتاب تي مهاڳ لِکڻ جو شرف ماڻيان پر ايئن ٿي نہ سگهيو چاڪاڻ تہ ڏينهن رات ڏوهارين، موالين، قاتلن، مقتول ۾ بيگناهن کي ڇڏائڻ ۾ ٻڌائڻ جا قانون پڙهندي ۾ سوچيندي منهنجا حواس ادبي وادين جو سير ڪرڻ لاءِ بہ سِگهي ويا آهن..!!

پريت پال سنگهہ سوڍو

پيش لفظ

مون کي ٻالڪپڻ کان ڪتاب پڙهڻ ۽ علمي ڳالهين ٻڌڻ جو گهڻو شوق هو. ان ڪري جو منهنجي گهر ۾ اهڙو ماحول اڳ ۾ ئي موجود هو. منهنجي ڪتابن پڙهڻ جي شروعات گهر ۾ موجود لواري شريف جي لٽريچر کان ٿي هئي. هڪ ڪتاب "تحفئہ لواري شريف1975 "ع جو ڇپيل هو جنهن کي سنڌ جي جيد عالم مولانا غلام محمد گرامي مرتب ڪيو هو. ان ۾ سلطان الاولياء خواجہ محمد زمان جن جي فيض ۽ فلسفي تي لکيل عالمن جا فڪر انگيز تحقيقي مقالا ۽ ڪجهہ شاعرن جو ڪلام درج هو. عالمن انهن مقالن ۽ شاعريءَ کي لواري شريف ۾ ٿيل هڪ ادبي ڪانفرنس ۾ پڙهيو هو. ڪتاب ۾ موجود شاعرن جي لسٽ ۾ سائين خادم جو نالو محمد هاشم "خادم "ٽالپر هن شعر سان گڏ موجود هو.

دور آيو ڪو اهڙو سائين، ماڻهو ٿي حيوان ويا،
صورت ساڳي، سيرت بدلي، قلبن مان ايمان ويا،
مولا ساڳيو مذهب ساڳيو پر مسلم ٿي شيطان ويا،
چين ويو آخر ڪسجي، هر هنڌ ٿي ارمان ويا،
ڪرم ڪريو هن "خادم "تي اي شاهہ شہ خوبان سخي.
موٽ وطن تي سگهو او سنڌڙيءَ جا سلطان سخي.

اهڙيءَ طرح لواري شريف جي تذڪرن ۾ آيل عالمن ۽ شاعرن جا نالا منهنجي ذاتي شوق سبب ذهن تي رهندا هئا. سائين خادم جو غائبانہ تعارف تڏهن وڌيڪ چٽو ٿيو هو جڏهن معلوم ٿيو تہ سندس خانداني تعلق اسان جي ابائي ڳوٺ بلوچ خان ٽالپر لڳ غلام شاهہ موري ۽ راڄو خاناڻيءَ سان آهي. هن جو ڏاڏو گهراماڻي ٽالپر هو پر ڏاڏي لانگهاڻي بهاراڻي ٽالپر،

اسان جي ڳوٺ مان هئي ۽ حسڻ ولد سليمان جي نياڻي هئي. هن مختصر تعارف کان علاوه منهنجي سائين خادم سان ٻي ڪابہ ڏيٺ ويٺ ۽ ميل ملاقات نہ هئي. آئون انٽر پاس ڪري 1992ع ۾ پرائمري استاد تعلقہ گولاڙچيءَ ۾ مقرر ٿيو هئس تڏهن سائين خادم تعلقہ بدين ۾ سپروائيزر هو. 1994ع ۾ آئون بدلي ٿي تعلقہ بدين يونين ڪائونسل ڪيڙڻ ۾ آيو هئس ۽ سائين يونين ڪائونسل لواري شريف جو سپروائيزر هو. 1995ع ۾ سائين خادم سائنس جرنل (رسالو) جاري ڪندو هو يا نہ بلڪ رسالي جي آفيس نئين واهہ جي موريءَ کان ٿورو پريان قائد اعظم روڊ بدين ۾ قائم هئي، جنهن تي رسالي جي مونو گرام سان هڪ ننڍڙو بورڊ بہ لڳل هو. آئون ڪنهن استاد سان گڏجي ان آفيس ۾ ويو هئس ۽ سائين خادم سان پهريون ڀيرو ملاقات ٿي هئي. سائين سان ملڻ ڪري مون کي گهڻي خوشي محسوس بہ ٿي هئي. 1995ع ۾ آئون 21 سالن جو نوجوان هئس. سائين خادم جي شروع کان وٺي اها خوبي رهي آهي تہ هو نوجوانن کي پائيندو ۽ همت ڏياريندو رهندو آهي مون کان بہ حال احوال ورتائين، منهنجي خاندان کان اڳ ئي واقف هو. ان ڏينهن مون کي صلاح ڏنائين تہ توهان سنڌي ادبي سنگت جي گڏجاڻين ۾ شرڪت ڪريو. نقاش علواڻي سيڪريٽري آهي، منهنجي نالي ان کي ٻڌايو. اڳيان جيڪو پهريون جمع جي ڏينهن آيو هو مون ان ڏينهن کان سائين خادم جي معرفت ادبي سنگت ۾ شموليت ڪئي هئي. اهڙيءَ طرح سائين خادم سان جيڪو پهرين ڏينهن کان دوستيءَ جو سلسلو قائم ٿيو هو سو جيئن پوءِ تيئن وڌيڪ گهرو ۽ گهاٽو ٿيندو ويو ۽ اڄ سوڌو قائم آهي. P.hd جي سفر ۾ جن ماڻهن مون کي گهڻو همتايو ۽ صلاحون ڏنيون هيون، انهن ۾ سائين خادم سرفهرست آهي.

سائين خادم ذهني طور آزاد خيال ۽ سياسي، سماجي ۽ سائنسي سوچ رکندڙ فرد آهي. مختلف سياسي ۽ سماجي ادارن ۾ اڳواڻ جي حيثيت ۾ رهيو آهي بلڪ اهو سلسلو اڄ بہ قائم اٿس، پر پنهنجي دوستن سان هن

تعلق صرف ذاتي ٿي رکيو آهي. مطلب تہ هن ذاتي دوستن کي ڪڏهن بہ مجبور نہ ڪيو آهي تہ توهان مون سان گڏ منهنجي پارٽي ۾ هجو يا ان ۾ شموليت ڪريو يا منهنجي خيال سان لازمي سهمت ٿيو. زوربار تہ پري رهيو مگر هن ڪڏهن اهڙو اشارو بہ ڏنو آهي. ذاتي دوستن جي ڪچهرين ۾ هن ڪڏهن بہ پنهنجي پارٽيءَ جي پرچار بہ نہ ڪئي آهي. اگر ڪڏهن ڪنهن دوست کي پنهنجي پارٽي پروگرام ۾ شرڪت لاءِ چوندو بہ آهي تہ اهو صرف ان مد ۾ توهان تعليم تي يا سماجي تبديلي يا سائنس جي فائدن تي يا ٻي ڪنهن شعوري موضوع وغيره تي اگر سنو ليڪچر ڏئي سگهو ٿا تہ اهو اسان جي پارٽي ميمبرن کي ڏيو. اها شرڪت صرف مهمان جي حيثيت ۾ ٿي هوندي آهي. دوستن کي مجبور نہ ڪرڻ واري اهڙي عمل کي آئون سندس ڪمال جي خوبي سمجهان ٿو. اهوئي سبب آهي تہ سندس دوستيءَ جي دائري ۾ هر مڪتبہ فڪر جو ماڻهو موجود آهي ۽ پاڻ انهن جي مزاج موجب هلي ٿو. پنهنجي دوستن کي هر وقت سندن ٿي مزاج مطابق ڪنهن نہ ڪنهن موضوع تي ڪم ڪرڻ لاءِ همٿائيندو رهندو آهي.

هن وقت سندس عمر 75 سالن کان ٽپي چڪي آهي. انسان جي زندگي مختلف واقعن ۽ حادثن سان بہ ڀريل آهي، جيڪو فطرتي عمل آهي. فطرتي لاها چاڙها انسان جي زندگيءَ جو حصو آهن. خوشيون ۽ غميون، ڏک ۽ سک سيئي انسان کي زندگي ۾ پلئہ پون ٿا. اهڙا اچانڪ ۽ جيءَ جهوريندڙ واقعا سائين خادم کي بہ پيش آيا آهن. پر هن شخص انهن کي مڙسي سان منهن ڏئي مقابلو ڪيو آهي ۽ ڪڏهن بہ مايوس ٿي ويهي نہ رهيو آهي. بهرحال هي شخص هر دور ۾ جدت پسند رهيو آهي. دور تبديل ٿئي، حالتون بدلجن تہ انسان جو ماحول ۽ مزاج بہ تبديل ٿيڻ گهرجي. مطلب تہ هي انسان ۽ فطرتي ماحول سان وابستہ هر شيءَ کي جديد رنگ ۾ ڏسڻ چاهي ٿو. فلسفي ۽ شاعريءَ جو موضوع هجي چاهي مذهب، آرٽ يا فنون لطيف جو موضوع، مگر جاچڻ، ڏسڻ ۽ پرکڻ جو انداز جديد ۽ سائنسي

هجڻ گهرجي. هن ڪڏهن ڪنهن بہ سماجي گروهہ جي ريتن، رسمن، عقيدن يا رهڻي ڪهڻي جي انداز کي نقطہ چينيءَ جي نشانو نہ بنايو آهي. هن جي سوچ جو محور صرف هڪڙو آهي تہ سماج کي تبديل ڪيئن ڪجي ۽ شعور کي ڪيئن اُڀارجي. دنيا هر دور ۾ تبديل ٿيندڙ ۽ ترقي ڪندڙ آهي. هو پنهنجي ذهن مطابق اهڙا مشاهدا ڪندو رهي ٿو. دنيا جي سياسي ماحول، سماجي تبديلي ۽ سائنسي ترقيءَ واري مواد جو مطالعو ڪري ان کي ئي پنهنجي گفتگو جو مرڪز ۽ محور بنائيندو رهندو آهي.

زندگيءَ جي هڪ ڊگهي ۽ وسيع مشاهدي ۽ تجربي جي آڌار تي ويجهڙ ۾ بہ ڪتاب لکي ڇپائي چڪو آهي ۽ هي ٽيون ڪتاب آهي. سائين خادم جي تحريرن جو موضوع بظاهر ڪهڙو بہ هجي مگر انهن جو پس منظر اڪثر طور ذاتي مشاهدي، مطالعي ۽ تجربي تي مبني هوندو آهي. هڪ ڪتاب "تاريخ منهنجي وقت جي "سڏو سنئون تجربن ۽ مشاهدن تي مشتمل آهي يعني آتم ڪٿا. ٻيو ڪتاب "پرهہ ٻاکون ڪڍيون "اٿس جنهن ۾ زندگيءَ جي ارتقائي پس منظر ۾ مذهب، فلسفي، سياست ۽ سائنس وسيلي سماجي تبديلي جا موضوع شامل آهن. ڪتاب جو آخري حصو جنهن ۾ تحرير جو نچوڙ ۽ نتيجو شامل آهي، اهو وري بہ سندس ذاتي تجربي ۽ مشاهدي جي نشاندهي ڪري ٿو. مطلب تہ هن جي سوچ جو محور سائنس ۽ سياست وسيلي سماجي تبديلي آهي، جيڪا حقيقت بہ آهي اُن ڏانهن ئي راغب ٿئي ٿو. هن ڪتاب "ٻالهيون منهنجي ڳوٺ جون" ۾ پڻ ڳوٺ جي پس منظر سان گڏ تعليمي ترقي ۽ سياسي شعور جا موضوع شامل ڪيا آهن، جن جو دائرو سندس ڳوٺ آهي. ڳوٺ جي اها ترقي ۽ تبديلي هن جي جدوجهد سان سندس اکين آڏو ئي ٿي آهي. تنهن ڪري ائين چوڻ ۾ ڪو وڌاءُ نہ آهي تہ هي ڪتاب بہ سندس تجربا، مشاهدا ۽ جدوجهد ظاهر ڪري ٿو.

سائين خادم جي هن ڪتاب ۾ سندس ڳوٺ جو تاريخي پس منظر

موجود آهي. ڳوٺ ڪڏهن آباد ٿيو ڪنهن آباد ڪيو ڪهڙا پاڙا رهن ٿا، جديد دور ۾ ڪهڙي ترقي ٿي آهي. ماڻهن جا ذهن ڪيئن بدليا آهن ۽ اجا وڌيڪ ڳوٺ جي ترقيءَ جي راهن کي ڪيئن هموار بنائي سگهجي ان ڪري هن ڳوٺ جي انهن ماڻهن جو جدا جدا ذڪر به ڪيو آهي جن تعليم وسيلي ترقي ڪئي آهي، جيئن اهي ٻين لاءِ مثال بنجي سگهن.

هونئن به ٽالپر ذات جو تذڪرو تاريخي طور دلچسپيءَ کان خالي نه آهي. هن وقت سنڌ ۾ جيڪي به ذاتيون موجود آهن تن مڙنيءَ مان ٽالپرن جو سربستو ۽ تفصيلي ذڪر تاريخن ۾ قلمبند آهي. بنياد ۽ بينڪن سميت شجرن ۽ اوڙڪن جو احوال ٻين ذاتين جي ڀيٽ ۾ هنن جو وڌيڪ ملي ٿو. سڄي سنڌ ۾ هن ذات جي ماڻهن جي نالي پٺيان وڏا وڏا شهر آباد آهن ۽ اهي به هڪ وڏو تاريخي پس منظر پڻ رکن ٿا. مثال طور خيرپور ميرس، ميرپورخاص، ٽنڊو الهيار، ٽنڊو محمد خان، ٽنڊو جان محمد، ٽنڊو باگو، ٽنڊو غلام علي وغيره. انهن شهرن کان سواءِ ڪيترائي وڏا وڏا تاريخي ڳوٺ هنن ماڻهن ٻڌايا آهن. هن ذات جي ماڻهن جي خاص ڳالهه اها به آهي ته هو خانه بدوش نه آهن. جتي وينا اتي صديون گذريون ويون. پنهنجي شهرن ۽ ڳوٺن کي وقت جي ضرورتن مطابق ترقي وٺائيندا رهيا آهن. تنهن ڪري ئي هي پنهنجي زندگي شايان نموني سان گذاريندا رهيا آهن. اهڙو عمل هڪ مهذب ۽ ترقي يافته قوم جي ذمري ۾ اچي ٿو. هر قوم جي پنهنجي تهذيب ۽ تمدن آهي ۽ وري ان قوم ۾ موجود جدا جدا ذاتين جي پڻ الڳ سڃاڻپ ۽ تهذيب هوندي آهي ائين هي ذات پڻ هڪ جدا سڃاڻپ ۽ تمدن جي مالڪ آهي. هي ذات سنڌ جي اندر بنيادي طور جاگيردار رهي آهي ۽ سندس اها سڃاڻپ اڄ به قائم آهي. جديد تعليم، ترقي ۽ سياست ۾ پڻ هي قوم هر دور ۾ اڳتي رهي آهي. هن وقت به سياسي لحاظ کان اگر ڏسبو ته سڄي سنڌ ۾ به ذاتيون نمايان نظر اينديون، هڪ هي ٽالپر ۽ ٻي سيد. جيئن ذڪر ٿيو ته مختلف ذاتين جي جدا سڃاڻپ آهي مثال واڍيا، ميمڻ، خواجه

گهڻو ڪري واپاري آهن, واپار انهن جي سڃاڻپ آهي. ائين جاگيرداري ۽ سياست هن ٽالپر ذات جي خاص سڃاڻپ آهي.

ٽالپرن جو بنيادي ۽ تفصيلي تذڪرو ڪيترن ئي ڪتابن ۾ قلمبند ٿي چڪو آهي. انهن ۾ "جنت السنڌ", "ٽالپرن جي مختصر تاريخ", "نئين مصر جا پراڻا ورق", "خيرپور جي ميرن جو علم ۽ ادب ۾ حصو(P.hd" ٿيسسز), "حيدرآباد جي ٽالپرن جو علم ۽ ادب ۾ حصو(P.hd" ٿيسسز), "سنڌ جي دربار", "تمدن سنڌ", ميرن جي صاحبي "وغيره. هي ڪتاب ٽالپر حڪمران طبقي جو تفصيلي ۽ ٻين خاندانن ۽ مختلف پاڙن جو مختصر احوال مهيا ڪن ٿا. هنن ڪتابن جي مطالعي مان معلوم ٿئي ٿو ته سنڌ جي هن ذات تي ٻين ذاتين جي ڀيٽ ۾ وڌيڪ ۽ تفصيلي طور لکيو ويو آهي.

سائين خادم ٽالپر پهريون ليکڪ آهي جنهن هن ذات جي عام طبقي تي هي ڪتاب لکيو آهي ۽ دائرو به محدود يعني هڪ ڳوٺ تائين رکيو اٿس. پر هي ڪتاب نه رڳو هڪ ڳوٺ جي پس منظر تي مشتمل آهي مگر ٽالپرن جي عام طبقي جي پاڙن, اوڙڪن ۽ ٻينڪن جي وڏي ڄاڻ مهيا ڪري ٿو. سائين خادم 70 ۽ 80 وارن ڏهاڪن ۾ جنهن سياسي, سماجي ۽ شعوري جدوجهد جي شروعات ڪئي هئي ته هي ڳوٺ سندس جدوجهد سان ئي ان سياسي شعور جو مرڪز بنجي ويو هو. ان جدوجهد جو ثمر اهو مليو ته اڄ سندس ڳوٺ هن دور جديد ۾ 100 سيڪڙو تعليم جي زيور سان سينگاريل آهي. ان سياسي ۽ شعوري جدوجهد سان آراسته ٿيل ماڻهن جو ذڪر به هن ڪتاب ۾ موجود آهي. ان لحاظ کان ائين چئي سگهجي ٿو ته هي ڪتاب نه رڳو هڪ ڳوٺ, ذات يا ان جي پاڙن جي ڄاڻ ڏيندو پر عام پڙهندڙن لاءِ پڻ مثالي ۽ لاياڻتو ثابت ٿيندو. ڇو ته هن ۾ هڪ ميوو ڏيندڙ جدوجهد جو احوال قلمبند ٿيل آهي. منهنجي خيال موجب سنڌ ۾ هي پهريون دستاويز قلمبند ٿيو آهي جيڪو ڳوٺ ۽ ذات جي عام ماڻهن جي احوال سان گڏ هڪ ڏکيي ۽ منظم سياسي جدوجهد جي معلومات ڏيندڙ

آهي. هن دور ۾ سنڌ جي اندر اهڙا ٻيا به ڪيترائي مثالي ڳوٺ هوندا جيڪي تعليمي ترقي ۽ سياسي شعور سبب نمايان حيثيت رکندا هوندا، اگر انهن ڳوٺن ۽ علائقن جو احوال به هن ڪتاب وانگر قلمبند ڪري منظر تي آندو وڃي ته هڪ ڪار آمد معلومات ميسر ٿي سگهندي ۽ ٻين ڳوٺن جا ماڻهو پڻ ان مان حظ حاصل ڪري پاڻ کي ۽ پنهنجي ڳوٺ جي ماڻهن کي تعليم طرف راغب ڪري سگهندا.

بهرحال هي ڪتاب نهايت ئي ڪارائتو آهي ۽ سنڌ جي هڪ جاکوڙي ۽ درد رکندڙ ليکڪ لکيو آهي. ليکڪ خود مهربان ۽ سدا بهار طبيعت جو مالڪ آهي ۽ فطرتي حسن سان بي حد پيار ڪندڙ آهي. پيار اهڙو عمل آهي جيڪو هر ڪنهن کي موهي، سهڻو ۽ صحتمند بنائي ڇڏيندو آهي. سائين خادم جي خوش مزاجي ۽ صحتمنديءَ جو راز به اهو ئي پيار آهي، جنهن جو اظهار هو پاڻ به اڪثر ڪري ڪندو رهندو آهي.

ڊاڪٽر شرف الدين ٽالپر

(لواري شريف)

03330392955

روشن راهن جو پانڌي سائين خادم ٽالپر

بقول شاه لطيف:

ماڻهو سڀ نہ سهڻا، پکي سڀ نہ هنجهہ،
ڪنهن ڪنهن ماڻهو منجهہ اچي بوءِ بهار جي.

(شاه)

جيتوڻيڪ آئون ۽ سائين خادم هڪڙي ئي ڳوٺ جا رهاڪو آهيون ساڳئي وقت شايد هڪڙي ئي ڏيڍي جا چور رهيا آهيون تنهن هوندي بہ ايترو عرصو گذرڻ باوجود اسان جي وچ ۾ ڪا سياسي يا فڪري بيٺڪ ڪونہ ٿي سگهي آهي جيڪي ميل ملاقاتون ٿيون هونديون اهي رسمي طرح گسين پنڌين هلندي ڦرندي ئي ٿيون هونديون انهي جو ڪارڻ ٻين ڪيترن ئي سبب سان گڏ هڪڙو اهو بہ ٿي سگهي ٿو تہ سائين خادم ادبي ڪيتر جي جنهن اعليٰ مقام تي بيٺل آهي اتي اسان جهڙا نوان شاگرد عام سنڌي چواڻي "ادب جو مقام "سمجهي فاصلي تي رهڻ کي ترجيح ڏني هوندي حالانڪ سائين خادم جڏهن بہ مليو ۽ جتي بہ مليو اتي پنهنجائپ وارو ۽ شفقت ڀريو هٿ پنهنجي ڪلهن تي محسوس ڪيوسين. ڪجهہ وقت اڳ ۾ سائين خادم پنهنجي آتم ڪٿا ڪتابي صورت ۾ "تاريخ منهنجي وقت جي "شايع ڪئي ۽ اهو ڪتاب جڏهن منهنجي هٿن ۾ آيو تہ انهي کي پڙهي اها خواهش پيدا ٿئي هئي تہ ڪاش مونکي بہ موقعو ملي ها تہ آئون بہ ڪجهہ سائين خادم جي باري ۾ پنهنجا ويچار ونڊيان ها بهرحال وري بہ ساڳئي مٿئين ڳالهہ "ادب جا مقام "واري تازو ڪجهہ ڏينهن پهرين سائين خادم سان جيئن اڳ ۾ چٽي آيو آهيان تہ گسين پنڌين رسمي ملاقات ٿي وئي جنهن ۾ سائين اها خواهش ڏيکاري تہ آئون پنهنجي والد صاحب "مير ڪونڌر "بابت ڪجهہ يادگيريون لکي ڏيان تہ جيئن اهي سائين خادم جي ايندڙ نئين تصنيف "ڳالهيون منهنجي ڳوٺ جون "۾

شايع ٿي سگهن. سائين خادم جا وڙجنهن انهي لائق مون کي سمجهيو پر دل چيو تہ بابا سائين تي لکڻ کان اڳ ۾ ڇو نہ انهي موقعي جو فائدو وٺندي سائين خادم جي زندگي ۽ جدوجهد تي پڙ بہ اکر لکجن. هونئن تہ ٿوري گهڻي ادبي ٻولي بابا سائين وسيلي رت ۾ شامل آهي ۽ مٿان وري سياسي شاگرد جي حيثيت سان ڪتابن جي مطالعي جو بہ اثر ٿي سگهي ٿو. بهرحال جهڙو حال حبيبان تهڙو پيش پريان.

اسان جي ڳوٺ ۾ آڱرين تي ڳڻڻ جيترا تمام ٿورا اهڙا ماڻهو هوندا جيڪي آئون سمجهان ٿو تہ ڪافي عرصي تائين زنده جاويدان رهندا ۽ زنده ۽ جاويد ماڻهو اهي ئي رهندا آهن جيڪي پنهنجي ايندڙ نسلن لاءِ فلاح ۽ ترقي جا رستا ۽ گس ڏيکاري ويندا آهن. انهن کي وڏ کان وڏ جديد علمن، سائنسي حقيقتن ۽ شعوري سمجهہ عطا ڪندا آهن. انهي شعوري سمجهہ جي لاٽ کي روشن ڪندڙن ۾ بہ سائين لطف علي ٽالپر سان گڏ آئون سمجهان ٿو تہ سائين خادم جو بہ حصو پتي شامل رهيو آهي بلڪ مٿي بيان ڪيل شعوري ۽ سياسي سمجهہ جي ڳالهہ ڪجي تہ آئون نہ ٿو سمجهان تہ سائين خادم کان سواءِ ڪو ٻيو ماڻهو انهي صف ۾ بيهہ سگهندو پر جيئن تہ هم اثر دور انصاف ڪونہ ڪري سگهندو آهي تنهنڪري ايندڙ نسل جي تاريخ اڏيندڙ ڪردارن کي ايندڙ پيڙهيون سندن اعليٰ خدمتن تي خراج پيش ڪري هميشہ انهن تي فخر محسوس ڪنديون رهنديون.

اسان جا وڏا بلوچستان مان کهڙن حالتن ۾ ڇو لڏپلاڻ ڪري سنڌ ۾ آيا انهي سوال جو جواب شايد پوري زندگي نہ ملي سگهي پر آئون سمجهان ٿو تہ اسان جي ڳوٺ جي تاريخ انهي ڏينهن کان لکجڻ شروع ٿي وئي جڏهن اسان جا وڏا سنڌ ۾ سوپو ديرو ۾ اچي مخدوم عبدالرحيم گرهوڙي جي مريدي هيٺ آيا ۽ سندن سڌو سنئون تعلق درگاهہ لواري شريف سان ٿيو ۽ آخرڪار اچي انهي جي پر وسايائون جتان پوءِ 1960ع بعد روڊ رستا نهڻ ڳوٺ جي ترقي جو سفر شروع ٿيو. ڳوٺ ۾ اڄ ڏينهن تائين ٻن دؤرن جو اثر محسوس ڪري سگهجي ٿو هڪڙو دور عقيدت پرستي وارو جيڪو گذريل اڍائي صدين کان هلندڙ هو ۽ ٻيو سائنسي ۽ سياسي دور جيڪو

اسان جي وڏڙن گذريل نصف صدي کان رکيو جنهن ۾ جيئن آئون اڳ ۾ ذڪر ڪري آيو آهيان تہ آڱرين تہ ڳڻڻ جيترا ماڻهو شامل آهن. انهن ۾ سائين خادم اهو پهريون شخص هو جنهن ڳوٺ ۾ سياسي سجاڳي جا ابتدائي سبق پڙهايا جنهن بعد ڳوٺ ۾ هڪ نئين سجاڳي جو دور شروع ٿئي ٿو جنهن ۾ انڌهلي ڳوٺ کي هڪ مِني ويٽنام ۽ انڌهلو يونيورسٽي جي نالن سان سڃاتو ويو. هتي آئون سائين خادم جي زندگي جو تنقيدي جائزو وٺڻ جي پڻ اجازت گهرندس ڇاڪاڻ جو هڪ سياسي شاگرد جي حيثيت سان تنقيدي بحث مباحثن ۾ شامل ٿيڻ زندگي جو حصو رهيو آهي. تنقيد اها آهي تہ سائين خادم جلد ئي نوي جي ڏهاڪي ۾ عوامي سياسي ڌارا کان الڳ ٿي سماجي ڌارا جنهن ۾ NGO سيڪٽر اچن ٿا انهن ۾ پير پاتو هاڻي اتي انهي بحث ۾ ڪونہ ٿا اچون تہ سائين خادم اهڙا فيصلا ڇو ڪيا، ڇاڪاڻ جو آئون سمجهان ٿو تہ پنهنجي زندگي جي باري ۾ فيصلا ڪرڻ لاءِ هرڪو آزاد آهي پر نوي جي ڏهاڪي ۾ سائين خادم جي اهڙي فيصلي جو سڌو سنئون اثر اسان جي ڳوٺ جي نئين نسل ۾ ٻرندڙ انهي سياسي شعور تي ضرور پيو جيڪو پوءِ وري اهو عروج حاصل ڪري ڪونہ سگهيو جنهن کي سائين پاڻ بہ ضرور محسوس ڪيو هوندو. بهرحال سائين خادم وري بہ لطيف سائين جي ڳالهہ وانگي ”سڪ نہ ستا ڪڏهن “تي عمل ڪندي هميشہ پنهنجو پاڻ کي متحرڪ رکيو ۽ انهي سلسلي کي اڄ ڏينهن تائين جاري رکندو اچي جيتوڻيڪ سائين زندگي جي هاڻي انهي حصي ۾ هلي پيو جتي سندس هم اثر آرام پسندي واري زندگي گذارڻ تي مجبور آهن پر سائين خادم اڄ بہ نئين نسل لاءِ اتساهہ آهي. اڪثر انسان جي ڪل ڪائنات اها هوندي آهي تہ تعليم مڪمل ڪري روزگار حاصل ڪجي ۽ زندگي جا ڏينهن پورا ڪجن پر سائين خادم جي زندگي شروع کان وٺي مختلف رهي. سائين عام رواجي تعليم حاصل ڪرڻ بعد نوڪري وٺي گهرجي پر جهلي ويهڻ بدران پنهنجي زندگي کي جدوجهد جي ميدان تي لاٿو ۽ گهر جو اونو ڇڏي ڏنو. سائين جي ڪتاب “تاريخ منهنجي وقت جي ” کي پڙهندي اهو محسوس ڪري سگهجي ٿو تہ سائين خادم روز مره جي

زندگي ۾ پڻ ڪيتري جفاڪشي ڪئي آهي. هڪ غريب مسڪين مزدوري ڪندڙ پيءُ جو اهو واحد ٻار جنهن کي سرڪاري ماستري ملي هجي انهي لاءِ گهرجي ذميوارين کي پٺي ڏيئي پنهنجي انهي نوڪري کي ٻه داءَ تي لڳائي ۽ سياسي ۽ انقلابي ڌارا ۾ شامل ٿيڻ ۽ پوءِ حڪومت خلاف تحريڪن ۾ ڀرپور حصو وٺڻ ۽ انهن جي نتيجن جي پرواهه نه ڪرڻ آئون سمجهان ٿو ته اها سندس قوم ۽ وطن سان محبت ۽ دليري هئي. اهو ئي سبب هو جو سائين خادم جنهن به فيلڊ ۾ ويو اتي انهي جذبي سان انهي حد تائين نڀايو جنهن سبب اڄ پوري سنڌ ۾ هڪ وڏو حلقو شاعر، اديب، سياستدان، سماجي ورڪر ۽ زندگي جي هر شعبي سان وابسطه ماڻهو جو سائين سان پيار ۽ چاهه آهي. عام چواڻي آهي ته شاهوڪار اهو ڪونه آهي جنهن وٽ پئسا گهڻا آهن بلڪه شاهوڪار اهو آهي جنهن وٽ دوست گهڻا آهن منهنجي خيال ۾ هن وقت سائين خادم کان وڏيڪ دولتمند ڪير مشڪل هجي.

سائين خادم پنهنجي پوري زندگي ماڻهن ۾ سجاڳي ڏيڻ ۾ وقف ڪئي آهي، سائين نه فقط سياسي، تاريخي، ادبي ۽ سائنسي ليڪچر ڏنا پر پوري سنڌ ۾ ڳوٺ ڳوٺ ۾ سياسي ۽ ادبي ڪچهريون ڪرڻ سان گڏ "اسان جا پنڌ پهاڙ جا "جهيڙا انقلابي ڪتاب لکي ماڻهن ۾ سياسي شمع کي جاري رکيو. سائين خادم جون ڪيل شمعون صدين تائين روشن رهنديون ۽ ايندڙ نسل کيس خراج پيش ڪندا رهندا اسان سائين جي انهن خدمتن کي خراج پيش ڪندي خوشيءَ محسوس ڪريون ٿا.

مير بشير ٽالپر

ڪڍڻ روڊ بدين

0300_3281930

هڪ استاد جون علمي ميدان ۾ ڪيل ڪاوشون

سائين خادم ٽالپر اهو واحد شخص آهي جيڪو هر وقت اسان ڪي علمي ۽ قلمي پورهيو ڪندي نظر ايندو آهي. هڪ استاد جي حيثيت سان سائين جن جيڪو علم جو ٻوٽو پوکيو آهي اُن جون پاڙون هاڻ ايتريون ته مضبوط ٿي چڪيون آهن جو آسمان تان وَج ڇو نه ڪري پئي، تيز طوفان ڇو نه اچي وڃي پر انهن کي ڪوبه نقصان نه رسندو. سائين پنهنجي شاگردن کي نه صرف علم جي دولت سان مالا مال ڪندو آهي پر انهن جي هر معاملي ۾ مڪمل مدد پڻ ڪندو آهي. سائين پنهنجي شاگردن کي بلڪل ائين سپورٽ ڪندو آهي جيئن وڻ جون جڙون سڄي وڻ کي طاقتور بڻائينديون آهن. سندن تعليمي ميدان ۾ ڪيل سائين جون ڪاوشون ۽ اڻٿڪ پورهيو قابل ديد آهي.

سائين خادم ٽالپر 10 جولاءِ 1945ع تي ڳوٺ انڌهلو ۾ ولي محمد ٽالپر جي گهر اک کولي. سندن والد هڪ نفيس دل ۽ محنت ڪندڙ انسان هو جيڪو واندڪائي جي وقت ۾ ڳوٺاڻن کي ساوڻ فقير جا ڳيت ڳائي ٻڌائيندو هو ۽ سڄي ڳوٺ ۾ ساوڻ فقير جي بيتن جي ڪري مشهور هو. سائين جي تاريخ پڙهندي ائين محسوس ٿو ٿئي ته سائين کي گيتن ۽ شاعري طرف شوق سندن والد کان ورثي ۾ مليو آهي.

سال 1953ع ۾ سائين لطف علي ٽالپر ڳوٺ ۾ اسڪول قائم ڪري تعليم جو بنياد وڌو. جنهن کي اڳتي هلي سائين خادم انهي بنياد کي مضبوط ڪيو. سائين لطف علي جي تعليمي نظريي کي سائين خادم بلڪل صاف دل ۽ ايمانداري سان اڳتي وڌايو. سائين شهيد فاضل راهو ۽ رسول بخش پليجي صاحب جي اڳواڻي ۾ سياست ۾ به ڀرپور ڪردار ادا ڪيو ۽ ڳوٺ انڌهلي ۾ سياست جو بنياد وڌو. جنهن ۾ ڳوٺ جي نوجوانن

ڀرپور شرڪت ڪئي. پر فاضل جي وفات کان پوءِ سائين عوامي تحريڪ کان هٽي ڪري پنهنجي ٻين مصروفيات ۾ مصروف ٿي ويا. اڄ ڪلهه عوامي جمهوري پارٽي ۾ پنهنجون خدمتون سرانجام ڏيئي رهيا آهن. سنڌ ۾ ڪٿي ادبي ميلو هجي، تعليمي ڪانفرنس هجي، مشاعري جو پروگرام هجي سائين خادم هر جڳهه سرگرم نظر ايندا آهن ۽ سائين جن پاڻ به مختلف تعليمي ورڪشاپ پڻ آرگنائيز ڪرائيندا رهن ٿا. گهٽ وسائل، هڪ غريب جي گهر ۾ پيدا ٿيڻ جي باوجود سائين همت نه هاري، محنت ڪندا رهيا ۽ اڄ اسان جي اڳيان هڪ ڏاها، دانشور ۽ ليکڪ بڻجي اُڀريا آهن. سائين جهڙا ماڻهو اڻ لڀ هوندا آهن جيڪي بغير ڪنهن لالچ ۽ غرض جي پنهنجي زندگي ٻين لاءِ وقف ڪري ڇڏيندا آهن. اهڙا ماڻهو اسان جو ڪُل سرمايو آهن، اسان جو اثاثو آهن. سائين جو ڪيل اِهو علمي پورهيو سڄي ڳوٺ بلڪ سڄي سنڌ لاءِ بحيثيت فخر جي ڳالهه آهي.

سائين کي جيڪڏهن موجوده دور جي علمي ۽ ادبي دنيا جو (Encyclopedia) ڇيو وڃي ته غلط نه ٿيندو ڇاڪاڻ ته سندن دنيا جي مختلف موضوعن جي باري ۾ ڄاڻ وسيع ۽ تسلي بخش آهي. چاهي اها سياست تي بحث هجي، ادب جي گفتگو هجي، فلسفو هجي، شاعري هجي، سائين هر جڳهه نمايان ۽ اثرانداز ثابت ٿين ٿا. جنهن ته هڪ شعر موجب:

یہ اعزاز ہے حسن آوارگی کا،
جہاں بھی گئے داستان چھوڑ آئے۔

بلڪل مٿين سِٽن موجب سائين جتي به وڃن ٿا پنهنجي هڪ داستان پويان ڇڏيو اچن ۽ پنهنجي علم جي خوشبو سان هُن علائقي يا جڳهه کي سرهاڻ بخشيو اچن. اها علم و فڪر جي خوشبو ۽ سرهاڻ وقت گذرڻ سان گڏ وڏيڪ اثر انداز ٿئي ٿي. انهي جو سبب اهو آهي ته سائين جو ڪافي وقت کان سياست، اديبن ۽ ڪتابن سان گهرو واسطو رهيو آهي. سائين جا دنيا جي مختلف موضوعن جي باري ۾ وافر مقدار ۾ ڪتاب پڻ زير مطالعو

رهيا آهن. اڄان تائين سائين جو گهڻو وقت ڪتاب پڙهندي ئي گذري ٿو. انهن ڪتابن مان نہ صرف سائين پاڻ سکندا آهن پر مختلف تعليمي ڪانفرنس ۾ تقريرون ذريعي پنهنجو علم ٻين تائين ڦهلائيندا آهن. سائين جو اهو ادبي پورهيو قابل تعريف آهي. سندن 5 ڪتاب ڇپجي چڪا آهن ۽ ڇهون ڪتاب زير ڇپائي آهي. ڪتاب "تاريخ منهنجي وقت جي "جي ذريعي سائين ڳوٺ جي تاريخي واقعن کي نوجوان نسلن تائين منتقل ڪيو آهي، اڄڪلهہ جي تيز رفتار دور ۾ اهڙا ڪم ڪرڻ ڏکيو آهي، اڳئي ۾ هن زماني جي پيٽ جو هُنر بس سائين خادم کان سکجي. سائين هن ڪتاب ذريعي پنهنجي زندگي جا مثال ڏيئي اسان کي زندگي کي بهترين نموني گذارڻ جا ڪيترائي گس ڏيئي ڇڏيا آهن. ڪتاب "تاريخ منهنجي وقت جي" پڙهي ائين محسوس ٿئي ٿو تہ سائين هڪ دور جي تاريخ کي روح ڦوڪي وري زنده ڪري ڇڏيو آهي.

ڪتاب "پرهہ باکون ڪيڻيون" جي اهميت سندس نالي مان ئي ظاهر ٿئي ٿي. جيڪو هڪ مختصر پر صدين تائين اثر رکندڙ ڪتاب آهي. ان جو فقط سبب اهو آهي تہ هي ننڍڙو ڪتاب مختلف موضوعن جو مجسمو آهي. هي ڪتاب پڙهڻ کان پوءِ مون کي اهو محسوس ٿيو تہ سائين حقيقي معنيٰ ۾ علم و ادب جو (Encyclopedia) آهن. سائين جا اهي ڪتاب پڙهندڙن لاءِ علم جو خزانو آهن. سائين جا اهي ڪتاب پٽڪيل، ٿڙيل نوجوانن لاءِ هڪ اتساهہ، اميد جي ڪرڻ ۾ مشعل راهہ آهن. هن مصروف دنيا ۾ بہ سائين جي ڪتاب کي زنده رکڻ جي جذبي کي اسان سلام ٿا پيش ڪريون.

خدا تعاليٰ سائين کي همت ڏي تہ هو پُٺ تي پيل ماڻهن جي ساڳئي جذبي سان مدد ڪندا رهن، انهن کي تعليم جي زيور سان سدائين روشناس ڪندا رهن. سائين مون جهڙي شاگردن لاءِ هڪ اتساهہ آهي. آئون پنهنجي پاڻ کي خوش نصيب ٿو سمجهان تہ سائين پنهنجي ڪتاب لاءِ مون کي ڪجهہ لفظ لکڻ جي دعوت ڏني. جهڙي طرح ترتيب ڏيئي ڪتاب لکڻ جو هنر سائين وٽ آهي اسان ان جي اڌ برابر بہ نہ آهيون. پر

اها سائين جي محبت آهي جو انهن مون کي سندن قلمي پورهيئي جو حصو بڻايو. خدا کان اها دعا آهي تہ سائين تعليم جي جيڪا چڙنگ ٻاري آهي اها ايندڙ وقت ۾ شعلو ٿي اُڀري.

ڪاشف ٽالپر

شاگرد

ايل ايل بي ڪراچي

باب پهريون

ڳوٺ جو تاريخي پس منظر

ٻالهيون پنهنجي ڳوٺن جون

پسمنظر

انساني تمدن جي تاريخ ۾ ڳوٺن کي اوليت حاصل آهي. انساني تهذيب جي ارتقا ۽ شروعات خانہ بدوش زندگي کان پوءِ واندڪان ٿي (واندڙ معنيٰ ٽڪاڻو جتان ٻي ڏينهن يا ڪجهہ وقت کان پوءِ لڏي وڃي ڪنهن ٻي وستي / وسندي ۾ رهڻو هجي کي واندڙ چئجي ٿو) واندڙ کان لڏي وڃي مستقل ٽڪاڻو اختيار ڪيو ويو. انهي ٽڪاڻي کي ڳوٺ سڏجي ٿو. قبيلائي سماج ۾ ماڻهن جي لڏپلاڻ زندگي جو معمول هوندي هئي قبائلي سماج دوران ڪجهہ خاندانن يا صرف هڪ خاندان ڪٿي وڃي پنهنجي عارضي رهائش اختيار ڪئي. ان کي واهڻ، وستي يا ڳوٺ سڏيو ويو ڳوٺ ترقي ڪري شهر ۾ تبديل ٿي ويا. دنيا ۾ هن وقت جيڪي بہ ننڍا يا وڏا شهر موجود آهن. جهڙوڪ: ڪراچي، لاهور، بمبئي، نيويارڪ يا حيدرآباد اهي سڀ ڪو وقت اڳ ڳوٺ هئا.

ڳوٺن ۽ شهرن ۾ بنيادي فرق، روزمره جي زندگي جي سهولتن جي گهڻائي يا ٿورائي تي هوندو آهي. اهو عمل ان وقت جي عوام يا رياست جي سماجي معاشي ۽ معاشرتي حالتن تي بہ هوندو آهي.

ڳوٺ ڇڙوڇڙ عوام يا مسلسل رلندڙ ماڻهن قبيلن يا مختلف خاندان جي هڪ جاءِ تي ويهڻ سان ٻڌجن ٿا. جن جو اڳواڻ قبيلي جو وڏو خوشحال سڏريل فرد هوندو آهي، جيڪو ڳوناڻن کي زندگي جي روزمره جي بنيادي ضرورتن جهڙوڪ پاڻي، روزگار جا وسيلا ڪاڏي پيتي جي سهوليت ۽ ٻاهرين حملي آورن يا چور چڪار کان محفوظ رهڻ لاءِ انتظام ڪري ڏيندو آهي، جڏهن تہ شهرن ۾ عوام پاڻ ۾

گڏجي پنچائت جوڙيندا آهن. جهڙوڪ ٽائون ڪميٽي ميونسپل ڪميٽي يا ڪارپوريشن وغيره ٺاهي ان مطابق مسئلا حل ڪندا آهن تاريخ ۾ انساني آبادي اهڙين جائين تي نڪاٽا ٺاهيا آهن جتي زندگي جون ضرورتون آساني سان پوريون ٿينديون هجن. خاص ڪري درياهن، سمنڊن، واهن يا ڍنڍن جي ڪنارن تي آباد ٿيڻ کي اهميت ڏني وئي.

تهذيبن جي ارتقائي عمل دوران، هر علائقي جي عوام پنهنجي جيئڻ رهڻ بچاءُ ڪرڻ ۽ وڌڻ لاءِ پنهنجي ضرورتن مطابق قانون ۽ اصول ٺاهيا آهن. وقت به وقت حالتن جي تبديلي سان رهائشي علائقن جا جُدا جُدا قانون ۽ ضابطا ٺاهيا ويا آهن.

سنڌ ۾ روزگار سانگي هلندڙ گهمندڙ قبيلن پنهنجي بچاءَ ۽ تحفظ کي نظر ۾ رکندي ۽ گذر سفر جو خاص خيال رکندي. پنهنجا ڳوٺ آباد ڪيا، پر جيئن ته سنڌ ڌرتي قدرتي طور طبعي لحاظ کان تمام گهڻو خوش نصيب رهي آهي. سنڌ ڌرتي کي سنڌو درياهه جهڙو سدا حيات امرت آب حيات اوتيندڙ مٺي پاڻي جو درياءَ صدين کان سيراب ڪندو رهيو آهي. سنڌ جي سوين ميلن تائين ساموندي ڪناري، سمنڊ جي آب و هوا سمنڊ مان ملندڙ قيمتي مخلوقات جي حاصلات، سمنڊ وسيلي سڄي دنيا سان آبي شاهراهه وسيلي رابطو رهي ٿو. سنڌ جا جبل پنهنجي قدرتي معدنيات سان مالا مال آهن سنڌ جو ميداني علائقو زراعت، باغات ساوڪ وڻڪاري ۽ معدنيات سان پرپور رهيو آهي ۽ پڻ سنڌ جو صحرائي علائقو به پنهنجي سونهن ۽ ساوڪ جي دولت سان مالا مال آهي.

انهن خوش نصيب حالتن سبب سنڌ جا رهواسي روزگار سانگي نقل مڪاني ڪرڻ يا ٻاهرين ملڪن تي ڪاهون ڪرڻ سڪيا ئي ڪونه آهين البت سنڌ جي سونهن ۽ دولت جي فراواني دنيا جي توجه

جو مرڪز رهي آهي. انهيءَ ڪري ٻاهريان حملہ آور، آريہ، عرب، مغل، ارغون، ترخان ۽ انگريز ڏچ منگول ۽ ٻيون قومون سنڌ تي ڪاهينديون رهيون آهن. انهن قومن جي ڪاهن سان سنڌ جي قديم قبيلن کي تمام گهڻين مشڪلاتن کي منهن ڏيڻو ۽ لڏپلاڻ ڪرڻي پئي آهي ان هوندي بہ سنڌ جي وڏي آباد وري بہ خانہ بدوش زندگي ۾ نہ، پر تمدني رهائش واري زندگي اختيار ڪندي رهي آهي. انهيءَ ڪري سنڌ ۾ اڪثر ڳوٺ پراڻا آهن، پر جيئن تہ سنڌ ۾ لکڻ پڙهڻ جو علم ۽ فن ڏاڍو دير سان داخل ٿيو آهي. انهيءَ ڪري سنڌ جي ڳوٺن جي تمدني تاريخ لکت ۾ موجود نہ آهي. موهن جي دڙي تي آباد ماڻهو جيتوڻيڪ لکي پڙهي ڄاڻندا هئا. پر اها لکڻي اڃان تائين باقاعدي پڙهڻ ۾ نہ اچي سگهي آهي. انهيءَ ڪري سنڌ جي ڳوٺن جي تاريخ گم آهي، تاريخ گم ٿيڻ سان قومون ۽ ماڻهو پنهنجي ماضي کان ڪٽجي ٿا وڃن. ماضي جي مطالع سان ئي ماضي جي تجربن، مشاهدن ۽ ڪيل سمورن ڪمن تي نظر پوي ٿي. حال ۽ آئنده لاءِ ماضي جي تجربن جي روشني ۾ بهتر فيصلا ڪري سگهبا آهن.

ڳوٺ اندهلو جي تاريخ هن وقت لکڻ جو مقصد بہ اهو ئي آهي تہ هن وقت جن ڪردارن جو ذڪر ڪيو ويندو انهن جي اڪثريت زنده آهي جن جي لڇڻن جي هاڪاري ۽ ناڪاري پاسن بابت ڳوٺاڻا بخوبي واقف آهن، جڏهن هي تاريخ ”ڳالهيون منهنجي ڳوٺ جون“ اڄ کان پوءِ ڪجهہ سال يا هڪ بہ صدي بعد ۾ پڙهي ويندي تڏهن دنيا الائي ڪٿي هوندي، اسان جي سنڌ ۽ هي ملڪ ڪهڙن حالتن ۾ هوندو. ترقي ڪرڻ جا ڪهڙا ڪهڙا نوان طريقا ۽ اوزار ايجاد ٿي چڪا هوندا. تڏهين بہ هن ايڪوهين صدي جي شروعات ۽ ويهين صدي جي پڇاڙ کن ڏينهن جو احوال ڪجهہ تعجب خير لڳندو پر وري بہ ڪافي ڪارآمد رهندو.

ٽالپر قبيلي جو تاريخي پسمنظر

هي ڳوٺ ٽالپرن جو ڳوٺ آهي. انهيءَ ڪري ٽالپرن بابت مختصر معلومات ڏجي ٿي، جيئن تہ ٽالپر بنيادي طرح بلوچ قبيلو آهن. بلوچ قبيلي جو تاريخي پسمنظر ۽ ان بابت ڪجھ لکڻين ۾ شاهديون هن طرح ملن ٿيون.

(1) انجنيئر مير غلام رسول ٽالپرن جي تاريخ لکڻ لاءِ وڏي محنت ۽ ڪوشش سان ڪجھ ڳالهيون هٿ ڪيون آهن، هو چندي چاٽي صحيح تاريخ آڻڻ چاهي ٿو. ان جو هڪ مضمون ٽالپرن ۽ بلوچن نسبت هيٺين طرح آهي.

”ٽالپر جيئن تہ بلوچ قبيلي جي ذات آهن. بلوچ لاءِ هڪ رايو آهي تہ هو عرب نسل مان آهن جيڪي شام، عراق، ايران، افغانستان ۾ رهيا آهن. ٻيو رايو آهي تہ هو دراوڙ قبيلي مان آهن. ڪابہ راءِ آخري ناهي انهن ٻنهن راين تي تحقيقات جي ضرورت آهي.

بلوچن جو وڏو جلال خان، حجاج بن يوسف جي ڏينهن ۾ مڪران آيو هو. سندس ٻہ زالون هيون هڪ مغل هئي ۽ ٻي راجپوت قبيلي مان هئي. مغل زال مان ٽي پٽ هئا. رندا خان ڪورائي خان ۽ لاشار خان ۽ هڪ ڌيءَ جتو نالي سان هئي راجپوت مان هڪ پٽ هو. جنهن جو نالو “هوت ”هو.

جلال خان قبيلائي سردار هو ۽ ڪيچ جو حاڪم هو. جلال جي وفات ڪان پوءِ سندس پٽ هوت خان، ڪيچ جو حاڪم ٿيو. ٽالپر ”مير“ هوت خان جي اولاد مان آهن.“

(2) ٻيو حوالو مير شير محمد پٽ مير غلام شاهه ويٺل ڳوٺ انڊهلو جي ڪتاب ”حقيقت احمدي“ جي مهاڳ ۾ ٽالپرن جي تاريخ بابت ڪجهه هن طرح لکي ٿو ”راءِ بهادر هتورام تاريخ بلوچستان ۾ لکي ٿو تہ: ”جيڪي ماڻهو هميشہ صحرا ۽ جبلن جي دامن ۾ خانہ بدوش زندگي گذاريندا هئا. تن کي بلوچ چون ٿا سڀ کان پهريون حوالو جنهن ۾ لفظ بلوچ جو استعمال ٿيو آهن. اهو ايراني شاعر فردوسي جي تصنيف شاه نامو ۾ ملي ٿو. فردوسي شهنشاهہ ايران ڪيخسرو ۽ افراسياب جي وچ ۾ 500 قبل مسيح جي آس پاس جي زماني ۾ جنگ جو ذڪر ڪندي ٻڌائي ٿو تہ ڪيخسرو جي پٽ جي فوج ۾ ڪوچ و بلوچ جو لشڪر بہ شامل هو.“

خان قلات احمد يار خان پنهنجي ڪتاب ۾ بلوچن جي باري ۾ ٻڌائي ٿو ”جڏهين حلب (شام) مان بلوچ قبيلن نقل مڪاني ڪئي تہ هيءَ ٻن گروهن ۾ تقسيم ٿي ويا. انهن ٻن گروهن جا سربراهہ بہ ياٿر هئا. هڪ جو نالو ڪُرد ۽ ٻي جو بلوچ هو. پاڻ ۾ نا اتفاقي ۽ جهيڙي کان پوءِ ڪرد پنهنجي ماتحت قبيلن کي وٺي عراق جي طرف ويو. آهستي آهستي هن جو اولاد ترڪي ۽ اترين علائقن ۾ پوءِ سنڪيانگ تائين پکڙجي ويو. بلوچ خشڪ سالي ۽ ڏڪار کان تنگ اچي تقريبن 700 سال ق.م. پنهنجي قبيلن سان گڏجي هجرت ڪري ايران آيا ۽ البرز جبل جي دامن ۾ رهائش اختيار ڪئي، شاهہ نامي ۾ ٻي هنڌ انهن جو ذڪر نوشيروان بادشاهہ جي عهد (578-531ع) ۾ اچي ٿو. بادشاهہ جي اميرن کيس ٻڌايو تہ بلوچن جي وحشيانا

ڪارواين سبب ايراني باشندن جي بربادي ٿي وئي آهي ۽ سندن امن ۽ سڪون تباهہ ٿي ويو آهي، بادشاهہ اها ڳالهہ ٻُڌي سخت ناراض ٿيو ڪاوڙ ۾ اچي ڪرمان جي جبلن جو گهيرو ڪيو. جتي بلوچ قوم رهندي هئي، جنگ ۾ بلوچن جي وڏي گهٽائي مارجي وئي باقي جيڪي بچيا اهي ڪيچ مڪران ڏانهن ڀڄي ويا تقريبن 700 سال ق.م بلوچ ايران ڏانهن اچڻ شروع ٿيا. نوشيروان جي حملي کان پوءِ جلال خان بلوچن جي چوئيتاليهہ (44) قبيلن کي وٺي مڪران ۾ آيو هو. تمام وڏي علائقي تي قبضو ڪري اتي رهي پيو. مير علي شير قانع جي لکت موجب ٽالپر جلال خان جي پٽ هوت جي اولاد مان آهن.“

جڏهين سنڌ ۾ ڪلهوڙن (1700ع- 1784ع) تائين حڪومت ڪئي تہ اول ٽالپر ڪلهوڙن جا مريد ۽ معتقد هئا ۽ سندن حڪومت جي دفاع لاءِ فوج جا سپهہ سالار بنايا ويا، ٽالپر بلوچ قبيلن جا سردار هئا ان ڪري بلوچ قبيلا ڪلهوڙن جي حڪومت جي سنڀال ۾ ڀاڱي ڀائيوار ٿي ويا. پر پوءِ ڪلهوڙن جي ڪجهہ حڪمرانن، ٽالپرن سان ظلم ۽ زيادتيون ڪيون تہ ٽالپرن ڪلهوڙن کان حڪومت جي واڳ 1784ع ۾ کسي ورتي ۽ پاڻ سنڌ جا حاڪم ٿي ويا. اعجاز الحق قدوسي جي “سنڌ جي تاريخ ”۾ ٽالپرن لاءِ هو لکي ٿو تہ “ٽالو ”ٽالپرن جي وڏن جو نالو هو ۽ “پور ”فارسي ۾ اولاد کي چيو ويندو آهي. ٽالپور معنيٰ “ٽالي جو اولاد ”ٽالپرن جا هون تہ ڪافي پاڙا آهن. پر حيدرآباد، ميرپور خاص، خيرپور تي حڪمراني ڪندڙ ٽالپرن جي پاڙي جو ذڪر ڪنداسيون. جيڪي ڪڪو خان عرف سليمان خان جو اولاد آهن. ڪڪو خان کي 8 پٽ هئا. پر انهن مان صرف ٻن پٽن هوتڪ خان ۽ ماٽڪ خان جو اولاد مٿين رياستن جو

حاڪم ٿيو (سنڌ جي تاريخ – اعجاز الحق قدوسي ص 452)

ٽالپرن جا وڏا مشهور پاڙا مير غلام رسول ٽالپر، عطا محمد حامي جي تحقيق مان هيٺيان 21 پاڙا چوندبيا آهن.

(1)شهداداڻي (2)ماڻڪاڻي (3)سهراباڻي (4)خاناڻي (5) بهاراڻي (6) مراداڻي (7) گهراماڻي (8) عيساڻي (9) ڏرياخاناڻي (10) هليلاڻي (11)جيوناڻي (12)جيئنداڻي (13)احمداڻي (14)شهواڻي (15)ياراڻي (16)مقصوداڻي (17)علوداڻي (18)ناراڻي (19)شاهلياڻي (20) حاجواڻي (21) سڪلاڻي

نوٽ: حاڪم ٽالپر ماڻڪاڻي پاڙي مان هئا.

هن ڳوٺ ۾ وينئل ٽالپر، بهاراڻي، گهراماڻي، رامڻاڻي وغيره آهن.

اڏيو جو اوڏن سو ڍنگر ڍلو مَ ٿئي

هن ڳوٺ ٻڏجڻ جي شروعات کان لواري شريف جا مريد هئا موجوده ڳوٺ ٻڏجڻ/ٺهڻ ۾ سڀ کان اول پنج ٽالپر پائر هئا، حاجي فضل محمد، مدد علي، ابراهيم، رحيم خان ۽ غلام شاهه. 1830ع ۾ لواري شريف جي بزرگ خواجه محمد الزمان ثاني (ڪوٽ وارا صاحب) رمضان شريف جي مهيني ۾ سخت بيمار ٿي پيا ته سندس پائر جن جو مائٽاڻي ۽ پيراڻي گادي تي اڳ ۾ تڪرار هلندڙ هو جيڪي ڪجهه ويڙهو ماڻهو وٺي لواري شريف جي گادي نشين بزرگ تي ڪاهه ڪري آيا، جيئن ته درگاه لواري شريف ۽ پير صاحبن جي رهائش واري حويلي ڪي چؤطرف وڏو ڪوٽ ڏنل هو. جيڪو به ان وقت موجود پير خواجه محمد زمان ثاني پاڻ ڏياريو هو. هلان ڪندڙ پير صاحب جا پائر جن کي "ميان"سڏبو هو اهي چاڙهيون ڪٽي آيا ۽ وڙهڻ لاءِ هٿيار پنهوار به آندائون. اهي ڪوٽ مٿان ٽپي اندر داخل ٿي. اندر پير صاحب جي حاضري ۾ نوڪرن تي حملو ڪري، انهن مان به فقير ماري وڌائون. اها خبر جڏهن ڳوٺ خدابخش ٽالپر پهتي ته اتي لواري شريف جا سچا معتقد حاجي فضل محمد ۽ سندس پنج پائر يڪدم لواري شريف ۾ پنهنجي مرشد جي مدد ڪرڻ لاءِ پهچي ويا.

جيئن ته پير صاحب جي حويلي ۽ درگاهه کي تمام وڏو ڪوٽ ڏنل هو. حاجي فضل محمد ۽ سندس پائرن پنهنجي پٽڪن کان رسي جو ڪم ورتو. پٽڪي جي چاڙهي ٺاهي ڪوٽ اندر داخل ٿيا، اتي ويڙهه لاءِ آيل سمورن ماڻهن سان دوبدو مقابلو ڪيائون ۽ کين ڀوڙائي ڪوٽ مان ٻاهر ڪڍيائون. پير صاحب جي حويلي لاءِ پهريدار ٿي بيٺا. 1831ع ۾ خواجه محمد زمان ثاني ابدي حياتي ڏانهن روانا ٿيا.

تڏهين سندن فرزند خواجہ محمد حسن سندن جاءِ نشين ٿيا.

خواجہ محمد حسن مديني وارا جن جي مدد ۽ رهنمائي سان لواري شريف کان چار ڪلو ميٽر اتر طرف ديهہ انڊهلو ۾ ڳوٺ ٻڌي ويٺا. جيئن تہ هنن پنجن ڀائرن ۾ وڏو فضل محمد هو. انهيءَ ڪري ڳوٺ جو نالو فضل محمد ٽالپر رکيائون. جيڪو پوءِ انگريز سرڪار پڌ طور منظور بہ ڪيو.

مير نور محمد پٽ فضل محمد هڪ روايت ٻڌائي ٿو تہ هي پنج ئي ڀائر تمام غريب ۽ هاري ماڻهو هئا تقريبن 1833ع ڌاري هنن مان ڪنهن هڪ حيدرآباد ۾ ميرن جي درٻار ۾ درخواست ڏني تہ سندن مدد ڪئي وڃي ان وقت مير ڪرم علي خان ٽالپر مسند نشين هو جنهن سندس درخواست قبول ڪندي کين هڪ هزار ايڪڙن کان وڌيڪ زمين جاگير طور ڏئي ڇڏي. هي پنج ئي ڀائر غلام محمد پٽ شير محمد جا پٽ هئا, جيڪي اندازن سترهين صدي ڌاري روزگار سانگي سوڀ ديرو کان لڏي اچي پيرولاشاري تعلقہ بدين جي اولياء شاهہ گهريو وٽ پنهنجو ڳوٺ خدا بخش ٽالپر جي نالي سان ٻڌي اچي ويٺا هئا. 17 صدي جي وچ ڌاري ڪجهہ ٽالپرن جا ڪجهہ ٻيا گهر بہ لڏي اچي ساڻن گڏ ويٺا ٽالپرن جي حڪومت اچڻ کان پوءِ هن ڳوٺ ۾ ٽالپرن جي ڪجهہ خاندانن کي حڪومت پاران ڪجهہ زمينون بہ مليون هيون. جڏهن هي پنج ئي ڀائر جن جا وڏا خواجہ محمد زمان قدس جا عبدالرحيم گرهوڙي جي وقت کان مريد هئا. اهي پير صاحب جي حڪم تي ڳوٺ خدا بخش ٽالپر کان لڏي اچي ديهہ انڊهلو ۾ خالي پيل سرڪاري زمين تي اچي ويٺا. جيڪو ڳوٺ بعد ۾ پڌ منظور ٿيو پنيان ويٺل باقي ڳوناٽان بہ ڏرياء جي اوڇتي ٻوڏ سبب پريشان ٿيا ۽ دريائي ٻوڏ تمام وڏي هئي جنهن سبب سڀ لڏڻ تي مجبور ٿيا. انهن مان ڪجهہ هن نئين ٻڌل ڳوٺ فضل محمد ٽالپر ڏانهن لڏي آيا ۽ ٻيا

ڪجهه وري جهڏي ڏانهن لڏي ويا. مير خدا بخش ٽالپر جو ڳوٺ مڪمل ختم ٿي ويو.

ڳوٺ حاجي فضل محمد ٽالپر پوري هڪ صدي تائين يعني 1831ع کان 1939ع تائين يعني 108 سال آباد رهيو تن ڏينهن ۾ ڳوٺ جي آس پاس جا منظر هن طرح هوندا هئا.

ڳوٺ کان ٿورو اولهه طرف هڪ تمام وڏو پونو پيل هوندو هو برساتن وسڻ سان ان تي ڏاجوري، ڏنوهين، منڌاٽوءَ ٻيا قسمين قسمين گاهه ڦٽندا هئا. للرُ، مريڙو ۽ لوٽڪ جام ٿيندا هئا. ڳوناٽا اتان ساڳ پٽي يا ڪنپيون ڪيڏي ٻوڙ رڌي موج ملهائيندا هئا. اهو سمورو پونو سرڪاري پيل هو ڳوٺ جي آس پاس ۾ ٻٻرن جون جام هڙيون (ٻيلا) هونديون هيون. انهن ۾ تتر، سها ۽ ٻي جهنگلي جيوت جام رهندي هئي. ٻٻرن ۽ ٻيرن جا تمام وڏا وڻ هئا. جيڪي اسان پاڻ پنهنجي اکين سان ڏٺا. جيئن ته تڏهين پاٽي صرف هڪ موسم خريف لاءِ جون کان نومبر تائين هلندو هو جيڪي زمينون مٿي هونديون هيون. انهن تي هُرلا ۽ نار چاڙهي پاٽي ڪيڏي ٻاجهري تر، گوار، ووڻ يا مرچ پوکبا هئا اسان وٽ به هڪ هُرلو هوندو هو. جيڪو مير فضل محمد جي ٻني تي چاڙهي، آبادي ڪندا هئاسون.

1939_40ع ڌاري، ڳوٺ جي اڳواڻ مير غلام شاهه ٽالپر کي ذهن ۾ خيال آيو. يا ڪنهن صلاح ڏنس ته ڳوٺ ۾ پري پري کان ٻيا ڪيترا ٽالپر لڏي اچي هتي ڳوٺ کان ٻاهران سروي زمين ۾ اچي ويٺا آهن. جيڪا سروي زمين آباد ڪجي ۽ ڳوٺ ڪنهن ٻي پاسي شفٽ ڪجي. چون ٿا تڏهين ڳوٺ ۾ ماتا جي ويا به پئي هئي. ڳوٺ ۾ ويٺل جمعون ميمڻ ۽ سندس خاندان شديد متاثر ٿيو هو. ڪنهن صلاح ڏني هئي ته اهو پڊ عارضي طرح تبديل ڪريو. تڏهين مير غلام شاهه لواري شريف جي وقت جي مسند نشين خواجه احمد زمان، امام العالمينؒ

ڪان اجازت گهري ته ”اجازت ڏيو ته ڳوٺ ڪان هڪ ڪلو ميٽر ڏکڻ هڪ مٿاهون پٽ پيل آهي. اتي ڳوٺ آباد ڪجي، چون ٿا ته پير صاحب ڪوبه ها يا نه جو جواب ڪونه ڏنو. پر مير غلام شاه پنهنجي خاندان جو لڏو ۽ گهر جا سمورا ٽپڙ ڪٺي ڪري جاٽايل پڊ تي لڏي اچي ويٺو جڏهين ته ڳوٺ جي ٻيو نمبر زميندار ۽ عوام دوست ماٺهو مير جان محمد عرف مير جانڻ ٽالپر، اشرف آباد جي پير حاجي حسن بخش کان ڳوٺ آباد ڪرڻ لاءِ زمين گهري ته پير حاجي حسن بخش ديهه اندڌلي ۾ اصل ڳوٺ کان اُتر طرف ٻن فرلانگن جي پنڌ تي ڳوٺ لاءِ هڪ نمبر زمين ڏئي ڇڏي ته مير جانڻ پنهنجو لڏو ڪٺي موجوده ڳوٺ تي گهر ٺاهي ويٺو ته اصل ڳوٺ مان ڪجهه پاڙا ساڻس گڏ لڏي آيا.

مير غلام شاه سان گڏ ڳوٺ جا هيٺان پاڙا لڏي سندس پر ۾ پيل سرڪاري زمين تي ويٺا. جنهن جو قبضو لواري شريف وٽ هو.

- مير غلام شاه پاڻ ۽ سندس پاءَ مير فضل محمد ٽالپر
- راوت خان ۽ سندس پاءَ عبدالله
- حاجي رحيم خان، محمود، حمزو، احمد، اسماعيل پٽ غلام محمد.
- حافظ اسماعيل (لطف علي جو والد)
- دوست علي، شير محمد، محمد، خدا بخش، فيض محمد
- حسين بخش (مير محمد جو والد) ......
- ميمڻن جا 2 گهر، عبدالله ۽ جمعون
- فيض محمد نورل، فقير اسماعيل، رحيم خان

مير جانڻ جي ڳوٺ ڏانهن لڏي آيل

- مير جانڻ، مير محمد، جعفر خان
- آدم ۽ سندس پائر
- يار محمد، حاجي فتح علي، عبدالله
- اسماعيل (بهادر جو والد)

- حاجي محمد علي، حاجي عبدالرحمن
- حاجي ڏتل پنهنجي پٽن سميت
- عبدالله واڍو، قادر بخش، خليفو خير محمد
- عبدالرحمان (غلام نبي ۽ مير محمد جو والد) خير محمد

هن ڳوٺ جي ڪهاڻي بہ ڏاڍي دلچسپ آهي، مير غلام شاه جيڪو ڳوٺ حاجي فضل محمد ٽالپر جو چڱو مڙس هو. جنهن اصل ڳوٺ مان لڏپلاڻ ئي انهيءَ ڪري ڪئي تہ سندس زمين تي ويٺل ڳوناٺا لڏين زمين آزاد ٿئي تہ هو آباد ڪري. نتيجو اهو نڪتو تہ اڌ ڳوٺ سندس رويہ ۽ خود غرضي سبب ڪائنس ڌار ٿي. مير جاڻ جي ڳوٺ طرف اچي ويٺو. وري 1952ع ڌاري لواري شريف جي منشين ۽ ڪارندن سان اٽڪاءَ ٿيس ۽ ڳالهہ وڌي ان حد تائين پهتي جو ڪيس اهو ڳوٺ بہ خالي ڪرائڻو پيو لواري شريف جي ڪم جا سنڀاليندڙ خان صاحب عبدالرحمن ڳوٺ لڏائڻ لاءِ ڪيترائي ماڻهو وٺي آيو. مجبور مير غلام شاه کي هڪ ئي ڏينهن ۾ هي زمين بہ خالي ڪرڻي پئي. بيا ڳوناٺا ۽ سمورا پاڙا لڏي اچي مير جاڻ جي آباد ڪيل ڳوٺ ۾ ويٺا. سندس ڀاءُ مير فضل محمد بہ لڏي اچي مير جاڻ جي ڳوٺ ۾ سندس زمين ۾ ويٺو ۽ مير غلام شاه جا پٽ ۽ سندس خاندان جهڏي ۾ پنهنجي ناناڻن وٽ وڃي رهي پيا. اهڙي طرح ڳوٺ فضل محمد ٽالپر، ڳوٺ جي اڳواڻ مير غلام شاه جي غلط رويہ ۽ غلط فيصلي سبب لڏي نئون ڳوٺ اچي آباد ڪيو. مير غلام شاه جنهن تي سندس ڏاڏي جو نالو پيل هو اهو غلام شاه توڙي هي غلام شاه ٻين پائرن کان وڌيڪ سمجهدار، اٽڪنو، باهمت ۽ اڳواڻي جا گڻ رکندا هئا. سندس آس پاس جي ڳوٺن، راڄن ۾ تمام سٺي هلندي پڄندي هئي. مير غلام شاه جي شخصيت تي ايندڙ صفحن ۾ ڪجهہ وڌيڪ ذڪر ايندو.

هاڻوڪو ڳوٺ جنهن کي ڳوناٺا ۽ آس پاس جا ماڻهو ڳوٺ

اندبهلو چون ٿا. جڏهين تہ هن ڪان اڳ جنهن ڳوٺ يا پڊ جتي ڪان لڏي هتي آيا. اهو پڊ هن ڳوٺ ڪان هڪ فرلانگ جي پنڌ تي مس آهي. جيڪو پڊ هاڻ ڪنڊرات، ڪاٽيون، واه ۽ خراب حالت ۾ ٿي ويو آهي ان ڳوٺ جو نالو 200 سال اڳ لڏي آيل حاجي فضل محمد ٽالپر جي نالي سان منسوب هو.

ياد رکڻ گهرجي تہ جيئن جيئن انساني تعليم ۽ شعور ۾ واڌارو اچي ٿو. تيئن تيئن ماڻهو کي اجائي وهم ۽ خوف کان ڇوٽڪارو ملي ٿو. اڳ ۾ ڳوناٽن جا سڀ ماڻهو، ڳوٺ جي اڳواڻ کان ڊڄندا هئا. سندس احترام بہ ڪندا هئا. پر سمجهہ، تعليم ۽ شعور اچڻ کان پوءِ سڄي سنڌ ۾ ڳوٺن ۾ رهندڙ ماڻهو معاشي طرح روزگار جي حاصلات لاءِ ڳوٺ جي سردار، رئيس يا چڱي مڙس جا محتاج ڪونہ ٿا رهن. انهيءَ ڪري اگر ڳوٺ جو پٽيل، سردار يا رئيس ڳوناٽن کي زندگي جي بهتري، ترقي ۽ تحفظ ۾ اگر ڪا مدد نہ ٿو ڪري تہ ڳوناٽا بہ سندس احترام ۽ پئواري ڪرڻ ڇڏيو ڏين. ڳوناٽا پنهنجي مدد پاڻ جي اصول تي زندگي گذارين ٿا.

ڳوٺ اندرهلي ۾ انقلابي تبديليون

دنيا جي اڪثر ڳوٺن ۾ سماجي يا معاشي ارتقا يا تبديلي آهستي آهستي ٿيندي رهندي آهي جيڪا جلد نظر نه ايندي آهي ڳوٺن مان شهر ۾ تبديل ٿيڻ جو عمل به ساڳي طرح ڊگهو عرصو وٺندو آهي. سماجي علم جا ماهر چون ٿا ته ڳوٺن ۾ سماجي تبديلي جا ڪارڻ هيٺيان هوندا آهن (1) تاريخ جي ڊگهي عرصي کان پوءِ روزگار جا وسيلا بدلجڻ ۽ معاشي رشتا تبديل ٿيڻ سان سماج تبديل ٿيڻ شروع ٿين ٿا.

(2) اهو ڳوٺ ڪو بندرگاهه يا ڪو پورٽ هجي. جتي دنيا جي ڪاروباري ماڻهن جا قافلا گذرندا هجن ۽ جن جو اثر ان ڳوٺ تي پوي ۽ ماڻهن جا معاشي رشتا جلدي تبديل ٿين ۽ پوءِ به عالمي حالتون هن ڳوٺ لاءِ بهتر هجن ته پوءِ اهو ڳوٺ جلد ترقي ڪري ٿو. (3) ڳوٺ ۾ ويٺل ماڻهو پنهنجي گذر سفر جا طور طريقا تبديل ڪري ڪو نئون رستو اختيار ڪن جيئن ٿوري عرصي ۾ پنهنجي پراڻي سماجي ۽ معاشي رشتي کان جان ڇڏائي نئون ڏنڌو شروع ڪن. مثلن سرڙي هاري مان، خود ڪفيل هاري ۽ پوءِ ننڍو آبادگار بنجڻ. يا مزدور مان ننڍو ڪاروباري يا واپاري بنجڻ وغيره ۽ پوءِ خود صنعت ڪار ٿيڻ وغيره. تڏهين به ڳوٺ ترقي ڪري ٿو.

(4) رياست ڪنهن سبب ڪري ان ڳوٺ تي پنهنجو خصوصي توجهه ڏي. معاشي سيڙهپ ڪري. روڊ رستا ٺهرائي صنعتي مرڪز کولي. سماجي ترقي جا پروجيڪٽ شروع ڪري وغيره ان ڳوٺ / واهڻ يا وستي کي نئين شڪل ۾ تبديل ڪري ڇڏي، ته ڳوٺ جلدي ترقي ڪري وٺندو.

(5) ڳوٺ جا ڳوٺاڻا تعليم يافته ٿين دنيا جي تبديل ٿيندڙ حالتن تي ڌيان ڏين ۽ پنهنجي ڳوٺ جي نوجوانن ۾ نوان رجحان ۽ لاڙا پيدا ڪن جيڪي نوجوان ئي ڳوٺ جي تبديلي جا ڪارڻ بنجن. هن ڳوٺ اندرهلي سان به سماجي ترقي جو ساڳيو قلم لاڳو هو. مون ۽ منهنجي ڄمار جي ماڻهن 50_1945ع ۾ جڏهن اک کولي ته هتي، مٽي جي گنب جا گهر، عوام جو عام طرح ٻني ٻاري ۽ مال مويشي تي گذران هوندو هو. سڄي ڳوٺ ۾ هڪ ٻن خاندانن وٽ ڪجهه موروثي زمين هئي. جنهن تي ٻيا ڳوٺاڻا هارپ تي ٻني ٻارو ڪندا هئا نوڪريون يا مزدوري نه هونديون هيون. هن ڳوٺ ۾ 1953ع ۾ بوائز پرائمري اسڪول کليو. هن ڳوٺ مان ڪجهه ڇوڪرا جيڪي پرپاسي جي ڳوٺن جهڙوڪ لواري شريف 5 ڪلو ميٽر، اشرف آباد 7 ڪلو ميٽر پنڌ ڪري پڙهڻ ويندا هئا. اهي اوڏانهن وڃڻ بجاءِ هن ڳوٺ ۾ ئي پڙهڻ لڳا. اسان جهڙا ٻيا ڪوڙ نوان ڇوڪرا. جيڪي اڳ ۾ ٻاهر ڪٿي به پڙهڻ نه ويندا هئا اهي به هتي پڙهڻ لڳا. ڪجهه وقت ڪان پوءِ نياڻيون به هن اسڪول ۾ پڙهڻ لڳيون ته ڪجهه وقت ڪان پوءِ انهن لاءِ ڳوٺ ۾ ئي ٻي پاسي هڪ الڳ ڪمرو ناهي. هن ئي اسڪول جو الڳ ڪلاس هلائڻ شروع ڪيو ويو. انهي طريقي سان ڇوڪرن ۽ ڇوڪرين ٻنهي ۾ تعليم جو الڳ الڳ سلسلو شروع ٿي ويو. اهو سڀ ڪم ڳوٺ جي نيڪ مرد سائين لطف علي ٽالپر شروع ڪيو سائين جنهن ٽنڊو باگو مان مئٽرڪ، سنڌ مدرست السلام مان انٽر ۽ بمبئي يونيورسٽي مان بي اي پاس ڪئي هئي. ان کي پنهنجي ڳوٺاڻن کي سڌارڻ جو تمام گهڻو اونو هوندو هو. هوئي ڳوٺ جي شاگردن کي هاءِ اسڪول ٽنڊو باگو وٺي ويندو هو. جيڪو مئٽرڪ پاس ڪندو هو ان کي ماستري جي يا ڪا ٻي نوڪري وٺرائي ڏيندو هو. 1970 تائين اسان جي ڳوٺ جا ڪافي نوجوان روزگار سان لڳي ويا. مونکي

شاعري ۽ ادب سان دلچسپي هئڻ سبب بدين ۾ محمد سومار شيخ سان گڏ مشاعرا پيا ڪرائيندا هئاسون انهن ڏينهن 1970_71ع ۾ هڪ طرف ڀٽي صاحب پاران سياسي جاڳرتا جو طوفان اٿيو. ٻي طرف قومي تحريڪ زور ورتو. سنڌ ۾ ون يونٽ خلاف سنڌ جي اديبن ۽ شاگردن تحريڪ هلائڻ شروع ڪئي هئي. تڏهين ابراهيم منشي سان منهنجي دوستي ٿي هئي. هو اندهلي ۾ اسان جي اوطاق تي اچي پنهنجي شاعري ترنم ۾ ٻڌائيندو هو ته نوجوان توڙي پوڙها ڳوٺاڻا ڏاڍا متاثر ٿيندا هئا اهي محفلون بدين ۽ آس پاس جي ڳوٺن ۾ مشاعري جون ڪچهريون پيا ڪندا هئاسون. آهستي آهستي ٻيا اديب ۽ شاعر به اسان جي اوطاق تي اچڻ شروع ٿيا. جن ۾ عبدالرحمان نقاش، عبدالمبين پنائي، حاجي محمد حاڪم، جمن ترڪ، جمن نوحاڻي ٻيا مون وٽ پيا ايندا هئا. آخرڪار مون 1976ع ۾ عوامي تحريڪ ۾ شموليت اختيار ڪئي انهن ڏينهن ۾ عوامي تحريڪ پاران مختلف برادر تنظيمن جو بنياد وڌو ويو. اندهلي ۾ مختلف موضوعن تي ليڪچر پروگرام ٿيڻ لڳا ڳوٺ جا نوجوان، مير انور، مير ستار، سائين نور احمد، سائين مشتاق، خير محمد، اميد علي، عبدالرزاق، مير مصطفيٰ ۽ ٻيا دوست عوامي تحريڪ جي سرگرمين ۾ حصو وٺڻ لڳا. ڳوٺاڻن جو شعور عام رواجي ڳوٺاڻن کان اڳتي وڌي. ترقي پسند سوچ وارا نوجوان ٿي پيا، هن ڳوٺ ۾ عوامي تحريڪ جا مرڪزي ليڊر رسول بخش پليجو، شهيد فاضل راهو ۽ ٻيا اچڻ لڳا. نتيجي ۾ پيپلز پارٽي جي ليڊرن جو به هن ڳوٺ ڏانهن ڌيان ويو. بدين ۾ PPP جي هڪ ليڊر تقرير ڪندي چيو هو ته اسان اندهلو يونيورسٽي جو مقابلو ڪري، ان کي ختم ڪري ويندا سون. سندس ان بيان سان اندهلو هڪ سياسي يونيورسٽي طور مشهور ٿي ويو.

ڳوٺ ۾ آيل هڪ طرف تعليم جو چاهه ۽ تعليم جو سيلاب، تعليم

سان نوڪريون ۽ روزگار ٻي طرف سياسي سجاڳي ۽ عام فهم ۾ باشعور بنجڻ جا عمل اهو ڳوٺ جيڪو 1964ع واري طوفان ۾ مليا ميٽ ٿي ويو هو اهو ڳوٺ هاڻ ضلع بدين جو پهريون نمبر وڏو ترقي ڪيل، تعليم يافته ۽ سکيو ستابو ڳوٺ بنجي ٻين ڳوٺ لاءِ مثالي ڳوٺ بنجي ويو.

ڳوٺ جي ترقي ۾ عورتن جو ڪردار

1953ع ۾ عورتن ۽ نياڻين جي تعليم جو سلسلو شروع ٿيو هن ڳوٺ جون سڀ نياڻيون پرائمري تعليم پڙهڻ لڳيون. جڏهن تعليم مڪمل ڪري ويون ته اڳتي پڙهڻ لاءِ في الحال ڳوٺ ۾ ڪو بندوبست نه هو. پوءِ هو لواري شريف گرلس مڊل اسڪول ۾ پڙهڻ وڃڻ لڳيون. جيئن ته انڊهلو کان لواري شريف 5 ڪلو ميٽر آهي. مناسب سواريون به ڪڏهين ملن. ڪڏهن نه ملن. پر ڇوڪريون وڏي چاهه سان پنڌ وڃڻ، پنڌ اچڻ لڳيون اهڙي طرح ڪيتريون ڇوڪريون به مئٽرڪ پاس ڪري گرلس ڪاليج بدين ۾ پڙهڻ لڳيون. هٿ جي هنر سکڻ لاءِ ووڪيشنل سينٽرن تي داخلا وٺڻ لڳيون. ليڊيز هيلٿ وزيٽر يا ليڊيز هيلٿ ورڪر ٿيڻ لڳيون ڪجهه ڇوڪريون محنت ڪري استاد به ٿي ويون هن وقت ميڊيڪل ۽ انجنيئرنگ ۾ به ڪافي ڇوڪريون پڙهن پيون. سڄي ڳوٺ ۾ اڪثر گهرن ۾ سڀ زالون پڙهيل آهن. جن مان ڪافي روزگار سان آهن جيڪي روزگار لاءِ پنهنجي گهر ڀاتين جي مدد ڪن ٿيون.

ڳوٺ جا گهر جڏهن صرف مٽي جا ٺهيل هئا. اهي گهٽو ڪري گهر جو مرد ۽ عورت گڏجي ٺاهيندا هئا. ٻاهران مٽي مرد آڻيندو هو. عورت ڀت ڏيندي هئي. يا گهر ٺهي ويو ته ان کي راڳو پوچي عورتون ئي ڪنديون هيون.

جنهن سماج ۾ مرد ۽ عورت برابري جي بنياد تي زندگي جا

سمورا ڪم گڏجي ڪن ٿا. اهي معاشرا ۽ سماج ترقي ڪن ٿا ۽ جلدي ترقي يافته ٿي وڃن ٿا. هن ئي ڳوٺ جي هڪ عورت **عابده ٽالپر** پنهنجي گهر واري مصطفيٰ جي سهڪار سان اسلام آباد ۾ هڪ ڪاڏي پيتي جي هوٽل کولي آهي، جيڪا سنڌ جي پهرين عورت آهي جنهن ملڪ جي گادي واري شهر اسلام آباد ۾ ڪاروباري لحاظ کان ئي سهي هڪ ماني جي هوٽل کولي. سنڌي عورتن لاءِ هڪ اُتساهه جو پيغام ڏنو آهي.

عوامي تحريڪ جي سمورين جدوجهدن، جلسن، پروگرامن ۽ لانگ مارچن ۾ هن ڳوٺ جي عورتن جي ڀرپور شرڪت رهندي آئي آهي. گڏيل سياسي جدوجهدون کان علاوه هون به ڳوٺ جي مقامي مسئلن لاءِ به هن ڳوٺ جون عورتون سجاڳ آهن ۽ ڀرپور حصو وٺن ٿيون. جلسن، جلوسن، روڊ بلاڪ ڪرڻ تائين مردن سان گڏ آهن. عورتن ۾ سجاڳي جي لحاظ کان به هي ڳوٺ سڄي ضلع ۾ اڳتي آهي.

سنڌياڻي تحريڪ جي عورتن هن ڳوٺ ۾ اچي عورتن جا يونٽ کوليا. ڪجهه ڇوڪريون جيڪي اسڪول وڃڻ کي اهميت نه ڏينديون هيون. انهن کي سنڌياڻي تحريڪ جي پڙهڻ همتايو خاص ڪري سنڌياڻي تحريڪ جي اڳواڻ ڊاڪٽر نجمه جوڻيجو، مريم راهو، حورالنساءَ پليجو، صالحان گوپانگ، مريم گوپانگ اسان جي ڳوٺ بار بار اينديون رهيون.

ٻي طرف شاگردن ۾ ڳوناٺن ۾ سجاڳي، سرگرمي ۽ نظرياتي تربيت لاءِ سليمان ڏاهري، قادر بخش ڏاهري، نور نبي راهوجو خليل قاضي. وڏن ۾ سياسي ۽ تنظيمي چاهه پيدا ڪرڻ لاءِ محمد علي پلهه، ڪرم حسين وساڻ، منظور حسن ڇڄڙو، محبت ٻرڙو، سراج سيال، محمد جمن ترڪ، محمد جمن نوحاڻي، نور محمد پنهور ۽ ٻيا بار بار ايندا رهيا. هن عمل سان مردن ۽ عورتن ۾ انقلابي سوچ جي ڏاڍا تيز ٿيڻ لڳي.

ڳالهيون نراليون

سرائيڪي ٻولي

هن ڳوٺ ۾ رهندڙ سمورا ماڻهو ٽالپر، خاصخيلي، شيدي، ميگهواڙ ۽ ڪولهي سڀ سرائيڪي ٻولي ڳالهائين ٿا. ڇو ته اڪثريت ٽالپرن جي آهي. اهي پاڻ ۾ سرائيڪي ٻولي ۾ ڳالهائين ته ڳوٺ ۾ وينل باقي ذاتين وارا ماڻهو. جن جي جيتوڻيڪ مادري ٻولي سرائيڪي نه هئي. پر هتي ننڍي هوندي کان، سرائيڪي زبان جي عام استعمال سبب، ٻارڙا، عورتون، مرد سڀ سرائيڪي ڳالهائين ٿا ته ٻين ذاتين جي ماڻهن جي به هاڻ گهرو استعمال جي ٻولي سرائيڪي ٿي وئي آهي.

شطرنج راند

ضلع بدين ڇا پوري سنڌ ۾ ڳوٺ اندهلي جا جوان شطرنج راند ۾ مشهور آهن. ننڍا ٻار، جوان، ٻڍا سڀ هن راند جا ماهر آهن. ايم آر ڊي تحريڪ ۾ عوامي تحريڪ جي پليٽ فارم تان هن ڳوٺ جي جن به ٻارڙن، نوجوان گرفتاريون ڏنيون هيون اهي حيدرآباد ۽ ڪراچي جي سينٽرل جيلن ۾، موجود ٻين پارٽين جي ڪارڪنن سان شطرنج راند ۾ مشغول رهي. انهن جي پريشاني ختم ڪندا هئا. انهن ۾ مير مصطفيٰ ٽالپر پيش پيش هو.

ٻاهرين ملڪن ۾ اندهلو

هن ڳوٺ جا ڪافي شاگرد ۽ اڳتي پڙهي نڪتل ماڻهو هن وقت آمريڪا، يورپ، فلپين، جاپان ۽ دنيا جي ايرندي ملڪن ۾ رهن ٿا. اتي ڪي پڙهن پيا ڪي نوڪريون ڪن ٿا. اهو سڀ سندن تعليم جو

ڪمال آهي.

شاعرن جو ڳوٺ

هن ڳوٺ ۾ گذريل ٻن صدين کان ڪافي سُٺا سُٺا شاعر پيدا ٿيا آهن. جيڪي عوامي شاعري ڪندا رهيا آهن. جن ۾ حيدر ٽالپر، ولي محمد ٽالپر هئا ۽ هاڻي خادم ٽالپر (بندو). غلام محمد ڪونڊر ۽ ڊاڪٽر اعجاز ٽالپر ۽ ٻيا شاعري ڪري رهيا آهن.

اوطاقون ۽ مسجدون

هن ڳوٺ ۾ اڄ بہ چار وڏيون اوطاقون (گهراماڻين جي اوطاق، مير نور محمد جي اوطاق، مير يار محمد جي اوطاق ۽ سائين عبدالڪريم جي اوطاق) موجود آهن جن تي روزانہ ڪيترائي مهمان اچن ٿا. علمي، قومي جاڳرتا جون ڳالهيون ٿين ٿيون ۽ ٽي وڏيون مسجدون آهن جن ۾ انتهاپسندي بلڪل منع آهي.

گريجوئٽ واڍا

جڏهن شاگرد تعليم مڪمل ڪري وٺن ٿا تہ ڪين روزگار جي تلاش رهي ٿي. سنڌ ۾ حڪومت تعليم يافتہ بي روزگارن لاءِ ڪوبہ انتظام نہ ٿي ڪري. انهيءَ ڪري هو مجبور ٿي روزگار حاصل ڪرڻ لاءِ نوان رستا ۽ راهون ڳولي ٿو. ساڳي طرح هن ڳوٺ جي پڙهيل نوجوانن بہ واڍڪو ڌنڌو سکي روزگار حاصل ڪرڻ شروع ڪيو. هن وقت 30 کان وڌيڪ گريجوئٽ، پوسٽ گريجوئٽ نوجوان واڍڪو هُنر سکي ڪم هلائي رهيا آهن. سندن ڪيترا نوان شاگرد بنجي رهيا آهن. هو نہ صرف روزگار حاصل ڪن پيا. پر هڪ ادارو بنجي خدمت بہ ڪن ٿا. تعليم يافتہ هئڻ سبب سندن ڪم ۾ تمام گهڻي خوبصورتي ۽ خوبي هوندي آهي.

ڳوٺ اندر هلي جي سماجي صورتحال

هن علائقي لاڙ جي پٽ ۾ 25 مئي 1964ع تي هڪ تمام وڏو طوفان آيو هو. آئون تڏهين 18 سالن جو هئس مون کي ان وقت جا سمورا منظر ياد آهن اسان جو سڄو ڳوٺ، ڪچي مٽي جي پٽين مان ٺهيل گهرن تي مشتمل هو. ان وقت به اسان جي ڳوٺ ۾ 200 کان وڌيڪ گهر هئا. جيڪي هڪ رات جي طوفان ۾ سڀ جا سڀ ڊهي پٽ ٿي ويا. سڄي رات برسات وسندي رهي هئي تيز هوا ۽ برسات سبب ڳوٺ جو سنهو مال رڍ ٻڪريون تمام گهڻيون مري ويون هيون. وڏي مال کي به نقصان پهتو هو. پر ڪو به جاني نقصان نه ٿيو هو. اگر هڪ ٻي رات اها صورتحال رهي ها ته تمام گهڻو جاني نقصان به ٿي وڃي ها.

انهي نسبت سان هن وقت سڄي ڳوٺ جا گهر پڪا آهن. ڪن خاندانن وٽ بنگلا ته ڪن وٽ ماڙيون به ٺهيل آهن. جيتوڻيڪ غريبن جي اڪثريت آهي. پر انهن وٽ به رهڻ لاءِ گهر پڪا آهن. جن کي طوفان جي ڪا به پرواه نه آهي. هي ڳوٺ ضلع بدين جي وڏن ۽ سڌريل ڳوٺن ۾ شمار ڪيو وڃي ٿو. هن ڳوٺ ۾ هڪ بوائز پرائمري ۽ هاءِ اسڪول، گرلس پرائمري ۽ مڊل اسڪول هڪ BHU اسپتال، گئس، بجلي جون سهولتون ۽ پيئڻ جي صاف پاڻي لاءِ هڪ فلٽر پلانٽ موجود آهي.

ڳوٺ جي تعليم 100٪ آهي. ڳوٺ ۾ مرد ته P.HD تائين پڙهيل آهن. پر نياڻيون به 200 کان وڌيڪ گريجوئٽ آهن. هن ڳوٺ مان پڙهي نڪتل سرجن ڊاڪٽر علي نواز ٽالپر (يورلاجسٽ) ايم بي بي ايس ڊاڪٽر اعجاز علي ٽالپر ۽ ڊاڪٽر امتياز علي ٽالپر آهن ۽ هڪ نياڻي ڊاڪٽري جي آخري سال ۾ آهي جڏهين ته پروفيسر

(رٽائرڊ) ڊاڪٽر عبدالڪريم ڪيمسٽري ۾ PHD ڪري چڪيو آهي. ڳوٺ ۾ 10 کان وڌيڪ انجنيئرنگ جا امتحان پاس ڪري چڪا آهن. ڪمپيوٽر سائنس ۾ گريجوئٽ بہ آهن.

هي ڳوٺ مثالي ڳوٺ ان ڪري بہ آهي تہ سڄي ڳوٺ جي سماجي ۽ معاشي ترقي ۾ هن ملڪ جي سياستدانن جو ڪوبہ ڪردار ڪونهي، سڄو ڳوٺ صرف ۽ صرف تعليم حاصل ڪري سڄي دنيا لاءِ مثال بنيو آهي.

هن ڳوٺ جي تعليمي سرشتي کي سڌارڻ ۾ ڳوٺ جي هڪ عظيم انسان محترم سائين لطف علي ٽالپر جو مک ڪردار آهي، جنهن آگسٽ 1953ع ۾ بوائز پرائمري اسڪول جو بنياد وڌو. ان کان پوءِ گرلس پرائمري اسڪول کولرايائين، ڳوٺ جي نوجوانن کي تعليم ۽ روزگار ڏيارايائين، سڄي تعليمي سرشتي تي نظرداري رکندو هيو.

هن ڳوٺ ۾ ٽالپرن کان سواءِ ميگهواڙ شيدي، خاصخيلي، جوڻيجا، ڪولهي بہ سالن کان رهن ٿا. انهن پورهيت قبيلن جا ٻار ڇوڪرا توڙي ڇوڪريون سڀ تعليم جي روشني سان منور ٿي رهيون آهن تعليم جي دولت سان روزگار بہ حاصل ڪري رهيا آهن.

باب ٻيو

ڳوٺ جون مشهور معروف شخصيتون ۽ ڪردار

HIGH SCHOOL

ڳوٺ جون مشھور معروف شخصيتون ۽ ڪردار

اڪثر معروف شخصيتن جا ٻہ پاسا ھوندا آھن (1) روشن ۽ سگھارو پاسو (2) ڪمزور ۽ ڪوتاھين وارو پاسو.

اسانجي سماج اجان ايتري ترقي نہ ڪئي آھي جو اسان ھر ماڻھو جو ٻئي پاسا پيش ڪري سگھون. اصل ۾ روشن ۽ سگھارا پاسا ان ڪري لکبا ۽ پڙھبا آھن. جو ان شخصيت ۽ ڪردارن ڪان ٻين ماڻھن کي اتساھ ۽ شوق ملي. ٻيا ماڻھو سندس نقش قدم تي ھلي دنيا کي ڪو نئون گس ڏئي سگھن، ڪمزور پاسو وري ان ڪري ٻہ پڙھبو آھي. جو ان ماڻھو جي ڪمزورين جو ٻہ احساس رھي ۽ پڙھندڙ اھڙين بيمارين ۽ ڪمزورين ڪان پاڻ ڇوٽڪارو حاصل ڪري. پر جيئن تہ اسان جو سماج مجموعي طرح الاھي اڻ سڌريل آھي. اھو ماڻھو جي ڪمزورين مان سکڻ بجاءِ، ان کي مذاق ۽ ٺٺول ۾ بدلائي ٿو. ان ماڻھو جي چڱائين کي در گذر ڪري صرف ڪمزورين ۽ ڪوتاھين تي ڳالھائيو ويندو آھي. چوندا آھن تہ ٻہ ڄڻا مرد يا عورتون پاڻ ۾ گڏبا آھن تہ اگر ڪو ٻيو موضوع نہ ھوندو آھي تہ ٽي ھمراہ جي ويھي گلا ڪندا مطلب تہ ان جي ڪمزورين ۽ ڪوتاھين تي ڳالھائيندا.

انھيءَ ڳالھ جي مد نظر ھن ڪتاب ۾ شخصيتن جي روشن ۽ سگھاري پاسن تي وڌيڪ توجہ ڏنو ويو آھي ۽ ڪمزورين محدود دائري تائين پيش ڪيون ويون آھن. ۽ انھن جو ٻہ ڪجھ ذڪر ڪيو ويو آھي.

مير غلام شاهه ٽالپر

مير غلام شاهه پٽ شير محمد ٽالپر 1895ع ڌاري انڊهلي جي اصلي ڳوٺ حاجي فضل محمد ٽالپر ۾ ڄائو سندس والده 1910ع ڌاري وفات ڪري وئي ته سندس والد شير محمد، يار محمد جوڻيجي ٽالپر جي ڀيڻ سان شادي ڪئي. 1914ع ۾ فضل محمد ٽالپر پيدا ٿيو جيئن ته مير غلام شاهه ۽ مير فضل محمد پاڻ ۾ ٻه ڀائر هئا. غلام شاهه وڏو هئڻ سبب راڄ جي واڳ ۽ پاڳ وٽس هوندي هئي. چون ٿا ته هو ننڍي هوندي جيتوڻيڪ پڙهيو ڪونه هو. پر پوءِ به حساب ڪتاب رکڻ جو ماهر، حاضر دماغ ۽ فيصلي ڪرڻ ۾ دانا هوندو هو.

سندس مڙسي، همت، چستي سبب مير غلام علي ٽالپر (ٽنڊي محمد خان وارو) سندس دوست هوندو هو محمود خان پرڳڙي، سلطان احمد جوڻيجو عاقيل دل، پير عاليشاهه صاحب ۽ ٻين سان سُٺي دوستي هوندي هئس.

هڪ دفعي نبي بخش پرڳڙي جي والد محمود خان پرڳڙي سان جعفر ابڙي جو ٻني جي ٻنيءَ تان جهيڙو ٿي پيو. هڪ طرف ارباب جمعون ابڙو ۽ سندس دوست بچو مغيري، حاجي ڪوسو ۽ احمد ميمڻ جيڪي ٿيئي پنهنجي وقت جا ڏاڍا مڙس ۽ دادا گير ليکيا ويندا هئا جن کي ارباب جمعي ابڙي جو ڏڍ هو. انهن پرڳڙي محمود خان جي ڪري تي هلان ڪري اچي جهيڙو ڪيو محمود خان رتو رت ڪري ڇڏيائون ڪيس ٽنگو ٽالي ڪري ڪٽي وڃي ڪنهن کوهه ۾ اڇلڻ پئي ويا ته محمود خان جي پٽن کي اها خبر پئي ته نبي بخش پرڳڙي، احمد خان ۽ محمد خان (عرف رئيس پوڙهو خان) بندوق کڻي سرزمين تي پهچي ويا. احمد خان سڌو فائر ڪري بچو مغيري ۽ جعفر ابڙي کي ڪيرائي وڌو ۽ ٻيا ڀڄي ويا شام جو پوليس چڙهائي ڪري پرڳڙي

سڀ گرفتار ڪري ورتي ويئي. هي پاڪستان ٺهڻ کان اڳ جو زمانو آهي رات جو مير غلام شاه پرڳڙي محمود خان جي مدد ۾ پنهنجا ماڻهو وٺي وڃي کرو کٽائي، محمود خان جي گهر ڏئي آيو. پرڳڙين جي هر طرح مدد ڪئي. محمود خان جا ٽئي پٽ جلد آزاد ٿي گهر اچي ويا. محمود خان کي سزا لڳي ويئي. هاڻ ڪورٽ مان سندس ضمانت ٿي وئي ڪجهه سالن کان پوءِ ڇٽي ويو مير غلام شاه جا هن قسم جي مدد سهڪار سبب ڪيترن ئي ڳوٺن جا ماڻهو اڄ بہ تعريف ڪن ٿا.

مير غلام شاه جيڪو باهمت ۽ حاضر دماغ ماڻهو هو ان غلطيون بہ وڏيون ڪيون هيون. ڳوٺ کي ڦٽائڻ غريب پائرن کي رات پيٽ ۾ لڏائڻ، پنهنجي اولاد کي مامن جي سهاري جهڏي موڪلي ڇڏڻ. مائٽاڻي زمين لالچ ۾ اچي تبديل ڪرڻ سبب سندس حيثيت ختم ٿي وئي.

مير غلام شاه جا ٽي فرزند هئا. وڏو مير غلام حيدر جيڪو هاڻ اسڪول جو استاد ٿي رهيو. سندس ڇوڪرا بہ نوڪرين ۾ آهن ڊاڪٽر محمد بخش وٽرنري ڊاڪٽر ٿيو. جيڪو هاڻ رٽائرڊ آهي ظفر علي انڊهلو هاڻ اسڪول ۾ D.T آهي. ۽ ٻيا بہ نوڪري ۾ آهن.

مير غلام شاه جو ٻيو نمبر فرزند فقير مير شير محمد لواري شريف جو خاص عاشق ٿي رهيو هن لواري شريف جي بزرگن بابت ڪافي ڳالهيون گڏ ڪري ترتيب ڏئي ڇپرايون "حقيقت احمدي" کان سواءِ ٻيا ڪتاب بہ هن فقير شير محمد ترتيب ڏنا آهن.

فقير شير محمد کي ٽي فرزند آهن، سندس وڏو پٽ ڊاڪٽر علي نواز ٽالپر جيڪو يورولاجسٽ آهي ۽ سندس اسپتال بدين ۾ تمام سٺي هلي ٿي. ٻيو پٽ ڊاڪٽر عجاز علي ٽالپر آهي. جيڪو بدين ۾ انڊس ۾ نوڪري ڪري ٿو ۽ پنهنجي ڀاءَ ڊاڪٽر علي نواز جي اسپتال تي پارٽ ٽائيم وقت ڏيندو آهي. فقير شير محمد جو ٽيو ننڍو پٽ محمد اسلم ٽالپر آهي. جنهن کي تيل ۽ گئس ڪمپني ۾ نوڪري

آهي. فقير اسلم بہ پنهنجي والد صاحب جي نقش قدم تي هلندي، لواري شريف جي بزرگن جي دعا ۽ خدمت ۾ رهي ٿو.

مير غلام شاه جو ٽيو نندو پٽ مير غلام محمد "ڪونڌر" آهي جنهن ايگري ڪلچر يونيورسٽي ٽنڊو ڄام مان B.Sc آنرس جي ڊگري وٺي، پاسڪو ۾ نوڪري ڪئي، هاڻ رٽائرڊ آهي. ڪونڌر شاعر، اديب، نقطہ چين بہ آهي. هن سندس شاعري ڪانسواءِ سنڌ جي چوٽين ۽ پهاڪن کي گڏ ڪري ترتيب ڏئي ڪتاب تيار ڪيو آهي.

مير غلام محمد ڪونڌر جو صرف هڪ فرزند آهي جيڪو مير بشير جي نالي سان آهي. بدين جو سٺو وڪيل ليکجي ٿو. مير بشير عوامي تحريڪ ۾ بہ سرگرم آهي. هن وقت ضلع بدين جو صدر آهي. سندس والد غلام محمد "ڪونڌر" تي هڪ مضمون هن ڪتاب ۾ شامل آهي.

مير غلام شاه جو شجرو هن طرح آهي.

غلام محمد

حاجي فضل محمد | مدد علي | ابراهيم | رحيم خان | غلام شاه

غلام شاه ←

شير محمد | نور محمد (لا اولاد)

شير محمد ←

غلام شاه | فضل محمد

غلام شاه ←

غلام حيدر | شير محمد | غلام محمد

(غلام حيدر جو شجرو اڳيان آهي)

شير محمد ← علي نواز | عجاز احمد | محمد اسلم

غلام محمد ← مير بشير احمد

مير جان محمد عرف مير جاڻڻ ٽالپر

اوڻهين صدي جي پوئين اڌ ۾ برصغير ۾ ڪيترين ئي اٿلون پاٿلون آيون، انگريزن سان حُر تحريڪ جهڙا مرد مٿير وڙهيا. برساتن، ويائن، ڏريائي ٻوڏن سبب ڪافي ڳوٺن ۾ لڏ پلاڻ ٿي. مير خدا بخش ٽالپر جي ڳوٺ ۾ اهڙي طرح عوام لڏ پلاڻ ڪرڻ لاءِ مجبور ٿيو. هڪ دفعو ڳوٺ فضل محمد ٽالپر جا باني 5 ڀائر اتان لڏي ديهه انڊهلو لڳ لواري شريف ۾ نئون ڳوٺ ٻڌي ويٺا، پر هنن کان پوءِ ٻيا همراه به وقت به وقت هن ڳوٺ کان لڏيندا ٽالپرن جي هن نئين ڳوٺ ۾ اچي آباد ٿيندا رهيا.

مير جان محمد عرف جاڻڻ جو والد حاجي مير محمد به شاهه گريو لڳ موجود سموري زمين وڪڻي، ديهه انڊهلي ۾ زمين خريد ڪئي هن سان گڏ الهه بخش ۽ سندس پٽ جان محمد ٻئي گڏجي آيا. الهبخش کي مير محمد نالي پٽ هو. جڏهين ته مير جاڻڻ کي ڪوبه اولاد نه هو. ڳوٺ فضل محمد ۾ 1939ع ۾ لڏپلاڻ سبب مير جاڻڻ غلام شاه سان گڏ ڪونه ويو ۽ حاجي حسن بخش کان هڪ زمين جو نمبر پيسن سان وٺي لڏي اچي اتي ويٺو. مير جاڻڻ جي ٻاجهاري طبيعت سبب ڳوٺ جا ٻيا 8 پاڙا به ساڻس گڏ 1939ع ۾ اچي موجوده ڳوٺ ۾ ويٺا.

جڏهين مير جاڻڻ جي والد حاجي مير محمد وفات ڪئي ته ٿوري وقت کان پوءِ سندس سوٽ الهبخش به گذاري ويو تڏهين مير جاڻڻ وڏو ۽ گهر جو اڪيلو سنڀاليندڙ هو. ۽ الهبخش جو پٽ مير محمد اجان ننڍو هو. ان ڪري ڀاءَ جي زمين ۾ مير جاڻڻ سنڀالڻ لڳو. ڳوٺ جا غريب ٽالپر جيڪي ساڻس گڏ ڳوٺ فضل محمد ٽالپر کان

لڏي آيا هئا. انهن سمورن کي آبادي لاءِ هارپ لاءِ زمين ڏنائين. سندس هاري ٻني مان ڪا ڪاٽي لاءِ وڻ وڍيندا هئا ۽ هي ائين ٿيندي ڏسندو هو تہ پٺ ورائي رستو بدلائي ويندو هو. متان ٻي همراه کي شرمندگي ٿئي.

مون خود 1960ع ڌاري مير جاڻ ڏٺو هو. تمام پوڙهو هو. منهن تي ماتا جا نشان هئس. پر ڪچهري ڪرڻ ڳوٺاڻن تي پيار ۽ عزت ڏيڻ ۾ ڪابہ ڪثر نہ ڇڏيندو هو. جڏهين مير جاڻ 1963ع ۾ گذاري ويو. تڏهين سندس پاڻثي مير محمد جو پٽ الهہ بخش جوان هو. مير جاڻ ۽ سندس سموري ٻني جي هو خود سنڀال ڪرڻ لڳو.

الهبخش بہ تمام سادي طبيعت وارو ۽ نهٺو ماڻهو هو. مير جاڻ کان پوءِ ڳوٺ جي واڳ هن همراه جي حوالي هئي. پر تمام سادگي سبب اڳواڻي نہ ٿيندي هئي مير الهبخش جا بہ فرزند مير محمود جيڪو رٽائرڊ پرائمري استاد آهي ۽ ٻيو حاجي رحيم داد آهي جنهن جو هڪ ننڍڙو ريزڪي دڪان آهي.

مير جاڻ، هڪ دفعي حاجي رحيم ٽالپر سان ڪچهري ڪندي هڪ شعر ٻڌايو. جيڪو مونکي اڄ بہ ياد آهي.

رب رسي مت ڪسي، هٽي ڪونہ هٿيار
ڏسي اهڙو پار، جنهن مان جوکو جيءَ کي

رب رُسي جڳ تُسي لِڪڻ پيٽون نہ لين
رب تُسي جڳ رُسي سيئي ڪاڄ سرن

ڳوٺ فضل محمد ٽالپر جي لڏپلاڻ کان پوءِ ڳوٺاڻا جيڪي ويڳاڻا ٿي ويا هئا. انهن کي وٽي اچي ويهارياٿين. سندن ڏک سک ۾ سار سنڀال لهندو هو. تمام سٺو عوام دوست انسان ٿي رهيو مير جاڻ

آئي ويل ڪم اچڻ وارو ماڻهو هو سندس گهر واريءَ مائي بہ تمام سخي هئي. هو خير خيرات دل کولي ڏيندي هئي.

سندس ٻاجهاري ۽ پيار ڀري طبيعت سبب هاڻوڪو ڳوٺ آباد ٿيو. انهيءَ ڪري هن ڳوٺ ۾ ويٺل سمورا ماڻهو سندس ٿورائتا آهن ۽ ڪيس ڳوٺ جو باني ۽ عظيم ڪردار واري شخصيت سمجهن ٿا ۽ سندس نالو احترام سان وٺن ٿا.

سائين لطف علي ٽالپر

موجوده ڳوٺ کي نئين زندگي، سونهن ۽ سگهه بخشيندڙ جنهن ماڻهو کي وڏي عزت جي نگاهه سان ڏٺو ويندو آهي اهو آهي. محترم سائين لطف علي ولد اميد علي ٽالپر. سائين پنهنجي اباڻي ڳوٺ گل محمد ٽالپر، لڳ بخشو ديرو تعلقه بدين ۾ 1919ع ۾ پيدا ٿيو پرائمري تعليم پنهنجي اباڻي ڳوٺ ۾ پڙهي 1932ع ۾ مير غلام محمد ٽالپر پاران چالو ڪيل "لارينس هاءِ اسڪول ٽنڊو باگو" ۾ داخلا ورتائين. ميٽرڪ تائين اسڪول جي هاسٽل ۾ رهي پڙهيو ڪلاس مانيٽر ۽ ميس مانيٽر هو شاگردن کي نماز تي روزانه حاضري پرائڻ ۽ راند ۾ چاهه جاڳائڻ جا ڪم به ڪندو هو. سندس والد صاحب به غريب هو پر سائين کي پڙهائڻ ۾ تمام گهڻي دلچسپي رکندو هو. ڪيترا دفعا ٽنڊي باگي کان وئڪيشن جي موڪل ملڻ کان پوءِ لازمي ڳوٺ اچڻو پوندو هئس ته سائين وٽ ڪرايه جا پيسا نه هوندا هئا انهيءَ ڪري ٽنڊي باگي کان بخشو ديرو ۽ گل محمد ٽالپر تائين اٽڪل 80/70 ڪلو ميٽر پيدل پنڌ ڪندو هو. ڪيترا دفعا واٽ تي رات پئجي ويندي هئي ته بنا ڪنهن ٻي کان مدد گهرڻ جي رستي ۾ جيڪا به مسجد آئي. ان مسجد ۾ رات ترسي پوندو هو. صبح جو سوير فجر جي نماز پڙهي اڳتي نڪري پوندو هو. اهڙي طرح سائين 1937ع ڌاري مئٽرڪ پاس ڪيو.

جيئن ته سندس والدين جون معاشي حالتون بهتر نه هيون. انهي ڪري وڌيڪ تعليم جاري رکڻ ۾ تمام گهڻيون تڪليفون محسوس ڪرڻ لڳو. پاڻ ٻڌايائين ته سندس ڪنهن مهربان استاد کيس صلاح ڏني ته هو ڪراچي ۾ سنڌ مدرسة السلام ۾ داخلا وٺي. داخلا وٺرائي

ڏيڻ ۾ هو ساڻس مدد ڪندو. ائين ٿيو. يارهين ڪلاس ۾ داخلا ته ورتائين پر هاسٽل ۾ رهي اداري ۾ پڙهڻ لاءِ پيسن جي ضرورت هئي. انهي لاءِ اتي ٽيوشن پڑهائڻ جو ڪم شروع ڪيائين. ٽيوشن في سندس ضرورت کان گهٽ هوندي هئي. پوءِ هاسٽل ۾ رهندڙ شاگردن جا ڪم ڪار ڪرڻ، سندن ماني پچائڻ وغيره جا ڪم ڪري ٻن سالن جو عرصو گذاري ويو. جڏهين ٻارهون ڪلاس پاس ڪيائين ته ميرپورخاص ۾ ريلوي ۾ ڪجهه مهينن لاءِ ڪلارڪي جي نوڪري ملي ويس. ڪجهه مهينن بعد سندس استاد غلام حسين سومرو جيڪو ان وقت تعليم جو ڊائريڪٽر مقرر ٿيو هو ڪيس ٽنڊو باگو هاءِ اسڪول ۾ جونيئر استاد JST طور پرتي ڪيو اهڙي طرح هو هاءِ اسڪول ٽنڊو باگو جو استاد مقرر ٿي ويو. جتي ترقي ڪندي ڪندي آخر ۾ هيڊ ماستر طور 1977 ۾ رٽائرمينٽ ورتائين.

ڪارنامه / ڪم

سائين لطف علي هاءِ اسڪول ٽنڊو باگو ۾ استاد هوندو هو ته بدين جا ڪيترائي غريب شاگرد ٽنڊي باگي هاءِ اسڪول ۾ داخلا لاءِ ايندا هئا. جيئن ته هاءِ اسڪول ۾ مفت بورڊنگ ۽ لاجنگ جو انتظام ٿيل هو. ان ڪري ڪافي ماڻهو پنهنجي اولاد کي داخلا لاءِ وٺي ايندا هئا. پر جيئن ته هاسٽل ۾ فري بورڊنگ يعني مفت جي ماني جو انتظام صرف 110 شاگردن لاءِ هوندو هو. وڌيڪ شاگردن کان ميس جو خرچ ورتو ويندو هو. انڊهلي، پڳڙا ميمڻ، پيرو لاشاري جا اڪثر ٽالپرن جا ٻار اسڪول ۽ هاسٽل ۾ داخلا لاءِ تڏهين ايندا هئا جڏهين فري بورڊنگ جو انگ پرجي ويندو هو. ٻارن جا مائٽ غريب هوندا هئا. اهي ٻارن جي ماني جو خرچ پرڻ جي قابل نه هوندا هئا. ۽ ساڳي وقت سائين کي سڃاڻندا هئا. ان ڪري مٿس زور پريندا هئا ته سندس پٽن کي داخلا ضرور ڏي ۽ مفت ماني جو به بندوبست ڪري. پوءِ سائين

ميس ۾ هاسٽل جو انچارج هئڻ سبب صرف 100 شاگردن کي ميس ۾ بلڪل فري ڪندو هو. باقي 10 شاگردن کان اڌ ميس فيءَ وٺندو هو. 10 جي بجاءِ 20 شاگردن کي هاسٽل ۾ داخلا وٺي ڏيندو هو. 20 جيڪي اڌ في ڀاڻ ڀريندا هئا ۽ اڌ فيءَ اسڪول جي خرچ مان نڪرندي هئي. ڪافي شاگرد جيڪي اڌ فيءَ پاڻ نه ڏئي سگهندا هئا. اها فيءَ سائين پنهنجي کيسي مان يعني پگهار مان ڀري ڏيندو هو.

سندس اولاد يا ڀائٽا جڏهين اسڪول ۾ پڙهندا هئا ته انهن جي ميس جي فل في پنهنجي کيسي مان ڀريندو هو. علي خان ڪوسو اڳوڻو DEO ضلع بدين ٻڌائي ٿو ته سائين لطف علي سندس ميس جو خرچ، ڪپڙا، ڪتاب ۽ اسڪول فيءَ سڀ پنهنجي کيسي مان ڀريندو هو. ڪيترا دفعا اسڪول کان گسائي اچي گهر ويهي رهندو هئس ته سائين ڳوٺ اچي وٺي ويندو هو. اهڙي طرح ڪيترن ٻين شاگردن لاءِ به مهربان هوندو هو. هاءِ اسڪول ٽنڊي باڳي ۾ استاد هو ته سندس پگهار مان اڌ کان وڌيڪ رقم غريب شاگردن جي ڪتابن، فين تي خرچ ڪري ڇڏيندو هو.

سائين اسڪول جي انتظام ۾ تمام سخت هوندو هو پاڻ ڊيوٽي جو سختي سان پائبند هوندو هو ته پنهنجي اسٽاف کي به سختي سان پائبندي ڪرڻ لاءِ آماده ڪندو رهندو هو. ڳوٺ انڌهلو جا اٽڪل 30 کن استاد وٽس پڙهيا ۽ سندس مهرباني سان نوڪري ۾ آيا. سائين پنهنجي ڪنهن ذاتي ڪم لاءِ ڪڏهين به رشوت نه ڏني ۽ نه ئي ڪنهن ماڻهو کان ڪو تحفو، مناٽي يا ڪو انعام اڪرام وصول ڪيو.

چون ٿا ته شاگردن جي ٽيسٽ يا ساليانه امتحان ۾ ڪاپيون اهڙي خبرداري سان چيڪ ڪندو هو. جو هڪ يا ٻن مارڪن تي شاگرد فيل ٿئي ته ان کي ٻيهر محنت ڪرڻ لاءِ چوندو هو. ڪڏهين به

ڪنهن جو حق غضب نہ ڪيائين.

ڳوٺ انڍهلي ۾ پرائمري اسڪول 1953ع ۾ سندس ڪوشش ۽ سفارش سان کليو ۽ پوءِ ڳوٺ جي سموري تعليمي نظام کي بهتر طريقي سان هلائڻ لاءِ زندگي جي آخري گهڙي تائين ڪوشش ڪندو هو.

سائين اسڪول ڊيوٽي جو اهڙو پابند هوندو هو. جو ٽنڊو باگو ۾ صبح جو روزانہ اسيمبلي ۾ پهچڻو پوندو هئس. اگر آچر ڏينهن موڪل تي ڳوٺ آيو تہ وري ٻي ڏينهن سومر صبح جو 8 بجہ ٽنڊو باگو پهچڻ لازمي سمجهندو هو. هڪ دفع هاءِ اسڪول جي ڪنهن استاد ٻڌايو تہ آئون حيدرآباد کان ريل ۾ اچي تلهار ريلوي اسٽيشن تي لٿس تہ بدين کان سائين لطف علي بہ اچي تلهار ريلوي اسٽيشن تي لٿو. ٻي ڏينهن سومرو هو. اسان کي صبح جو سوير ٽنڊو باگو هاءِ اسڪول پڄڻو هو. جيئن تہ رات جو شديد برسات پئي هئي. ٽنڊو باگو - تلهار جو رستو ڪچو هو سو بس بہ نہ آئي هئي. رات جو تہ اسان ريلوي اسٽيشن تي بينچ تي ويهي گذاريو پر صبح جو بس نہ اچڻ سبب ٽنڊو باگو ڪيئن پهچجي. سائين لطف علي صبح جو 5 بجہ تلهار کان پنڌ نڪتو. هاءِ اسڪول اسيمبلي ۾ 8 کان اڳ پهتو. اهڙي طرح هو وقت جو سخت پائبند هوندو هو.

جڏهين هاءِ اسڪول بدين جي بلڊنگ لاءِ سرڪاري پلاٽ جي سيڪريٽري تعليم گهر ڪئي تہ بدين جا شهري هاءِ اسڪول بدين جي لاءِ پلاٽ ڏيڻ لاءِ تيار نہ هئا. سائين لطف علي اڪيلي سر بدين جي اسسٽنٽ ڪمشنر سان ملي هاءِ اسڪول جي بلڊنگ لاءِ ڪوشش ورتي. هاءِ اسڪول جو موجوده پلاٽ سرڪاري پيپل هو. پر شهري اهو پلاٽ اسڪول لاءِ وقف ڪرڻ ۾ راضي ڪونہ هئا. سائين اڪيلي سر درخواستون موڪليون ۽ ڊائريڪٽر ايجوڪيشن تڏهين

سائين الهبخش نظاماڻي هو. اهو آيو تنهن اهو پلاٽ منظور ڪيو. اگر سائين دلچسپي نہ وٺي ها تہ هاڻ اسڪول بدين جيڪو ڪنهن مسواڙ جي جاءِ ۾ هلندڙ هو اهو بند ٿي وڃي ها. ٽنڊو باگو هاءِ اسڪول جي مدد لاءِ سائين لاڙ پٽ جي ڪيترن ئي ماڻهن وٽ خود هلي وڃي اسڪول ۽ ان جي هاسٽل ۾ رهندڙ غريب شاگردن جي سهڪار لاءِ گهر ڪندو هو. پر لاڙ جا خوش حال زميندار ڪوبہ سهڪار نہ ڪندا هئا.

ٽنڊو باگو هاءِ اسڪول ۾ ماتلي، تلهار، جهڏو، ٽر، ٽنو ۽ آس پاس جا ڪيترائي ٻار پڙهڻ ايندا هئا. انهن وٽ ڪئين مسئلا هوندا هئا. سائين انهن سمورن ماڻهن سان ڏاڍو خلوص ۽ پيار وارو رويو رکندو ۽ انهن جي مدد ڪندو هو، جنهن سبب بدين جا تہ ڪيترائي ماڻهو اڄ ملن ٿا. جيڪي ڊاڪٽر، وڪيل يا اعليٰ عملدار ٿي رهيا. اهي اڄ بہ سائين جي تعريف ڪن ٿا.

سائين بمبئي يونيورسٽي مان B.A پاس ڪئي هئي. سندس تعليم جو معيار ان ليول جو هو پر هي جڏهين پڙهندو هو. تڏهين علامہ مشرقي جي خاڪسار تحريڪ کان تمام گهڻو متاثر ٿيو هو. پاڻ ٽنڊو باگو جي مير نور احمد جيڪو سنڌ جي خاڪسار تحريڪ جو انچارج هو ان سان دوستي هوندي هئس. هڪ دفعو خاڪسار تحريڪ جي ڪنهن پروگرام ۾ شرڪت لاءِ ريل ۾ چڙهي. علي ڳڙهہ ۽ بمبئي ويو هو. پاڻ علامہ مشرقي سان مليو هو. سندس شخصيت ۽ رويہ بابت کوڙ ڳالهائيون ٻڌائيندو هو. ۽ سندس تعريف ڪندو هو. هو علامہ مشرقي جي سياسي پروگرام کي هن ملڪ لاءِ بهترين سمجهندو هو.

سائين لطف علي جماعت اسلامي بدين جو ڪافي سال ميمبر رهيو پر پارٽي ۾ موجود ڪمزورين تي بہ ڳالهائيندو هو. سائين انتهائي

فراخ دل ماڻهو هو. رٽائرمينٽ کان پوءِ بہ هو پنهنجي پينشن غريب ۽ حاجتمند ماڻهن جي سار سنڀال لاءِ خرچ ڪندو هو.

سندس گهر جا ڀاتي ٻڌائين ٿا تہ جڏهن رٽائر ڪيائين تنهن کان پوءِ اسان جي گهر جي جاءِ ٺهي ۽ گهر ۾ گهربل سامان ورتي آيو. نہ تہ نوڪري دوران سندس پگهار غريب شاگردن تي خرچ ڪري ڇڏيندو هو.

سائين لطف علي تاريخ پهرين آڪٽوبر 2014 تي پنهنجي ابدي زندگي ڏانهن روانو ٿيو. ڪيس تي پٽ ۽ چار نياڻيون ٿيون. وڏو فرزند ڊاڪٽر عبدالڪريم جيڪو مهراڻ يونيورسٽي جو پروفيسر ٿي رهيو ۽ رٽائرڊ آهي ٻيو نمبر پٽ عبدالوهاب پرائمري استاد طور ڊيوٽي ڪئي ۽ اهو بہ رٽائرڊ آهي. ٽيو ننڍو پٽ عبدالجبار مهراڻ مان مڪينيڪل انجنيئرنگ طور پاس ڪيو ۽ پوءِ سروس ڪري رٽائرڊ ٿيو آهي ٽنهي پٽن کي اولاد آهي جيڪي پڙهن پيا ڪي جاب ۾ آهن.

حاجي فتح علي ٽالپر

انساني نيڪي ۾ ڪيترائي ڪم اچن ٿا. جهڙوڪ مظلومن جي واهر ڪرڻ، بکيئي کي ماني کارائڻ، اڃائيل کي پاڻي پيارڻ، بيمار جي دوا درمل ڪرڻ، پٽڪيل کي ڏڳ لائڻ، هيٺن جو همراه ٿيڻ وغيره وغيره. جن ڏينهن ۾ برصغير جو اجان ورهاڱو ڪونہ ٿيو هو. تن ڏينهن کان ڳوٺ انڍهلي کان ٿر، ڪڇ ۽ ڀُڄ ڏانهن وڃڻ لاءِ هڪ ڪچو رستو هوندو هو. هر مند هر موسم ۾ سنڌ کان ڪڇ ڏانهن واپار سانگي يا مال مويشي جي چرا گاهن ڏانهن مال جا وڳ ڪاهي ڪئين قافلن تي قافلا پيا گذرندا هئا. تن ڏينهن ۾ بدين کان علي بندر تائين واٽ تي ڪو شهر يا وسندي نہ هوندي هئي. علي بندر کان پوءِ ڪڇ جو رڻ جيڪو 80_70 ڪلو ميٽر رڻ ئي رڻ هوندو هو. جنهن ۾ بہ پاڻي لاءِ ڪا اميد نظر نہ ايندي هئي. تڏهين اٽڪل 1900_1899ع ڌاري ڳوٺ انڍهلي جو هڪ نيڪ مرد هن ڪم لاءِ تيار ٿيو تہ واٽهڙوئن کي پيئڻ جو پاڻي جو بندوبست ڪري ڏبو. ڳوٺ کي سامهون روڊ تي هڪ ڪانئين، ڪکن جي جهڳي ٺاهي. ان ۾ پاڻي جا مٽ ڀري رکيائين. هو روزانہ صبح جو سوير اٿي. ڀري ڀري کوهن تان پاڻي جون ڪوانٽيون ڀري اچي مسافر خانہ جي مٽن کي ڀريندو هو. آرڙ جي ڏينهن ۾ ڪڙاڪ جون گرميون هجن يا سياري جو سخت سيءُ هجي پوءِ بہ هو پنهنجي ذميواري پوري ڪندو هو. ان درويش صفت انسان جو نالو محمد علي ولد آدم ولد رامڻ هو. (ڪنهن ماڻهو جي سڃاڻپ لاءِ ٽي ٽي نالا ان ڪري ٿا لکون جيئن ساڳي ساڳي نالي وارا ڪيترائي ماڻهو هن ڳوٺ ۾ رهن ٿا.)

محمد علي ٽالپر 1913ع ڌاري وفات ڪئي تہ سندس پٽ

حاجي فتح علي ٽالپر، پيءُ وارو ڪم شروع ڪيو اسان ننڍڙا هئاسون ته اسان حاجي فتح علي کي پاڻي ڀريندي ڏٺو. تڏهين هن پاڻي رکڻ لاءِ ٻه جهڳيون ٺاهي رکيون هيون هڪ جهڳي ۾ ٻه وڏيون ناديون پاڻي سان ڀريل هونديون هيون ۽ ٻي جهڳي ۾ ٺڪر جا 4 مٽ پاڻي سان ڀريل هوندا هئا. سمورن ٿانون تي پاڻي پيئڻ لاءِ ٺڪر جون چلون رکيل هونديون هيون يا جست جا گلاس پيل هوندا هئا تڏهين گلاسن کي سنگهرون ٻڌل نه هونديون هيون. جيئن ته ناديون مسلمانن لاءِ ۽ مٽ هندن لاءِ هوندا هئا.

جيئن ته هندو قبيلا هڪ ٻي جي ٿانو ۾ کائيندا پيئندا نه آهن. انهيءَ ڪري هر مٽ تي هر هندو قبيلي لاءِ الڳ نشان لڳل هوندو هو. مثل ڪولهي قبيلي لاءِ ڪاٺ جي ڪاتر ٽنگيل هوندي هئي.. ميگهواڙن لاءِ جتي جو پراڻو پادر ڪنهن ڏاڳي سان ٻڌل هوندو هو ڀيل قبيلي لاءِ پراڻو سُپ ٽنگيل هوندو هو ۽ سامي جيڪي سڄو وقت جانورن جي شڪار ۾ گذارين انهن جي مٽ تي هڪ ٽوٽي مٽي وارو گهوٻاٽو ٽنگيل هوندو هو. ۽ هو سمورن ٿانون ۾ روزانه پاڻي ڀري رکندو هو. بعضي بعضي ماڻهو ۽ قافلا گهڻا گذرندا هئا ته هو سڄو سڄو ڏينهن پاڻي جون ڪنواٽيون ڀيو ڀريندو هو. اول ته پاڻي ڀرڻ لاءِ کوه به ڀري ڀري هوندا هئا پر پوءِ پاڻ ڪانئين سان ٻڌل هڪ کوه هن جهڳي کي ويجهو کوٽايو هئائين. جڏهين پاڻ پوڙهو ٿيو هو. تڏهين وٽس هوندي هڪڙي مينهن هئي اها وڪڻي. ان ڪانئين واري کوهه کي پڪي واءِ ڪري چڏيائين.

انتهائي نيڪ سيرت، صاف دل، خوش طبع، ڏک سک ۾ رضا تي راضي رهڻ وارو ماڻهو هو. پاڻ هاري ماڻهو هو پر پاڻي ڀرڻ واري عمل ۾ ڪنهن ڪان به ڪا مدد ڪانه ورتائين اگر ڪو ٿانو ٽٽي ويندو هو ته وري پاڻ ناند يا مٽ نئون وٺي ايندو هو. 1964ع تائين هن سڄي

علائقي ۾ پاڻي صرف خريف لاءِ ايندو هو. باقي وقت کوهن تي گذران ٿيندو هو. هئنڊ پمپ جو رواج ئي ڪونہ هو پيو تہ عوام تمام غريب هو. ڳوٺاڻا پنهنجي روز مره جي استعمال لاءِ بہ پاڻي ڪنواٽين سان، ڏٻن يا گهڙن وغيره ۾ کوه تان پري ايندا هئا.

سڄي سنڌ ۾ حاجي فتح علي وانگر سڄي ڄمار گم نامي ۾ بنا مذهبي مت ڀيد جي عوام جي خدمت ڪرڻ جو ڪو مثال ڪونہ ٿو ملي.

پروفيسر ڊاڪٽر عبدالڪريم ٽالپر

سائين لطف علي جو وڏو فرزند عبدالڪريم 1948 ۾ ڳوٺ گل محمد ٽالپر ۾ پيدا ٿيو. 1951ع ۾ جڏهين سائين لطف علي پراڻي ڳوٺ گل محمد کان اندهلي لڏي آيو ته ساڻس گڏ سندس ڀائر امام بخش ۽ سهراب به گڏ لڏي آيا ٿئي ڀائر ڳوٺ جي اوپر ۾ حاجي ڏتل جي گهرن جي پاسي ۾، اسان جي خالي ڪيل پڊ تي اچي ويٺا. تڏهين عبدالڪريم صرف ٽن سالن جو هو. جڏهين 1953ع ۾ اندهلي ۾ پرائمري اسڪول کليو ته عبدالڪريم به هتي داخلا ورتي عبدالڪريم سان گڏ نور محمد پٽ حاجي لعل خان به گڏ هو. ۽ منهنجي به هن اسڪول ۾ پهرين ڏينهن کان داخلا ٿي وئي هئي. اسان تڏهين کان دوست ٿي وياسين. آئون به سال وڏو هئس ان ڪري هڪ به ڪلاس مٿي هئس عبدالڪريم پنج ڪلاس پاس ڪيا ته سندس والد صاحب سائين لطف علي کيس ٽنڊو باگو هاءِ اسڪول ۾ داخل ڪيو. جتان هن مئٽرڪ پاس ڪيو ۽ پوءِ مسلم ڪاليج حيدرآباد 12 ڪلاس پاس ڪري سنڌ يونيورسٽي ۾ ڪيمسٽري ۾ B.Sc ۾ داخلا ورتي. 1975 ۾ M.Sc پاس ڪيائين ته کيس ترت 1976ع ۾ مهراڻ انجنيئرنگ ۽ ٽيڪنالاجي ڪاليج نواب شاه ۾ ليڪچرر طور چونڊجي ويو ٽن سالن بعد هو. مهراڻ انجنيئرنگ اينڊ ٽيڪنالاجي يونيورسٽي ڄام شورو ۾ بدلي ٿي آيو جتان پروفيسر طور ايڪيهين گريڊ ۾ 2008ع ۾ رٽائرڊ ڪيائين.

ڊاڪٽر عبدالڪريم ڳوٺ اندهلو جو پهريون ماڻهو اهي جنهن P.HD جي ڊگري 1990ع ۾ سنڌ يونيورسٽي مان ورتي آهي. ڊاڪٽر صاحب ٻاروتڻ کان پرائمري اسڪول کان دوست آهي. صاف سٿرو

جسم ۽ پاڪ صاف ذهن رکندڙ ڊاڪٽر صاحب سائنس جي جنرل موضوعن تي تمام گهڻو گهڻي معلومات رکي ٿو. هو سماج، سياست ۽ روزه مره جي معاملن کي بہ سائنسي اک سان ڏسي پروڙي ٿو. زندگي جي سمورن وهنوارن کي نوس منطقي بنيادن تي ڳولڻ سمجهڻ ۽ سمجهائڻ جي ڪوشش ڪندو آهي.

محفل ۾ گهٽ ڳالهائو، سمجهدار، سچ ۽ حق جي ڳالهہ ڪي بي باڪي سان ان جو طرفدار ٿي بيهي ٿو ڳوٺ جي سمورن ڀلائي جي ڪمن، اسڪول، روڊ، رستا، بجلي، گئس، واٽر سپلاءِ جي ڪمن لاءِ مثبت سوچ رکي ٿو وس پڄندي سيني ڪمن ۾ حصو وٺي ٿو. عام ڏيکاءَ ۽ شوبازي کان پاسو ڪندڙ هوندو آهي. سماجي طور تي پنهنجي طرفان ڪجهہ ضرورتمند جي بنا گهرڻ جي مدد ڪندو آهي.

ڊاڪٽر عبدالڪريم جي هڪ نياڻي ڪيمسٽري ۾ BS ڪئي آهي جيڪا ڪنهن اسڪول ۾ جاب ڪري ٿي. سندس بہ ڇوڪرا سائنس گريجوئٽ آهن. جليل الرحمن ڪيمسٽري ۾ ۽ عبدالجميل ڪمپيوٽر سائنس ۾ BS آهن جڏهن تہ ڊاڪٽر عبدالڪريم جو وڏو فرزند خليل جبران گريجوئٽ آهي جنهن کي هڪ پٽ مير فيضان آهي جيڪو ٿي ڪلاس ۾ پڙهي ٿو. هي سڄو خاندان ترقي پسند سوچ، انساني فلاح ۽ بهبود لاءِ پاڻ کي وقف سمجهي ٿو.

خادم ٽالپر

- خادم ٽالپر (هن ڪتاب جو ليکڪ) جو اصل نالو محمد هاشم پٽ ولي محمد ٽالپر
- سندس جنم 10 جولاءِ 1945ع آهي.
- تعليم: پرائمري تعليم هن ڳوٺ ۾ حاصل ڪرڻ بعد سنڌي فائينل جو امتحان گورنمينٽ پرائمري اسڪول نبي بخش پربڙي کان ڏنو.
- سنڌي فائنل جو امتحان مرحوم صلاح محمد جوڻيجو صاحب تياري ڪرائي 1963ع ۾ ڏياريو. 1963ع کان پوءِ سنڌي فائنل امتحان ڏيڻ جو سلسلو بند ٿي ويو هو.

سنڌ ۾ اڪثر پرائمري استاد صرف سنڌي فائنل امتحان پاس ڪري. پرائمري استاد چونڊجي ويا. خادم جيئن غريب خاندان جو فرد هو. ڪيس گهر جي خرچ لاءِ ٻني پوکڻ، هارپو ڪرڻ، مال چارڻ، مزدوري ڪرڻ جا ڪم ٻه ڪرڻا پوندا هئا. پرائمري استاد ٿيڻ کان پوءِ ٻيا ڪم ته گهٽجي ويا. پر هن پنهنجي تعليم (پرائيويٽ طور) جاري رکي.

1970ع ۾ B.A پاس ڪري B.Ed ۾ داخلا ورتائين، 1971ع ۾ B.Ed پاس ڪيائين. اهڙي طرح پوءِ ايم اي، ايم ايڊ، ايل ايل بي جا امتحان ٻه پاس ڪيائين. خادم کي ننڍي هوندي کان سماجي ڀلائي جا ڪم ڪرڻ سياست سمجهڻ ۽ عوام دوست سياست ڪرڻ، شاعري ڪرڻ، ڪهاڻيون ۽ مضمون لکڻ جو شوق هوندو هو.

1976ع ۾ عوامي تحريڪ جڏهين بدين ۾ پنهنجو پروگرام

شروع ڪيو تہ خادم بہ عبدالرحمن نقاش، عبدالسلام، انب گوپانگ، عمر ملاح، محمد جمن ترڪ ۽ ٻين سان گڏ هن سياسي سرگرمي ۾ شامل ٿي ويو.

ٿوري وقت ۾ هن کي ضلع بدين جي عوامي تحريڪ هاري ڪميٽي، شاگرد تنظيم SST، جي پروگرام ۾ ليڪچر ڏيڻ، ڪارڪنن جي تربيت ڪرڻ جون ذميواريون ڏنيون ويون.

انهي دوران خادم ڳوٺ اندهلو ۾ ڀرپور نموني سياسي سرگرميون شروع ڪيون. هڪ اوطاق انهي مقصد لاءِ ٺاهي وئي. جتي ضلع بدين يا سڄي سنڌ جا عوامي تحريڪ جا ڪارڪن اچي ميٽنگن ۾ شرڪت ڪندا هئا.

نتيجي ۾ ڳوٺ اندهلو سياسي سجاڳي جو مثالي ڳوٺ بنجي ويو. ايم آر ڊي تحريڪ جي سموري هلچل جو بہ مرڪز هي ڳوٺ هو. شهيد فاضل راهو محترم رسول بخش پليجو، سيد عالم شاه عوامي تحريڪ جا سمورا اڳواڻ هن ڳوٺ ۾ ايندا. پروگرامن ۾ شرڪت ڪندا هئا.

1987ع ۾ جڏهين فاضل راهو شهيد ٿيو. تڏهين پارٽي سڄي سنڌ جي ڪارڪنن کي فاضل جي چاليهي ۾ شرڪت لاءِ پيدل قافلي جي شڪل ۾ شرڪت ڪرڻ لاءِ چيو ويو هو تڏهين هن ڳوٺ مان صرف عورتون 100 کان وڌيڪ پنڌ قافلي ۾ نڪتيون هيون. مرد تہ لاتعداد هئا. هن ڳوٺ ۾ عوامي تحريڪ جا سمورا پروگرام جنهن سرگرمي سان هلندا هئا. فاضل جي شهادت کان پوءِ پارٽي پاليسي بدلجي وئي. تان جو 1990ع ۾ عوامي تحريڪ جي مرڪزي قيادت رسول بخش پليجي صاحب کان ڪجهہ اختلاف رکي ڪي سوال پڇيا. انهن جا جواب ڪونہ مليا تہ مرڪزي ڪميٽي سموري ڏار ٿي ويهي رهي انهن ۾ خادم ٽالپر بہ هو.

خادم پوءِ بہ پنهنجي سياسي، علمي، ادبي ۽ سماجي خدمت جي سرگرمي جاري رکي. 2009ع ۾ عوامي تحريڪ کان الوداع ٿيل سينئر ڪارڪنن جڏهين پاڻ ۾ گڏجي هڪ نئين سياسي پارٽي ٺاهڻ لاءِ رٿابندي ڪئي تہ خادم انهن سان گڏ هو. تڏهين عوامي جمهوري پارٽي ٺاهي وئي خادم اڄ تائين هن سياسي پارٽي جو اهم سرگرم ڪارڪن ۽ اڳواڻ آهي.

خادم سياست کان سواءِ ادب سان بہ چاهہ رکندو رهيو آهي شروع ۾ محمد سومار شيخ، ڊاڪٽر عبدالجبار جوڻيجو ۽ ٻين سان گڏ ادبي سرگرميون ڪندو رهيو. هن جا هن وقت تائين 7 ڇپيل ۽ ٻيا 4 اڻ ڇپيل ڪتاب آهن.

- تاريخ شعرا لاڙ 1970ع ۾ ڇپيو
- اسان جا پنڌ پهاڙ جا 1983ع ۾ ڇپيو
- تعليم جو فن 1992ع ۾ ڇپيو
- سائنس جنرل رسالا 1990ع - 1993ع تائين ڪيندو رهيو.
- تاريخ منهنجي وقت جي (آتم ڪٿا) 2016ع
- پرهہ با کون ڪييون 2018ع
- ڳالهيون منهنجي ڳوٺ جون (موجوده ڪتاب)

ترتيب ڏنل

- مان موتي ايندس ڊاڪٽر نجمہ جوڻيجو
- سندس مضمون 100 کان وڌيڪ ڇپجي چڪا آهن.
- سندس شاعري مان ڪجهہ شعر الڳ لکجن ٿا. ترتيب ڏنل ڪتاب اڻ ڇپيل آهن.

مير غلام محمد ليڪچرار

هن ڳوٺ ۾ جيڪي غير معمولي محنتي، باهمت، باصلاحيت ماڻهو پيدا ٿيا آهن. انهن ۾ غلام محمد غلام رسول عرف گلاب ولد احمد خان به هڪ اهم ماڻهو هو. هن پنهنجي صلاحيت جي آڌار تي جنوري 1974 ۾ گورنمينٽ ڊگري ڪاليج ٽنڊو جان محمد ۾ ليب اسسٽنٽ مقرر ٿيو 1976ع ۾ اسلاميه ڪاليج بدين ۾ بدلي ڪرائي آيو.

بدين ڪاليج ۾ تڏهين "خالد وهاب" پرنسپل هو خالد وهاب ڪاٻي ڌر جو اردو اسپيڪنگ، انتهائي فراخ دل لکيل پڙهيل ۽ خود دار ماڻهو هو. 1976ع ۾ جڏهين جنرل ضياءَ جي مرش لا لڳو. بدين ۾ PPP تمام طاقتور هئي. ذوالفقار علي ڀٽو جو بدين قومي اسيمبلي جو تڪ هو. بدين ۾ ڪاٻي ڌر جي سياست ڪندڙ عوامي تحريڪ به ان وقت زور هئي. ڪاليج جا شاگرد روزانه شهر بدين ۾ هڙتالون ڪرائڻ، ڪونه ڪو گوڙ ڪرائڻ ۾ لڳا پيا هوندا هئا. فوجي ڪنهن نه ڪنهن بهاني سان ڪاليج ۾ دخل عمل ڪندا هئا ته ڪاليج جو پرنسپل خالد وهاب پنهنجي همت ۽ بهادري سان فوجين کي ڪاليج ۾ داخل ٿيڻ نه ڏيندو هو. تن ڏينهن ۾ غلام محمد، اسلاميه ڪاليج ۾ ليب اسسٽنٽ ٿي ڪم ڪري رهيو هو غلام محمد جي ذهانت، ايمانداري ۽ همت ڏسي خالد وهاب کيس انگريزي ۾ پڙهي تياري ڪري M.A جو امتحان ڏيڻ جي صلاح ڏني. غلام محمد تمام غريب هو. هن وٽ ايترا پئسا نه هئا جو سنڌ يونيورسٽي ۾ فارم ڀرائي اتي رهي ۽ MA

جي تياري ڪري.

خالد وهاب ڪيس هر طرح جي تعاون جو يقين ڏياريو ياد آهي ته غلام محمد وٽ هاسٽل ۾ رهي ماني کائڻ جيترا پئسا نه هوندا هئا. انهيءَ ڪري هو ڪڏهين هاسٽل ۾ ته ڪڏهين سنڌ يونيورسٽي ڄام شورو جي مسجدن ۾ رهيو پيو هوندو هو. مزدوري ڪري ماني جا پئسا حاصل ڪندو هو اهڙي حالت ۾ به هن جوان 1983ع ۾ ايم اي انگريزي ۾ پاس ڪري ڪميشن مان ڪوالي فاءِ ڪري ليڪچرار ٿي ويو.

غلام محمد جيئن ته تمام غريب ماڻهو هو. جنهن ڏکين حالتن سان مقابلو ڪري تعليم ورتي هئي. انهيءَ ڪري هن کي غريب شاگردن ۽ ڳوٺ جي غريب ماڻهن سان تمام گهڻي همدردي هوندي هئي. هن ڪوشش ڪري ڳوٺ انڌهلو جي ٽن غريب ماڻهن الهبخش پٽ عبدالله، خدا بخش پٽ نور محمد کي اسلاميه ڪاليج ۾ پٽيوالي جي نوڪري وٺرائي ڏني هئي. ۽ محمد قاسم کي به چوڪيدار جي نوڪري وٺرائي ڏني هئائين ۽ وري ڪيس مئٽرڪ جو امتحان به ڏياري استاد بنايو هئائين ڪيترن غريب شاگردن جون امتحان جي فارم ڀرڻ لاءِ في نه هوندي هئي ته هي پنهنجي ڪيسي مان اها رقم ڏئي شاگردن جي مدد ڪندو هو.

غلام محمد کي 1991ع ۾ رت جو ڪينسر ٿي پيو. ان وقت پاڪستان ۾ جيڪو به علاج ممڪن هو. هن ڪوشش ڪري اهو علاج ڪرايو پر آخرڪار 10 مئي 1993ع ۾ هن دنيا کي الوداع ڪري ويو. ڪيس ٽي فرزند آهن. 1. اشفاق احمد 2. الطاف احمد 3. آفتاب احمد

غلام محمد جو شجرو ڳوٺ فضل محمد ٽالپر ٻڏڻ ۾ جيڪي پنج پيڙهيون آيا هئا. انهن سان ملي ٿو جيڪو هيٺين طرح آهي.

حاجي فضل محمد   مدد علي   ابراهيم   رحيم خان   غلام شاه

فضل محمد

ابراهيم   احمد

حاجي   ڏتل   فضل   غلام محمد

(ڳوٺ فضل محمد جي لڏپلاڻ کان اڳ ابراهيم خدا داد ۾ ربو ٽالپر ڏانهن لڏي ويو.

اشفاق احمد   الطاف احمد   آفتاب احمد

غلام محمد جي زندگي جو مختصر خاڪو هن طرح آهي.

غلام محمد جو مختصر پروفائل

- نالو غلام محمد عرف غلام رسول ٽالپر
- پيءُ جو نالو احمد خان ٽالپر
- جنم: 25 فيبروري 1952ع
- پرائمري تعليم: 1959ع ۾ پنهنجي ڳوٺ جي اسڪول ۾ داخلا وٺي پڙهيو پنجون ڪلاس پاس ڪيو.
- 1962ع ۾ سندس والد احمد خان T.B جي بيماري ۾ وفات ڪري ويو. انهي وقت تائين T.B لا علاج بيماري هئي.
- 1965ع ۾ پرائمري پاس ڪري، ٽنڊو جان محمد هاءِ

اسڪول ۾ داخلا ورتائين.

- 1970ع ۾ ٽنڊو جان محمد مان مئٽرڪ پاس ڪيو.
- 1 آڪٽوبر 1971ع ۾ فوجي شگر ملز ۾ فيلڊ مين جي نوڪري ورتي.
- جنوري 1973ع ۾ ساڳي ڪاليج مان B.A پاس ڪيائين.
- جنوري 1974ع ۾ گورنمينٽ ڊگري ڪاليج ٽنڊو جان محمد ۾ ليب اسسٽنٽ مقرر ٿيو.
- 1975ع ۾ ٽنڊو جان محمد ڊگري ڪاليج کان اسلاميہ ڪاليج بدين بدلي ڪرائي آيو
- 1977ع ۾ حاجي شير محمد ٽالپر جي گهران شادي ڪيائين.
- 1980ع ۾ خالد وهاب پرنسپل اسلاميہ ڪاليج جي همٿائڻ ۽ مهربانين سان سنڌ يونيورسٽي ۾ ايم اي انگلش ۾ داخلا ورتائين.
- 1983ع ۾ ايم اي پاس ڪيائين. ٽن مهينن ۾ ڪميشن ۾ ويٺو پاس ٿي 23 نومبر 1983ع تي ميرپورخاص ۾ ليڪچرار ٿي ويو.
- 1984ع ۾ سعيد پور ڪاليج بدلي ڪرائي آيو 1991ع تائين هتي ئي رهيو.
- آڪٽوبر 1987ع ۾ ٻارن جي تعليم لاءِ لڏي بدين آيو.
- 1991ع ۾ طبيعت خراب ٿي ڊاڪٽر بلڊ ڪينسر قرار ڏنو.
- 30 مئي 1993ع تي صرف 41 سالن جي عمر ۾ دارالبقا ڏانهن روانو ٿيو.

هي ڳوٺ جو نوجوانن ۽ غريب ڳوناٺن لاءِ انتهائي اُتساهہ ڏيندڙ همدردي ڪندڙ ۽ مدد ڪندڙ ماڻهو هو. جنهن سبب نہ صرف ڳوٺ اندڌلي جا رهواسي پر بدين جا سندس شاگرد ۽ ٻي عوام کيس تمام پيار مان ياد ڪندا آهن.

مير غلام محمد ’ڪونڌر‘

بابا ڪونڌر هڪ باڪمال ڪردار

اسان جا وڏا بلوچستان مان هجرت ڪري سنڌ ۾ سوپيو ديرو لڳ اچي ويٺا جتي مخدوم عبدالرحيم گرهوڙي جو آستانو هو انهي وقت مخدوم عبدالرحيم اجان لواري شريف واري بزرگ خواجه محمد زمانؒ اج جو مريد ڪونه ٿيو هو. بهرحال سندس انهي علائقي ۾ هاڪ هئي اسان جا وڏا به سندس معتقد ٿي سندس حلقي ۾ شامل ٿي ويا ۽ ائين پوءِ جڏهن مخدوم عبدالرحيم گرهوڙي لواري شريف بزرگ جو مريد ٿيو ته انهي بساط سان اسان جا بزرگ به لواري شريف ڏانهن آيا جتان پوءِ آهستي آهستي ٿي اچي لواري شريف جي پير وسايائون عقيدتمندي وارو اهو سلسلو ٽن صدين کان مسلسل هلندو اچي. انهن ٽن صدين ۾ ڇهه ست پيڙهيون مسلسل مذهبي عقيدي ۾ رهڻ سبب ۽ تعليم، شعور ۽ سائنسي علم جي اڻاٺ سبب ذهني اوسر ۾ روشن خيالي وارو فقدان هڪ زميني حقيقت آهي اهائي جهلڪ اسان جي ستن ئي پيڙهين ۾ نمايان هئي. ٿوري گهڻي پوءِ مڙسي ڇئجي يا بغاوت جو نالو ڏجي اها منهنجي ڏاڏي مير غلام شاهه ۾ نظر اچي ٿي جنهن ڪجهه وقت لاءِ ئي سهي، ڪاميابي نه پر ناڪامي ئي سهي، پر ماٺ ڪري سرخم ڪرڻ بجاءِ سينو ساهي بيٺو پوءِ اڳتي هلي انهي جا نتيجا ڪي سٺا ڪونه نڪتا بهرحال هڪ چيخ هئي جيڪا بلند ٿئي. منهنجو والد صاحب انهي ماحول ۾ سال 1943ع ۾ جنم ورتو. اهو سال جڏهن دنيا ۾ مهاڀاري جنگ پنهنجي اختتام تي پهتي، برطانيه راج جو خاتمو ٿيو، اسان جي علائقن تي امريڪي سامراج جا نوان نوان پير ڄمندڙ هئا. ملڪ ۾ خلافت اسلامي وارن جا هل هنگاما

تہ برصغير جي ورهاست ۾ نئون جنم وٺندڙ ملڪ سيڪيولر هئڻ بجاءِ اسلامي شريعت جو تابع هجي. اسان جا وڏڙا انهن سمورن ڳالهين کان پاسيرا ٿيا پنهنجي ڏن ۾ لڪير جا فقير ٿيا "نہ ڪنهن جي هنئي ۾ نہ ڪنهن جي کنئي ۾" واري فارمولا تي روان دوان هئا. اسانجي خاندان ۾ بابا سائين ۽ سندس ٻہ وڏا ڀائر اهي پهريان ماڻهو هئا جن باقائده اسڪول ۾ وڃي نصابي تعليم حاصل ڪئي ورنہ اڳ تعليم فقط قرآن شريف پڙهڻ تائين محدود هئي. بابا سائين کان وڏن ڀائرن ڪا اعليٰ تعليم حاصل ڪونہ ڪري سگهيا رڳو ميٽرڪ انتر ڪري روزگار سانگي ٿي ويا انهي جو سبب شايد سندن وڏن جي غربت واري زندگي هجي. اهائي ۽ انهي ئي جيتري تعليم يعني مئٽرڪ تائين بابا کي پڻ نصيب ٿي ۽ پوءِ بابا سائين بہ ٻين ڀائرن وانگر سال 1960ع ڌاري چپ چاپ پرائمري ماستري وٺي ويهي رهيو پر ڪجهہ مهينا گذرڻ بعد هڪ چٽنگ جيڪا سندس ذهن ۾ ٻري ٿي اها هئي بغاوت جي جنهن ۾ سندس ذهن ۾ اهي خيال پيدا ٿين ٿا تہ ڇا آئون بہ سڄي زندگي ماستري تي گذارو ڪري زندگي جا ڏينهن پورا ڪندس. انهي بغاوت سندس ذهن ۾ اتساهہ پيدا ڪيو همت پيدا ڪئي ۽ بابا سائين بنا وسيلن جي بنا ڪنهن سپورٽ جي وڃي ٽنڊو ڄام زرعي ڪاليج (هاڻي يونيورسٽي) پهتو. اها بہ روايت آهي تہ جڏهن ڪافي ڏينهن گذرڻ بعد بابا سائين گهر نہ موٽيو تہ منهنجي ڏاڏي سندس ٻئي پٽ منهنجي چاچي شير محمد کي چيو تہ وڃي پڇا ڪري تہ غلام محمد گهر ڇو ڪونہ پيو اچي جيڪو پڇا ڪندو پراڻي دمبالي واري شاخ کان هڪ ڪلو ميٽر اتر طرف بابا سائين واري ڊيوٽي واري پرائمري اسڪول پهتو جتي هڪ ٻيو ماستر موجود هو جنهن حقيقت ڪئي تہ اوهان وارو همراهہ ڪافي مهينن کان اسڪول ڊيوٽي تي ڪونہ پيو اچي. وڏيڪ حال احوال بہ ٻڌايائين تہ

اوهان وارو همراه زريعي ڪاليج ٽنڊو ڄام جون ڳالهيون ڪندو هو. انهي شڪ ۾ چاچا سائين زرعي ڪاليج ٽنڊو ڄام پهتو جتي نئين داخلا وٺندڙ شاگردن جي پڇا ڪيائين ته سڀ پول پڌرا ٿي پيا جڏهن چاچا سائين جي نظر بابا تي پئي ته ڏٺائين ته بافتي وارو قاٿل وڳو ۽ پير ۾ هوائي چپل پر چهري تي خوشنما مرڪ ۽ اتساهه جو حوصلو نظر آيو. چاچا سائين انهي حالت ۾ بابا کي ٽنڊو ڄام شهر ڏانهن وٺي آيو ۽ کيس نوان ڪپڙا، جتيون ۽ ٻيو سامان وٺي ڏنو. اتان کان هڪ نئين دور جو آغاز ٿيو. ڪاليج ۾ کيس پنهنجا من پسند دوست مليا جنهن ۾ بشير احمد چانڊيو، محمد هاشم لغاري، سائين اسماعيل خاصخيلي جنهن مان بشير احمد چانڊيو جيڪو بعد ۾ زرعي يونيورسٽي ٽنڊو ڄام جو وائس چانسلر به ٿيو اهو حال حيات نه آهي باقي ٻين سان سندس قربت جو سلسلو اڄ ڏينهن تائين جاري آهي. شروع واري سال ۾ اڌ اسڪالرشپ تي ۽ بعد ۾ فل اسڪالرشپ تي تعليم حاصل ڪئي پاڻ ڳالهه ڪندو آهي ته اسان شاگردن کي ڪم ڏنو ويو ته هر هڪ شاگرد هڪ ٻاري ڪنهن نه ڪنهن سبزي جي پوکي. چيائين ته مون گوبي لڳائي پر منهنجو فصل اهڙو ٿيو جو سڄي ڪاليج انتظاميه حيرت ۾ پئجي وئي جنهن بعد کيس فل اسڪالرشپ نصيب ملي وئي. بابا سائين 1966ع ۾ زرعي ڪاليج مان آخري سال جو امتحان پاس ڪري واپس ڳوٺ آيو. کيس پاسڪو ۾ نوڪري سال 1975ع ۾ ملي وچ وارا 9 سال بابا سائين ڪھڙين حالتن ۾ گذاريا اهو هڪ وڏو درد ناڪ داستان آهي جيڪو شايد آئون هتي بيان نه ڪري سگهان چاڪاڻ ته 1967ع ۾ سندس شادي ٿي ۽ 1975ع تائين کيس چار ٻارڙا به ڄمن ٿا. انهن جو خرچ هڪ بيروزگار ماڻهو ڪيئن ڪيو هوندو سا کيس ئي خبر هوندي آئون سمجهان ٿو ته سندس طبيعت ۾ پهاڙ جيڏي برداشت وارو مادو انهن

ڏينهن جو ئي تخليق ٿيل آهي. سندس ڪنهن دوست کي لکيل پراڻو خط مليو آهي جنهن ۾ لکي پيو تہ "اڄ صبح جو ننڊ مان اٿيو آهيان ننڍڙي نجمان (منهنجي وڏي پيڻ) مسلسل روئي ويٺي ۽ سندس ماءُ ڪيس پرچائڻ ۾ پوري آهي ۽ مونکي چوي پئي تہ ڳڙ وٺي اچ تہ چانهہ ٺاهيون ڪالهہ بہ ڳڙ امان جي گهران ڪٽي آئي هئس پوءِ وري آئون پنهنجي ڪيسي ڏانهن نهاريان ٿو جيڪو تيز هوا ۾ سڄو لڏي پيو....."

مطلب تہ اهي حقيقتون جيڪي بيان نہ ٿي سگهڻ جهڙيون هجن سندس زندگي تي گذريون. انهي وچ ۾ خانگي نوڪريون ڪيائين. پاڻ ڳالهہ ڪري ٿو تہ لواري شريف اسٽيٽ تي منشي طور ڪم ڪيائين. 1975ع ۾ پاسڪو ۾ انٽرويو دوران ڪائنس سوال پڇيو ويو تہ هِن ڪان اڳ ۾ جتي تون ڪم ڪندو هئين اتي گهٽي پگهار ملندي هئي ورندي ۾ چيائين تہ مونکي ٽي سئو روپيہ ماهوار ملندا هئا. وري چيائون تہ پوءِ اسان جيڪڏهن توکي ڇهہ سؤ روپيہ ماهوار تي ڪم ڪندين مون چيو تہ ها آئون ڇهہ سؤ روپيا ماهوار تي ڪم ڪندس پوءِ جڏهن پاسڪو ۾ ڪامياب ٿيندڙ ماڻهن جي لسٽ جاري ڪئي وئي تہ بابا سائين جو نالو ويٽنگ لسٽ ۾ هو مطلب تہ جيڪڏهن ڪو اميدوار نہ آيو تہ پوءِ بابا کي نوڪري ملندي. وري ٻڌايائين تہ جهڏي ۾ رهندا هئاسون جو رات جو خاڪي لفافي ۾ بند پاسڪو ۾ نوڪري جو آرڊر مليو ڪپڙن جو وڳو هوئي هڪڙو جيڪو جسم تي پاتل هو تنهنڪري رات جو گوڏ ٻڌي سمهي پيس ۽ گهر واري انهي وڳي کي ڌوتو جو صبح جو پائي وڃي ڊيوٽي جوائن ڪئي وري جڏهن پگهار آيا تہ مون سان گڏ پرتي ٿيندڙ سمورن ملازمن جو پگهار ٻارنهن سؤ روپيہ ۾ منهنجو ڇهہ سؤ روپيا آيو جيڪو مون کي تہ قبول هو پر ٻين سمورن اعتراض ڪيو ۽ زور پريو تہ اهو پگهار واپس ڪر جيڪو پوءِ مون گهٽن جي صلاح تي واپس ڪيو جنهن سبب منهنجو پگهار

ايندڙ تقريبن 9 مهينن تائين مسلسل بند ڪيو ويو جنهن بعد آخرڪار ٻارنهن سؤ روپيه جي حساب سان جاري ڪيو ويو انهي ڪان پوءِ به بابا سائين کي ڀاسڪو ۾ تمام گهڻو پريشان ڪيو ويو ڇاڪاڻ ته هڪ شريف انسان کي ڪنهن به ڪاتي ۾ برداشت ڪرڻ ڏکيو هوندو آهي بهرحال اها سندس مجبوري هئي جنهن ڪري ڪيس نه چاهيندي به انيڪ جڳهين تي ڪمپرومائيز ڪرڻو پيو آئون سمجهان ٿو ته انهي سڄي پيڙاء مان گذرڻ سبب سندس طبيعت ۾ هڪ عجيب قسم جي ڪيفيت جنم ورتو جنهن ڪيس پنهنجي وطن جي غريب ۽ مسڪين ماڻهن ۽ هاري ۽ پورهيو ڪندڙ ماڻهن جي محبت ۾ مبتلا رکيو جنهن سبب سندس ذهن ۾ مزاحمتي ادب تخليق ٿيو ۽ انهي ادبي ڪيتر ۾ ڪيس عبدالرحمان نقاش ميمڻ، آڪاش انصاري، ابرهيم منشي ۽ ٻين اهڙن ادبي ذوق رکندڙ ماڻهن جي قريب آندو. بابا سائين جي شاعري جي هر سٽ ۾ مونکي انهن ئي جهانگين، هارين ۽ مزدورن جو درد سمايل محسوس ٿئي ٿو.

آڏي ڪان هو ڀاڻ ٻني ۾، مڙس ٻني ۾ ٻار ٻني ۾،
ڏانٽي سان گڏ ڏوٿياڻي جي، صدين ڪان هي ڪار ٻني ۾،
پوءِ به لوئي ليڙون ليڙون، پوءِ به انگ اگهاڙا ٻار،
هئه ڪهڙا ڪهڙا سور سليان، هٿ وانگيئڙن تي ويل هزار.

يا

ڏسين جت ڪوماڻيل ڪنڌيون ۽
ڪنارا،
اهو ديس منهنجو او پرديس وارا.

سندس هڪ ٻيو نظم جنهن مان سندس اندر جي ڪيفيت کي محسوس ڪري سگهجي ٿو.

تڏهن مان لڪان ٿو جڏهن مان ٿو سوچان،

صدين کان ستايل، هي مظلوم هاري،
اسر ڏيئي اٿن ٿا، ۽ آڏي سمهن ٿا.
اها ساڳي ڪوڙر، اهي ساڳيا ڏاتتا،
مگر پوءِ بہ آهن بکيا ۽ ڏکيا
انگ جن جا اگهاڙا، ۽ ويران واڙا،
تڏهن منهنجون سوچون، بہ سڏڪي پون ٿيون،
پنهوارن جي پٽڙن جيئن، روئي ڏين ٿيون،
۽ منهنجو قلم پوءِ، اٿي ٿو وڏي ٿو
تڏهن مان لکان ٿو، تڏهن مان لکان ٿو

بابا سائين جي زندگي تي ٻيو وڏو اثر ان وقت پيو جڏهن 1979ع ۾ ان کان پوءِ ڳوٺ اندهلو جي سجاڻ ماڻهن جنهن ۾ سائين خادم ٽالپر، سائين فيض محمد ٽالپر ۽ ٻين جي ڪوشش سان ڳوٺ ۾ عوامي تحريڪ جي پليٽ فارم تان هڪ نئين سياسي سجاڳي جو دور شروع ٿيو جنهن ۾ اڳتي هلي ايم آر ڊي تحريڪ دوران بابا سائين جي مزاحمتي شاعري "ڪونڌر" جي تخلص سان منظر عام تي آئي جنهن ۾ ملڪ تي جاري مارشلا جي وحشي ڪاروايئن ۽ ايذائن کي محسوس ڪري سگهجي ٿو. ذوالفقار ڀٽي جي ڦاسي جا منظر سندس هن نظم پڙهڻ مان محسوس ڪري سگهجن ٿا.

"او نيڪ نماڻي نور ڀري چو پنهنجا نيڻ نمايان ٿو
مقبري ۾ ماڻهن وچ چو رئندي پلئہ پسايا ٿو،
وس ڀڄي ها چا تي لائي توکي چوان ها پياري پيڻ،
ائين اکين مان ڳوڙها ڳاڙي تو چو دلڙي هاري پيڻ."

دنيا جي تاريخ اها ٻڌائي ٿي تہ هِن دنيا ۾ تبديلي انهن ماڻهن آندي آهي جن ڏکين حالتن ۽ مشڪلاتن کي منهن ڏيئي مستقل

مزاجي سان پنھنجي سفر کي جاري رکيو آھي. بابا سائين زندگي جي انھن پيڙائن کي محسوس ڪيو ۽ پوءِ پنھنجي سمورن ٻارن کي اعليٰ تعليم ۽ تربيت ڏني. ھي اڄ جيڪو ڪجھ اسين ڳالھائڻ يا لکڻ جي اھل ٿيا آھيون انھي ۾ اسان جو پنھنجو ڪو ڪمال ڪونھي پر اھا بابا سائين جي اسان مٿان شفقت واري نظر ھئي جنھن ان قابل بڻايو. مون ذاتي طور بابا کي ڪڏھن به ڪنھن به گھڙي رنج و ڏک واري حالت ۾ محسوس ڪونه ڪيو. اڄ به سندس طبيعت ۾ اھائي ويجھڙائپ ۽ قرب آھي جيڪو اسان کي پھرين ڏينھن کان محسوس ٿيو ھو. سندس شاعري کي گڏ ڪبو ته ھڪ مڪمل ڪتاب ٿي ويندو ان کان علاوه نثر ۾ ڪافي مواد جنھن ۾ ڪھاڻيون ۽ ٻيو مواد آھي اھو محفوظ آھي انھي کان علاوه سنڌي پھاڪن کي مختلف ڪتابن مان سھيڙي گڏ ڪري رکيو اٿس جنھن ۾ ھُن ڪافي محنت ڪئي آھي انھي کان علاوه ٽالپر ذات جا ڪيترائي شجرا وٽس محفوظ آھن. انھي سڄي پورھيي کي سھيڙي ڪتابن جي شڪل ڏيڻ جي ضرورت آھي جيڪو انشاء الله ھڪ ڏينھن ضرور ٿيندو.

ائڊوڪيٽ مير بشير ٽالپر
ڪيڊڻ روڊ بدين
0300_3281930

مير غلام مصطفيٰ ٽالپر

هن ڳوٺ مان جيڪي مثالي ڪردار پيدا ٿيا. ڳوٺ ۽ سنڌ جي عوام جي خدمت ڪرڻ ۾ پنهنجي صلاحيت جي بنياد تي شخصيت ناهڻ وارا ماڻهو ٿيا. انهن ۾ غلام مصطفيٰ پٽ احمد خان به هڪ اهم شخصيت آهي.

غلام مصطفيٰ 22 نومبر 1965ع ۾ پيدا ٿيو. پرائمري تعليم ڳوٺ انڊهلي مان حاصل ڪيائين باقي تعليم به روايتي طرح مئٽرڪ لواري شريف مان پاس ڪيائين.

جڏهن ڳوٺ انڊهلو ۾ عوامي تحريڪ جو بنياد پيو. تڏهين مير غلام مصطفيٰ سجاڳ ٻار تحريڪ جو ميمبر ٿيو. گهرو معاشي حالت ڪا گهڻي بهتر ڪانه هوندي هئس. پوءِ به هو وڏي شوق سان پارٽي جي پروگرامن ۾ شريڪ ٿيندو. هو تقريرون ڪندو شعر ۽ گيت پڙهندو، حاضرين کي تمام گهڻو متاثر ڪندو هو. 1983ع ۾ MRD تحريڪ هلي جمهوريت جي بحالي لاءِ گرفتارين جو سلسلو شروع ٿيو. تڏهين مير غلام مصطفيٰ تمام ننڍڙو ٻار هو. پوءِ به هو MRD تحريڪ ۾ گرفتار ٿي ويو. بلڪ جيل ۾ جيڪي به قيدي هوندا هئا انهن سمورن ۾ ننڍڙو قيدي مير غلام مصطفيٰ هو.

عوامي تحريڪ جي پروگرامن ۾ تقريرون ڪرڻ، ڊرامن ۽ ٽيبلن ۾ حصو وٺڻ سبب ڳالهائڻ ٻولهائڻ ۾ بولڊ ٿي ويو هو. ان ڪري هن ننڍڙي ٻار جي جيل ۾ جتي سوين سياسي قيدي موجود هئا. اتي هن جي تمام گهڻي عزت هوندي هئي هن وٽ سينٽرل جيل حيدرآباد ۽ ڪراچي جون ڪيتريون ئي يادون آهن. جن تي ڪتاب لکي

سگهجي ٿو.

جڏهين هو جيل کان 1984ع ۾ ٻاهر آيو. ايم آر ڊي تحريڪ اختتام تي پهتي ته عوامي تحريڪ جي عمل ۾ ڪم ڪار جي حڪمت عملي تبديل ٿي وئي. غلام مصطفيٰ اول غلام قادر پليجو وٽ ضلع ٽول ٽيڪس ۾ نوڪري ڪرڻ لڳو. ڪجھ وقت ۾ ئي سندس اهليت سبب کيس ڪيترن ٽول ٽيڪس ناڪن جو انچارج ڪيو ويو.

وقت گذرندي دير ئي ڪونه ٿو ڪري آخرڪار پاڻ غلام قادر پليجو جي نوڪري ڇڏي. ٿر جي مٺي ۾ ٺيڪو ورتائين ڪجھ سالن کان پوءِ اهو ڪم ڇڏي ڪنهن انٽرنيشنل NGO ايمي IMMI جيڪا اريگشن ۽ ان جي پاڻي جي نظام کي بهتر ڪرڻ لاءِ ڪم شروع ڪيو هو. ان ۾ نوڪري ڪرڻ شروع ڪيائين. NGO جي ڪلچر کان واقف ٿيو ته اسلام آباد ۾ پاڻي جي مسئلي تي ڪم ڪندڙ واٽر ايڊ NGO ۾ شامل ٿي ويو. (انهن ڏينهن ۾ 2003ع ۾ LBOD پاران بدين ضلع ۾ هڪ خطرناڪ ٻوڏ آئي هئي. جنهن ۾ سوين ماڻهو ۽ مال ٻڏي مري ويا هئا.) عوام جو ڪروڙين روپين جو نقصان ٿيو هو. ان NGO جي سهڪار سان LBOD جي نقصانن کي روڪڻ ۽ LBOD ختم ڪرائڻ لاءِ ڊونرن تي انٽرنيشنل ڪورٽ ۾ ڪيس داخل ڪيائين ائين ڪرڻ سان سندس ساک بهتر ٿيندي وئي هو دنيا جي NGO ۾ ڪم ڪندڙ ادارن ۾ وڏيڪ معروف ٿي ويو.

هن وقت اسلام آباد ۾ آڪسفيم پاران ايشيا جي 7 ملڪن ۾ ڪم ڪندڙ ڪنهن اداري جو انچارج آهي مير غلام مصطفيٰ جا جيڪي نمايان ڪارناما آهن سي هيٺان آهن.

(1) ڳوٺ اندهلي جو پهريون ماڻهو هو جيڪو آمريڪا جي

يونيورسٽي جي اسڪالرشپ تي آمريڪا ويو اتي يونيورسٽي ۾ انٽرنيشنل ڊولپمينٽ ۾ ايم اي جو امتحان ڏئي ڪامياب ٿيو.

(2) اسلام آباد ۾ وڃي آباد ٿيو اتي ئي پنهنجي اولاد کي تعليم ڏياريائين. سندس وڏو پٽ آمريڪا ۾ پڙهي پيو.

(3) اسلام آباد ۾ سندس گهر واري اديءَ عابده ۽ پاڻ هڪ هوٽل نالي سارنگ کولي اٿس ٽن چئن سالن جي محنت ۽ تجربي ۾ ڪامياب ويو آهي. ان جي مد ۾ اسلام آباد جي ڪنهن ٻي پاڙي ۾ ٻه ٻي هوٽل به کولي اٿن.

(4) اسلام آباد ۾ رهڻ سبب ملڪ جي وڏن سياستدانن خاص ڪري سنڌ جي ايم – اين –ايز سان ڄاڻ سڃاڻ بهتر ٿي آهي.

(5) دنيا جي ٻاهرين ملڪن ۾ ڪئين دفعا وڃڻ. اتي جي عوام کان سٺيون سٺيون ڳالهيون سکڻ جو ڪيس موقعو مليو آهي.

مير غلام مصطفيٰ جي زندگي جو پروفائل

- پڙهائي دوران پنهنجي ڪلاس جي سمورن شاگردن ۾ ذهين ۽ هوشيار هوندو هو.
- ذهين ڪلاس ۾ هو ته سڄاڳ ٻار تحريڪ ۾ شامل ٿي ويو. جتان سندس سياسي ڪيئريئر شروع ٿيو.
- آگسٽ 1983ع ۾ MRD تحريڪ ۾ هو ٻين دوستن سان گڏ گرفتار ٿي ويو ملٽري سمري ڪورٽ ڪيس 9 مهينا سزا ٻڌائي انهيءَ دوران هو حيدرآباد ۽ ڪراچي جي سينٽرل جيلن ۾ رهيو. اپريل 1984ع ۾ جيل ڪان ٻاهر آيو.
- 1984ع جي آخر ۾ چنگي ناڪي جي منشي طور گهاري ۾ نوڪري ملي.
- چار سال ناڪي جي منشي رهڻ بعد بدين جي هڪ دوست اسلم سومري سان گڏ ٺيڪيدار شروع ڪئي.

- جولاءِ 1991ع کان جون 1992ع تائين مٺي ۾ آڪٽراءِ ٽيڪس جا ٺيڪا ڪنيا. اتي صادق فقير، سائينداد ساند ۽ ڪاتائو جاني سان دوستي ٿي وئي.
- مٺي کان موٽي اچي بدين ۾ خادم ٽالپر، غفار ڪوسو سان گڏ سائنس سوسائٽي ۾ علمي ۽ سماجي ڪم ڪرڻ لڳو. هي تنظيم تڏهين سائنس جنرل رسالو ڪڍندي هئي.
- مئي 1993ع ۾ 28 سالن جي ڄمار ۾ شادي ڪيائين.
- سيپٽمبر 1995ع ۾ پاڻي جي نظام کي بهتر بنائڻ لاءِ ڪم ڪندڙ هڪ IMMI _NGO ۾ نوڪري ڪرڻ لڳو.
- هتي M.Sc تائين تعليم ورتائين. پر پوءِ آمريڪا جي برونڊي يونيورسٽي ۾ انٽرنيشنل ڊولپمينٽ جي موضوع تي ماسٽرس جي لاءِ داخلا ملي وئي. 50٪ فيءَ معاف ٿي پر سندس رهائش ۽ کاڌي پيتي لاءِ خود کي محنت ڪرڻي هئي. ان دوران عالمي بئنڪ طرفان اسڪالرشپ ملي وئي. آگسٽ 2000ع ۾ برونڊي ۾ تعليم حاصل ڪرڻ لاءِ آمريڪا جي شهر والٿيم جيڪو بوسٽن کي ويجهو آهي. اتي هليو ويو. ٽي سال تعليم مڪمل ڪري موٽي آيو.
- 2003ع کان مختلف غير سرڪاري تنظيمن ۾ ڪم ڪندو رهيو آهي هن وقت آڪسفيم ۾ ايشيا ريجن ۾ هلندڙ هڪ مهم امير ۽ غريب جي وچ ۾ فرق گهٽائڻ جو ڪم ڪندي آهي، هي ان جو ايشياءَ ريجن جو انچارج آهي.
- سماجي تنظيمن ۾ ڪم ڪرڻ دوران مصطفيٰ ايشيا، آفريڪا، يورپ جي ڪيترن ئي ملڪن جا سفر ڪيا آهن جن ۾ انڊونيشيا، فلپين، ويتنام، ڪمبوڊيا، ملائشيا، هانگ ڪانگ، ميانمار، لائوس، ڪوريا، بنگلاديش، سري لنڪا،

نيپال، هندستان، انگلئنڊ، هالينڊ، اسپين، پورچوگال، اٽلي، ڪئناڊا، ڪوسٽاريڪا، گهانا ملاوي، سائوٿ آفريڪا، ڪينيا، سوئزرلينڊ ۽ ايٿوپيا شامل آهن.

مير مصطفيٰ جي ڪاميابين ۾ سندس محنت شامل آهي هن جي خيال ۾ اڳتي وڌڻ جي لوچ، موقعا فراهم ڪري ٿي، ۽ سندس خيال آهي تہ زندگي ۾ گهڻا موقعا پاڻهي ڪو نہ ٿا ملن. انهي ڪري، سوچ، سمجهہ ۽ صلاح مشوري سان بهتر موقعن جي تلاش جاري رکجي ۽ انهن مان صحيح فائدو وٺڻ ئي اڳتي وڌڻ ۾ مددگار ٿئي ٿو.
مير مصطفيٰ هن ڳوٺ لاءِ هڪ شاندار مثال / رول ماڊل ڪردار آهي. جيڪو تمام پورهيت ٻار هو. جنهن سڄي سنڌ بلڪ ملڪ لاءِ ڪافي مثال قائم ڪيا آهن.

ڊاڪٽر علي نواز ٽالپر

تمام سادي طبيعت، غريبن سان ٻاجهاري نموني سان ملڻو هر دردمند سان سندس دک ۾ دلداري ڏيڻ وارو ڊاڪٽر علينواز پٽ فقير شير محمد ٽالپر 1960-08-25 ۾ پيدا ٿيو پرائمري تعليم پڊ عيدن مان حاصل ڪرڻ بعد مڊل اسڪول لواري شريف مان اٺون ڪلاس ۽ پڊ عيدن هاءِ اسڪول مان مئٽرڪ پاس ڪيو.

ڊاڪٽر صاحب ننڍي هوندي کان تمام ذهين ۽ هوشيار هوندو هو. سندس والد کيس ۽ سندس ننڍي ڀاءَ ڊاڪٽر اعجاز علي کي پاڻ وٽ رهائي انٽر پاس ڪرايو ۽ ميڊيڪل ۾ چونڊجڻ لاءِ تياري ڪرائي.

ڊاڪٽر علينواز 1987 ۾ LMCHU مان MBBS پاس ڪري، ڊاڪٽري جي ڪميشن پاس ڪري، سول اسپتال بدين ۾ ڊيوٽي ڪرڻ لڳو. سندس شوق ۽ ذميوارانہ رويو ڏسي، سول اسپتال ۾ سرجيڪل شعبي جو انچارج ڊاڪٽر عبداللطيف ميمڻ کيس پاڻ ۽ آپريشن جي عمل ۾ کيس سيکارڻ لڳو ڪجهہ سالن کان پوءِ ڊاڪٽر علي نواز FCPS ۾ داخلا ورتي، ڪڊني (گڙدي) ۾ پوسٽ گريجوئٽ ڪرڻ لڳو چار سالن جي محنت کان پوءِ هُو ڪڊني ۽ يوورولاجي ۾ پوسٽ گريجوئشن پاس ڪري ويو هن وقت سيوهڻ سول هاسپيٽل ۾ هي اڪيلو يورولاجسٽ سرجن آهي جتي ڊيوٽي ڪندو آهي. موڪل جي وقت تي بدين ۾ پنهنجي اسپتال "سنڌ ميڊيڪل سينٽر" تي ڊيوٽي ڪندو آهي.

ڊاڪٽر صاحب پنهنجي محنت ۽ خلوص سان ڪم ڪرڻ سبب پنهنجو ميڊيڪل سينٽر ڪامياب ڪري ويو آهي جنهن ۾ هر

آچر تي مختلف بيمارين جا ماهر ڊاڪٽر اچن ٿا. ڊاڪٽر علي نواز پنهنجي اولاد کي پڙهائي بهتر تعليم ڏياري ويو آهي. سندس هڪ پٽ ڊاڪٽر آهي ۽ ٻيو پٽ تيل ۽ گيس ڪمپني ۾ انجنيئر آهي ڊاڪٽر علينواز محنتي، جفاڪش، عوام دوست ڊاڪٽر آهي ۽ بدين جو مشهور سرجن آهي.

مير غلام الله ٽالپر

ڳوٺ اندهلي جي هڪ سدا بهار شخصيت مير غلام الله پٽ حاجي عبدالرحمان ٽالپر 1938ع ۾ هن ڳوٺ جي پهرين پڊ ڳوٺ مير فضل محمد ٽالپر ۾ ڄائو سندس والدين جو ڪيس تعليم پڙهائڻ جو گهڻو شوق هو. پر ذهني طور هوشيار نہ هئڻ سبب هن همراه کي تعليم پرائڻ ۾ ايترو چاهہ نہ رهيو ان هوندي بہ هو هاءِ اسڪول ٽنڊو باگو ۾ هڪ ٻہ سال پڙهڻ ويو. پر پوءِ پڙهائي ڇڏي پنهنجي والدين کي هارپ جي ڪم ۾ هٿ ونڊائڻ لڳو. جڏهين وڏو ٿيو تہ ننڍا ننڍا واپار ڪرڻ لڳو. ڳوٺن ۾ سبزي، ٻوڙ ٻارڙن جي ڪاڏي جون شيون کڻي ويندو هو جن ڪمن ۾ هن کي مهارت پنهنجي پيءُ حاجي عبدالرحمان کان ملي هئي حاجي عبدالرحمان، جست، ڪنجهي ۽ ٽامي جا نوان ٿانو کلهي تي کڻي، ڀرارڙي جي ڳوٺن ۾ وڪرو ڪرڻ لاءِ ويندو هو. اڻ ورچ، جفاڪش، انتهائي محنتي ماڻهو هو راتين جون راتيون گهور ڪرڻ (واپار ڪرڻ) ۾ رڌل هوندو هو ان مان بچت ڪري ڪجهہ زمين جو ٽڪرو بہ ورتو هئائين پيءُ جي جفاڪشي، همت ڏسي مير غلام الله بہ جفاڪش پر عزم ۽ باهمت ماڻهو بنجي ويو. اسان جي ڇوِياري جو بچپن کان پڪو ساٿي رهيو آهي. حاضر دماغ، کل خوشي سان پيش ايندڙ هن ماڻهو 1992ع کان وڻن، ٻوٽن ۽ گلن جي نرسي جي NRSP کان ٽريننگ ورتي ۽ پوءِ هن پنهنجي زندگي کي انهيءَ ڪم لاءِ وقف ڪري ڇڏيو. 15-20 سال پنهنجي گهر نرسري ۾ وڻ تيار ڪري. بدين ۾ قاضيہ واه جي موري تي ويهي وڻ وڪڻندو هو. اتي ڪئين ماڻهو هن کان وڻ وٺندا بہ هئا. ۽ ڪائنس وڻن جي اهميت بابت ليڪچر بہ ٻڌندا هئا. هن ڪئين لک وڻ بدين ضلع ۽ ان کان ٻاهر جي ماڻهن کي وڪرو ڪري ڏنا. ڪيترا ماڻهو ڪيس چوندا هئا تہ اسان جي ڳوٺ، اوطاق يا ٻني ۾ مفت ۾

وڃڻ لڳائي ڏي ته هو سنگت ۾ ائين به ڪندو رهندو هو.

جيئن ته پاڻ به پورهيت ۽ غريب ماڻهو هو. پوءِ به هن ڪي مسڪينن ۽ غريبن لاءِ شديد احساس رهيو آهي. هن ڪيترن غريبن کي ڪپڙا وٺي ڏنا آهن ۽ نياڻين ۽ عورتن جي به مدد ڪئي آهي.

عجيب ڳالهه اها آهي ته هن وقت اسانجي ڳوٺ ۾ وڏي ڄمار جو ماڻهو. سندس والده محترمه مائي حاجاڻي آهي. جيڪا هڪ سؤ سال کان وڏي آهي. اڄ به سندس دماغ، نظر ۽ ڪن سلامت آهن. پنهنجا سمورا ڪم پنهنجي هٿن سان پاڻ ڪندي آهي. جيڪا اڄ به مير غلام الله جيڪو سندس وڏو فرزند آهي هو پنهنجي ٻي اولاد سان گڏ هن کي به جام دعائون ڪندي رهندي آهي. امڙ جي دعائن سان 80 سالن جي ڄمار ۾ شگر جو مريض هئڻ باوجود، نيڪ ٺاڪ آهي هو اسان کي هر چڱي ڪم ۾ همتائي ٿو. سندس هڪ پوٽي وڏي محنت سان ڊاڪٽريءَ جي امتحان ۾ چونڊجي وئي هن وقت ڊاڪٽري جي آخري سال ۾ آهي. ياد رهي ته هن ڳوٺ ۾ اها پهرين نياڻي آهي. جيڪا MBBS ۾ چونڊي وئي آهي اميد آهي ته جيڪا ڳوٺ جي ٻين نياڻين لاءِ رول ماڊل ثابت ٿيندي.

غلام الله جو وڏو فرزند محمد عثمان آهي. جنهن کي محمد خان به چوندا آهن. جنهن 20 کان وڌيڪ سال آرمي شگر ملز بدين ۾ نوڪري ڪئي. جتان 2005 ۾ رٽائر ٿي ڪڍڻ شهر ۾ هارڊ ويئر جو دڪان کوليو آهي هن دڪان ۾ عبدالستار ولد حاجي لعل خان به هن سان گڏ آهي. محمد خان جو هي دڪان بهتر هلندڙ آهي. محمد خان جي نياڻي ئي ميڊيڪل ۾ چونڊجي وئي. ۽ محمد خان جو پٽ ڪاشف ڪراچي ۾ وڪالت پيو پڙهي، ڪاشف کي لکڻ پڙهڻ تقريرون ڪرڻ جو تمام گهڻو شوق آهي. هن ڪتاب ۾ ڪتاب جي ليکڪ (بندو) تي مضمون به لکيائين جيڪو هِن ڪِتاب ۾ شامل ڪيو ويو آهي.

مير عبدالعزيز ٽالپر

هن ڳوٺ جي ماڻهن ۾ سياڻپ، سچائي ۽ خود ڪفالت جي صلاحيت قدرتي طرح موجود آهي، انهن ٽن خوبين سبب هن ڳوٺ جا نوجوان جنهن به نوڪري يا ڪاروبار ۾ لڳا آهن تہ تمام جلد ڪامياب ٿيا آهن. عبدالعزيز پٽ حاجي نور محمد ٽالپر به انهن نوجوانن مان هڪ آهي، جنهن جو جنم 1964_05_16 ڳوٺ انڌلو ۾ ٿيو. پرائمري تعليم ڳوٺ جي اسڪول مان حاصل ڪئي.

۽ هن پنهنجي پيءُ حاجي نور محمد کان ڪاروبار ڪرڻ جو هنر سکيو. سندس والد جو تقريبن 60 سالن کان بدين ۾ وڏين گاڏين جي اسپيئر پارٽس جو دڪان هو. هن ان ڪاروبار ۾ پنهنجي پٽن کي شامل ڪري سندن تربيت ڪئي، عبدالعزيز سندس وڏو پٽ آهي هن پنهنجي ذهانت ۽ محنت سان جلد پنهنجو ساڳيو ڪاروبار الڳ شروع ڪيو. ٿوري وقت کان پوءِ هن ڊاڪٽر ذوالفقار مرزا ۽ ٻين کان زمين مقاطعي تي حاصل ڪري. آبادگاري جو ڪم شروع ڪيو. عبدالعزيز پنهنجي ٻين ڀائرن کي به پنهنجي هن ڪاروبار / روزگار ۾ شامل ڪندو ۽ تربيت ڪندو رهيو.

عبدالعزيز ڊاڪٽر ذوالفقار مرزا کي ويجهو هئڻ سبب سياسي طرح به سرگرمي ڪندو رهيو آهي هن وقت سندس ڪاروبار ۾ ڪافي پيش رفت ٿي آهي. جنهن ۾ ڪيڏڻ شهر ۾ هڪ وڏو ڊجيٽل ڪانٽو اٿس. هڪ جنرل اسٽور ۽ اسپيئر پارٽس جو اسٽور اٿس. آبادگاري ۾ ڪجهہ زمين بہ اٿس. ڳوٺ جو خود ڪفيل ۽ خوشحال گهراڻن ۾ شامل ٿئي ٿو. ڳوٺ جي ڀلائي جي ڪمن ۾ ڪنهن حد تائين شامل رهي ٿو.

سيٺ حاجي غلام محمد ٽالپر

حاجي غلام محمد ولد حاجي عبدالرحمان 1954ع ۾ ڄائو مئٽرڪ پاس ڪري 1970ع ۾ پرائمري استاد مقرر ٿيو. هن ست سال پرائمري استاد جي پيشي سان لاڳاپيل رهيو پر هي ڪم ڪيس پسند نه آيو. شاگردن کي انگريزي، رياضي پڙهائڻ، پهرين درجي جي هڪ هڪ ٻار کي الف بي ياد ڪرائڻ، هڪ اسڪول ۾ ڪيترائي ڪلاس گڏ پڙهائڻ هن کي تمام ڏکيو ڪم لڳو. هن يڪدم نوڪري تان استعيفيٰ ڏئي ڇڏي. يڪدم پوءِ ڪيڙڻ شهر ۾ هڪ ريزڪي دڪان ٿورڙي سيڙهپڪاري سان شروع ڪيائين. دڪانداري ۾ ڪامياب ويو. هن ٿوري ئي وقت ۾ ڪاروبار ۾ پير کوڙي ويو ۽ پوءِ زمين جو ڪجهه ٽڪرو ورتائين. انهي دوران سندس وڏو پٽ محمد اعظم ڪاروبار ۾ هٿ ونڊائڻ لڳو ٿوري وقت ۾ اعظم ڳوٺ جي ريزڪي دڪان کي بهترين ڪاروبار تي وٺي آيو.

حاجي غلام محمد مختصر زميندراي ۽ ننڍي واپار مان خود ڪفيل بنجي بهتر سکي زندگي گذاري رهيو آهي پاڻ ۽ پنهنجي سمورن گهر ڀاتين کي حج ڪرايا اٿس. ڳوٺ ۾ ڪو حاجتمند وٽس لنگهي اچي ٿو يا هو خود محسوس ڪري ٿو ته هن کي ڪجهه پيسن يا کنهن ٻي مدد جي ضرورت آهي. هي بنا ڏيکاءَ جي ان جي حاجت پوري ڪري ٿو.

گهٽ ڳالهائو، زنده دل، ديندار، محنتي پنهنجي اولاد ۽ ڳوٺاڻن لاءِ خير خواهي گهرندڙ رهيو آهي. جڏهين کان اسان هن ڪتاب لکڻ جو سوچيو ته هن همراه همتايو ۽ چيائين ته اهو ڪم ضرور ٿيڻ گهرجي.

ان ۾ ڪنھن سان بہ رياءَ رک رکاءُ نہ ٿيڻ ڪپي. سمورن ڳوٺاڻن جون ڳالھيون صحيح نموني لکجڻ گھرجن.

جيئن تہ ھو پاڻ پنھنجي والد محترم وانگر محنتي جفاڪش رھيو آھي. تيئن سندس اولاد بہ محنت سان دل لڳائي ھر ڪم ۾ ڪاميابي ماڻي رھيو آھي. سيٺ محمد اعظم ھن سيٺ غلام محمد جو وڏو پٽ آھي. ان جو تفصيلي ذڪر اڳيان ايندو باقي ٻيا پٽ محمد رفيق عرف رانجھو ڳوٺ ۾ ھڪ ريزڪي دڪان ھلائي ٿو. ڳوٺ جا ڪيترائي غريب حاجتمند اوڌر تي سامان گھرن ٿا تہ ھو انڪار نہ ڪندو آھي نتيجي ۾ لکن تائين اوڌر ڪري چڪو آھي محمد رفيق ڏاڍو سنجيده, بااخلاق وڏن جو ادب ڪرڻ وارو ۽ انتھائي نھٺو ماڻھو آھي. غلام محمد جو ٽيو پٽ محمد طارق نوجوان آھي جيڪو نوڪرين جا مختلف تجربا ڪندو ۽ ھر ڪم ۾ ڪاميابي ماڻي رھيو آھي. مطلب تہ سيٺ حاجي غلام محمد ڳوٺ جي خوش نصيب ۽ خوش حال ماڻھن ۾ شمار ٿئي ٿو. سندس چوڻ آھي تہ پٽ سپوٽ آھن. انھي ڪري ھو زندگي مان مطمئن آھي.

سيٺ مير اعظم خان ٽالپر

ترقي ڪرڻ لاءِ جيڪي جديد معيار آهن. انهن ۾ ڪاروبار وسيلي هيٺ کان مٿي ڏاڪا طي ڪرڻ اهم آهي پڙهي نوڪري ڪرڻ سان پنهنجي زندگي ته بهتر گذاري سگهجي ٿي. پر ترقي نه ٿي ڪري سگهجي.

هن ڳوٺ ۾ اڌ صدي کان اڳ به ڪافي ماڻهو هارپ ۽ مزدوري کان سواءِ ننڍا ننڍا ڪاروبار/ واپار ڪندا هئا. جن ۾ منهنجي پياءُ غلام حسين ٽانو کٽي ڀهراڙي جي ڳوٺن ۾ ڪاروبار ڪري. پنهنجي زندگي خوش گذاري پياءَ کان متاثر ٿي ڳوٺ جا ڪيترا ٻيا ماڻهو به ساڳيو واپار (يعني ٽانو ڀهراڙي ۾ کٽي وجي وکرو ڪرڻ) ڪرڻ لڳا هئا. انهن ۾ سيني کان ڪامياب واپاري حاجي عبدالرحمان ٽالپر مير اعظم جو ڏاڏو هو. جنهن جي جِين جو اثر هن خاندان تي ته پيو اولاد به واپار ڪرڻ لڳو. مير اعظم انهن سيني لاءِ هڪ رول ماڊل آهي.

مير اعظم پٽ غلام محمد يارهن جون 1974ع ۾ ڳوٺ اندهلي ۾ ڄائو جيڪو غلام محمد جو پهريون پٽ آهي. مئٽرڪ تائين ڪيڏڻ هاءِ اسڪول ۾ پڙهيو ۽ پوءِ ريزڪي دڪانداري کان پنهنجو ننڍڙو ڪاروبار شروع ڪيائين. سندس والد صاحب جو به دڪانداري ۽ ڪاروبار ۾ دلچسپي هئي. مير اعظم دلي شوق ۽ جذبي سان تمام ٿورن پيسن مان ڪاروبار ۾ هٿ وڌو هئائين. جنهن مان ترقي ڪندو اڳتي وڌندو رهيو. هن وقت خشڪ فصل/جنس جو وڏو ڪاروبار ڪري ٿو. بدين ۽ ڪيڏڻ ۾ سندس ڪاروباري دڪان يا منڊي آهي. جتي ڪپهه، سورج مکي، سمورا تيلي ٻج، مرچ وغيره جا هزارين مڻ

وٺي ٿو. حيدرآباد، ڪراچي ۽ ملڪ جي ٻين شهر ۾ پهچائي ٿو.

هن ڳوٺ جو ٻهريون ڪاروباري ماڻهو آهي جنهن پنهنجي ٿوري سيڙهپ مان ننڍو ڪاروبار شروع ڪيو جيڪو هاڻ بهتر پوزيشن ڪي پهتو آهي. مير اعظم گذريل ڪجهه سالن کان سياست ۾ دلچسپي وٺڻ شروع ڪئي آهي. سندس سياست ۾ شروعات سندس ڪاروباري/ واپاري، دوست سيٺ تاج محمد ملاح جي اليڪشن ۾ بيهڻ کان شروع ٿي آهي.

هيءَ ڳوٺ جي مسئلن کي حل ڪرڻ ۾ دلچسپي رکي ٿو. مير اعظم ڪاروبار مان ڪجهه بچت ڪري زمين جا ڪجهه ٽڪرا به خريد ڪيا آهن. ۽ مڇي جون ڍنڍون به مقاطعي تي وٺي ٿو. ڳوٺ جي ٻين نوجوانن وانگر هي دوست به شڪار جو شوقين آهي. مير اعظم کي هڪ ننڍڙو پٽ ۽ چار نياڻيون آهن جيڪي پڙهن پيون. ڳوٺ جي غريب، بيمار ۽ حاجتمندن جي ڏکئي وقت ۾ مدد ڪندو رهندو آهي. مير اعظم جي هڪ نياڻي ڊاڪٽري جي تعليم ۾ LMCHU ۾ پڙهي پئي.

حاجي نور محمد (نور خان) ٽالپر

حاجي نور محمد جنهن کي اسان پيار مان نور خان سڏيندا آهيون جيڪو 1948ع ۾ پيدا ٿيو. پرائمري تعليم ڳوٺ انڌهلو ۾ اسان سان گڏ پڙهيو. پرائمري جي زماني کان نور محمد عبدالڪريم ۽ آئون اسڪول جا دوست ٿي رهياسون. آئون نور محمد کان ٻه سال کن وڏو هئس. ان ڪري اسڪول ۾ ٻه درجا مٿي هئس. انهيءَ ڪري روزانه ڪچهرين ۾ لوڪ ڪهاڻيون ۽ شعر ياد ڪري ٻڌائڻ منهنجي ذميواري هئي. ميلا ملاڪڙا، شهر جهنگ گڏجي گهمڻ، پڙهڻ ۽ رانديون ڪرڻ ۾ گڏ ئي گڏ هوندا هئاسون مون جڏهين پرائمري چار ڪلاس پاس ڪيا ته ٽنڊو باگو هاءِ اسڪول مائٽن جي اجازت نه ملڻ سبب نه وڃي سگهيس پر نور محمد ۽ عبدالڪريم ٻئي سائين لطف علي جي مهرباني سان ٽنڊو باگو هاءِ اسڪول پهتا. مون سنڌي فائنل 1963ع ۾ پاس ڪئي ۽ 1964ع ۾ سائين لطف علي جي مهرباني سان پرائمري ماستري نوڪري ملي وئي حاجي نور محمد هاءِ اسڪول ٽنڊو باگو ۾ ڇهين ڪلاس کان مئٽرڪ تائين پنهنجي ڪلاس ۾ پوزيشن هولڊر رهيو. مئٽرڪ پاس ڪرڻ کان پوءِ سندس ڏاڏي حاجي ڏتل حڪم ڏنو ته هاڻي هلي مال چار ۽ ٻني ٻاري جي ڪم ۾ هٿ ونڊائي، پر هن ائين نه ڪيو حاجي نور محمد کي نوڪري ڪرڻ جو ڏاڍو شوق هو. فشريز ڊپارٽمنٽ ۾ ڪيس ڪلرڪي جي نوڪري جلد ملي وئي. پر پوءِ جلدي فوج جي EME ڊپارٽمنٽ ۾ چونڊجي ويو. جلدي ريڊار ٽيڪنيشن جو عهدو ملي ويس. هي ڪم جو سچو محنتي ۽ هوشيار

هو. ان ڪري سنڌس آفيسرن ۾ تمام سٺي عزت هوندي هئي. انهن خوبين سبب هو جلدي فوج جي پاران ريڊار جي ٽريننگ لاءِ فرانس موڪليو ويو. جتي ڪيس دنيا کي ڏسڻ، مشاهدو ڪرڻ، غير ملڪين سان ملڻ جو بهترين تجربو ٿيس. هن ٽريننگ مان ڪامياب ٿي موٽيو ته پاڪستاني فوج کي اقوام متحده پاران بوسينيا لاءِ ڪجهه ماڻهو موڪلڻ جو آرڊر مليو ان ڪيپ ۾ به حاجي نور محمد جو نالو آيو. هن کي جيئن فرانس ۾ يورپ گهمڻ جو موقعو مليو هو تيئن روس جي رياست بوسينيا کي ڏسڻ، دنيا جي ٻين ملڪن جي فوج جي لڇڻن جا حال معلوم ڪرڻ جو موقعو مليو.

حاجي نور خان جڏهين فوج ۾ ويو هو ته سنڌس والده ۽ سنڌس نانيءَ جو تمام گهڻو زور هو ته فوج ڇڏي اچي. پر هي ماڻهو ارادي ۽ عزم جو تمام پڪو هن ائين نه ڪيو. ڳالهه ۽ وعدي جو پختو هو. سو پنهنجو فوج ۾ ڪيريئر پورو ڪري ”صوبيدار ميجر“ جي رئنڪ، جيڪا فوج ۾ جونئر ڪميشن جي آخري رئنڪ آهي تي رٽائرڊ ٿيو آهي حاجي نور خان جي عزم ۽ حوصلي کي ڏسي ڳوٺ جا اڄ 40 کن نوجوان فوج ۾ روزگار سان آهن ۽ تمام خوش زندگي گذارين پيا.

حاجي نور محمد ڳوٺ جي هڪ مسجد جو پيش امام آهي ۽ هو ديني احڪامن جو مڪمل پائبند آهي پر اضافي ثواب خاطر ڪيترائي نفلي روزا رکندو ۽ نفلي نمازون به پڙهندو آهي. ڳوٺ ۾ اگر ڪو گذاري وڃي ته ان کي تڙ ڏيڻ جنازي نماز پڙهائڻ به سنڌس فرض ۾ شامل آهي ڳوٺ ۾ ڪو غريب ماڻهو ٻاهران اچي خيرات جي اميد رکي ٿو ته حاجي نور محمد ان کي مايوس ڪونه ٿو ڪري هن وقت تقريبن 73 سالن جو آهي پر صحتمند ۽ خوش آهي. اڄ به اسانجي

چوياري جو پڪو ميمبر آهي جيتوڻيڪ دين ڏانهن رغبت وڏيڪ اٿس پر پوءِ بہ معتدل طبيعت جو ماڻهو آهي.

حاجي نور خان سائين عبدالڪريم ۽ آئون بچپن جا پڪا ساٿي آهيون اسان ٽنهي جا خيال الڳ الڳ آهن. آئون لبرل خيالن جو پروفيسر سائين عبدالڪريم سائنسي خيالن جو ۽ مولوي نور خان بلڪل مذهبي خيالن جو ماڻهو آهي پر اڄ تائين اسان جي پاڻ ۾ هڪ ٻي سان ڪڏهين بہ نظرياتي بحث يا اختلاف نہ ٿيا آهن ۽ هڪ ٻي جا پڪا دوست آهيون.

عبدالستار ”شڪاري“

حاجي لعل بخش جو ٽيو نمبر فرزند، عبدالستار ٽالپر آرمي شگر ملز بدين ۾ ملازم ٿي رهيو. ڪيس 60 سال تي رٽائرڊ ڪيو ويو. پاڻ شڪار جو شوقين رهيو آهي سياري جي مند ۾ ضلع بدين ۽ ضلع ٺٽہ، ضلع حيدرآباد جي اڪثر ڍنڍن تي پنهنجي ٽيم سان گڏ پکين جي شڪار تي ويندو هو. هو بدين جي شڪارين جي ٽيم جو ليڊر رهيو. سماجي واسطا وڏائڻ، ڪچهرين ۽ محفلن ۾ شريڪ ٿيڻ لاڙ جون ڍنڍيون هجن، رڻ پٽ پونا يا ٿر جو ريگستان، ستار جا سمورا پيرن مان نڪتل آهن. حاجي محمد علي نظاماڻي، ماما سڪندر لغاري، محمد رمضان چانڊيو، ڪمال راجو ۽ رئيس بهادر خان لنڊ پڪا ساٿي رهيا آهن. انهن مان ماما سڪندر جي فوتگي بہ انڊهلي ۾ ٿي جڏهين سيارو ايندو هو. اتر جي تيز ٿڌي هوا جسم مان آر پار پئي ٿيندي هئي. تڏهين ستار پنهنجي ٽيم سان نريڙي ڍنڍ تي وڃي لهندو هو رات جو ڪمال راجو، محمد پٽي ۽ ٻيا ڪڏڙن تي لڪي ويهندا هئا صبح جو بندوق جي شڪار سان پکين جون پريون آٽي پڙي تي لاهيندا هئا. هڪڙا لڳندا هئا پکين جي گوشت ٺاهڻ کي ٻيا بصر وڍيندا، ديڳڙا ڌوئندا، اڌ ڪلاڪ ۾ پکين جو ڀڳل گوشت ماني تيار ٿي ويندي هئي، رات جو ساڳي طرح پٽن، راند، بادشاهن جون ڪهاڻيون، ڪنهن دوست ڌور بيت ڳجهارتون ڏنيون، ماني ڪائي مچ تي محفل متل رهندي هئي.

ستار شگر مل مان رٽائرڊ ٿيڻ کان پوءِ مير غلام الله جي پٽ محمد خان عرف عثمان سان گڏجي ڪيڻ ۾ هارڊ ويئر جو دڪان کوليو. شروع ۾ دڪان تي پاڻ ڪجهہ وقت ويهندو هو. پر هاڻ سندس پٽ دڪان تي ڊيوٽي ڪندو آهي. پاڻ گهمڻ ڦرڻ تفريح ڪرڻ، يارن دوستن سان ڪچهريون ڪرڻ ۾ وقت پاس ڪري پيو. سڄي ضلع ۾ سندس چاڻ سڃاڻ تمام گهڻي آهي.

باب ٽيون

ڳوٺ جا پاڙاءِ شجرا

مولوين جو پاڙو

ڳوٺ فضل محمد ٽالپر ۾ ارڙهين صدي جي وچ ڌاري جيڪي ماڻهو ۽ خاندان لڏي اچي ويٺا انهن ۾ احمد خان ٽالپر به هو ڳوٺ تبديل ڪرڻ وقت احمد خان جو خاندان به 1939ع ۾ ڳوٺ مير غلام شاهه ڌانهن وڃي ويٺو هو. وري جڏهن 12_13 سالن بعد مير غلام شاهه سان لواري شريف جي ڪامورن جي تلخي شروع ٿي ته مير غلام شاهه خود کي ڳوٺ خالي ڪرڻو پيو تڏهين ٻين همراهن سان گڏ م□لن جو پاڙو به (هي پاڙو سڄي ڳوٺ کان وڌيڪ صوم صلات جو پابند هو ان ڪري م□لن جو پاڙو سڏجي ٿو) 1953ع ۾ لڏي مير جانڻ جي ڳوٺ ۾ مير فضل محمد جي زمين ۾ اچي ويٺو. هن پاڙي جو شجرو ڪجھ هن طرح آهي.

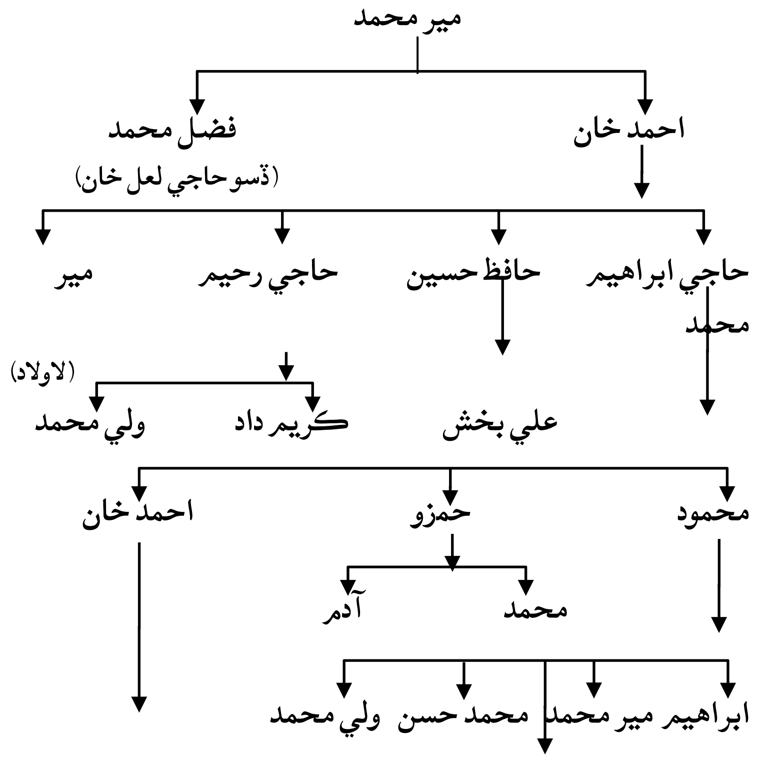

نور محمد

محمد يعقوب   محمد صالح   محمد جمن

هن شجري ۾ ڄاڻايل جيڪي همراهہ مون ڏنا انهن بابت مختصر احوال لکجي ٿو.

حاجي رحيم خان جا ٽيئي ڀاءُ حافظ حاجي حسين ۽ حاجي ابراهيم ۽ مير محمد منهنجي ڄمڻ کان اڳ وفات ڪري ويا هئا پر انهن مان جن جو اولاد مون ڏٺو جن مان ڪافي اڃان تائين موجود آهن.

حاجي رحيم، ديندار، ننيڙڙي سفيد ڏاڙهي، ٿانو وڪڻڻ جو ڪاروبار ڪندو هو. جڏهن پنهنجي عزيزن سان شايد ڪا تلخي ٿي پيئي پوءِ 1970ع ڌاري پنهنجي پٽ ولي محمد سان لڏي بدين ۾ حاجي ڏنہ چانڊيہ جي ڳوٺ ۾ وڃي ويٺو. 1986ع ۾ وفات ڪيائين.

سائين ڪريمداد: حاجي رحيم جو وڏو پٽ ۽ اسان جي پرائمري تعليم جو استاد هو. قرآن شريف پڙهڻ نماز ياد ڪرڻ ۽ پڙهڻ. ڏاڍي محنت سان سڄي پرائمري اسڪول کي پڙهائڻ جا ڪم ڪندو رهيو. جنهن تازو هاڻ 2015ع ۾ ريٽائر ڪيو آهي. هن پنهنجي گهڻي نوڪري انڌهلي ۾ ئي ڪئي آهي.

ولي محمد ٽالپر: حاجي رحيم جو ٻيو نمبر پٽ هو جيڪو بہ استاد هو ۽ ان 2010ع ۾ وفات ڪئي.

حافظ حاجي حسين جا ڪل پنج پٽ هئا جن مان صرف علي بخش موجود آهي. علي بخش 1950ع ۾ ڄائو آهي پرائمري تعليم پڙهيل آهي جنهن محنت ڪري پنهنجون 4 ڌيئرون ۽ پٽ پڙهائيا آهن. پاڻ جيتوڻيڪ غريب رهيو آهي. سندس اولاد هوشيار، خود ڪفيل ۽ محنتي آهي. علي بخش جا ٽي پٽ آهن 1۔ غلام فاروق 2۔ زاهد حسين 3۔ شاهد علي.

محمود پاڻ اسانجي ڳوٺ جي مسجد جو ٻانگو هو ۽ بدين ۾ ايئر

فورس جو اڏو 1958ع ۾ ٺهيو تہ هي ان ۾ مزدوري ڪي لڳي ويو. آخر رٽائر ڪيائين. محمود جا ڪل 5 پٽ آهن جيڪي مٿي شجري ۾ اچي ويا آهن. سندس وڏو پٽ حاجي ابرهيم مسجد جو بانگو هو ۽ هي بہ اڏي ۾ موٽر آپريٽر طور 40 سال ملازم رهيو ۽ ريٽائر ڪيائين. محمود جو ٻيو نمبر پٽ مير محمد پرائمري استاد رهيو. ٽيو نمبر پٽ نور محمد جيڪو باواني شگر ملز تلهار ۾ ملازم هو ريٽائر ڪيائين هن وقت مسجد جو بانگو آهي نور محمد جا پٽ سٺا پڙهي روزگار سان لڳل آهن. سندس پٽ ظفرالله، خالدالله، سيف الله، نصرالله ۽ سميع الله آهن.

محمود جو چوٿون نمبر پٽ محمد حسن صرف پرائمري پڙهيو. پولٽري فارمنگ جي ٽريننگ ڪئي هئائين. ڪافي وقت مختلف پولٽري فارمن تي نوڪري ڪندو رهيو. پوءِ شهر بدين ۾ اٽي پيهڻ جي چڪي جو آپريٽر رهيو. پنجون نمبر پٽ ولي محمد دادو شگر ملز ۾18 20 سال ملازم رهيو 2019 ۾ وفات ڪيائين. حاجي ابراهيم، مير محمد ۽ ولي محمد وفات ڪري ويا. سندن اولاد بهتر روزگار سان لڳل آهي.

محمد اسماعيل مولوي صفت ماڻهو هو سندس پياءُ جان محمد ديني تعليم ۽ عربي فارسي مولوي غلام علي وٽ حاصل ڪئي. جان محمد ڪجهہ وقت وڏيڪ پڙهيو هو پر محمد اسماعيل ڪجهہ پڙهي سندس روزگار ڪي لڳي ويو. سندس وڏو پٽ غلام محمد مون سان گڏ پڙهيو هو پر پوءِ واڍڪو هنر سکيو هو. هو هڪ نمبر واڍو هوندو هو. دنيا جهان جي معلومات رکڻ لاءِ جام مطالعو ڪندو هو. 2019ع ۾ ايڪسيڊنٽ سبب دماغ ۾ ڌڪ لڳس ان ڪري فوت ٿي ويو. کيس چار پٽ آهن. جن مان عزيزالله انگريزي استاد آهي تمام ذهين ۽ سچار آهي. محمد اسماعيل جو ٻيو نمبر پٽ، محمد صديق مختلف مزدوريون ۽ ملازمتون ڪندو رهيو آهي کيس 3 پٽ آهن. ٽيو نمبر پٽ

عبدالرزاق تلهار باواني شگر ملز ۾ اليڪٽريشن هو هاڻ ريٽائر آهي سندس ٻه پٽ پرائيويٽ نوڪرين ۾ آهن ۽ هڪ پٽ فوج ۾ آهي.

مولوي جان محمد جڏهن ڳوٺ حاجي فضل محمد مان لڏپلاڻ ٿي ته جان محمد مير خدابخش وٽ ٽنڊو جان محمد هليو ويو. ٽنڊو جان محمد ۾ ڪنهن مسجد جو پيش امام ٿي رهيو.

حاجي ابراهيم جو ٽيو نمبر پٽ احمد خان مون ڏنو ڏاڍو کلڻو ۽ خوش طبع ماڻهو هو. سندس 3 پٽ هئا. وڏو پٽ محمد يعقوب استاد ۽ هاڻ ريٽائرڊ آهي. لواري شريف ۾ هر مهيني پير صاحب جي جهاڙي تي مسجد جو پيش امام ٿيندو آهي. ۽ قرآن شريف جو ختمو مبارڪ ڏيندو آهي. ڳوٺ ۾ سندس تمام احترام ڪيو ويندو آهي. ڳوٺ جي مسجد (ملن واري مسجد) جو پيش امام آهي. محمد يعقوب جا 4 پٽ آهن.

مشتاق ٽالپر: نوجوانن ۾ خاص ڪري ڳوٺ جي الهندي پاڙي ۾ اڳواڻ ليکيو ويندو آهي. مشتاق نور محمد چانگ جي اسڪول تي گذريل 25 سالن کان وڏيڪ عرصو پڙهايو آهي. مشتاق پرائمري اسڪول ۾ محنت ۽ تخليقي انداز سان ٻارن کي پڙهائڻ سبب ڏاڍو مقبول آهي. اسڪول جا ڳوٺاڻا سندس ڏاڍي عزت ڪن ٿا. هو عوامي جمهوري پارٽي ۾ اسانجي ميٽنگن ۽ پروگرامن ۾ ڀرپور حصو وٺندو آهي. سمجهو، سنجيده ۽ باشعور نوجوان آهي. سائين يعقوب جا ٻيا هيٺيان پٽ آهن انهن ۾ ممتاز علي، علي محمد ۽ رجب علي، ممتاز علي الڪوئل فيڪٽري ۾ ملازم، علي محمد وڏو ۽ رجب علي شگر مل ۾ ملازم آهن.

احمد جو ٻيو نمبر پٽ محمد صالح هو. جيڪو عمر ۾ مونکان ننڍو هو. سنڌي فائينل جو امتحان مون سان گڏ 1963ع ۾ ڏنو هئائين. بلڪ ائين چوان مونکي سنڌي فائينل امتحان ڏيڻ لاءِ هن همراه ئي همتايو. اسان امتحان ته گڏ ڏنو پر هي همراه استاد ڪونه ٿيو ۽ وچي واڍڪو هنر سکيو. هي واڍڪي هنر ۾ بدين شهر ۾ پهريون نمبر واڍو ٿي

ويو. پر ننڍي ڄمار ۾ ڪينسر سبب 1990ع ڌاري وفات ڪري ويو. محمد صالح جو پٽ اشفاق بہ بدين جو مشهور واڍو آهي. ڪيس بدين ۾ اڪثر گهرن ۾ بنگلن جا ٺيڪا ملن ٿا، اشفاق ۾ اها خوبي آهي تہ هو تمام فراخ دل استاد آهي. هن وٽ ڳوٺ انڌلي جا 25 ڪان وڌيڪ ڇوڪرا واڍڪو هنر سکن پيا. ٻيا سکي سٺا واڍا ٿي ويا آهن ۽ روزگار سان لڳل آهن.

احمد خان جو سائين محمد يعقوب ۽ محمد صالح ڪانپوءِ ٽيون نمبر پٽ محمد ڄمن هو. هو پڙهي سٺو وڪيل ٿي ويو هو پر ڪيس بلڊ ڪينسر ٿي ويو. وڏي ڪوشش ۽ خرچ ڪيائين پر حياتي ساٿ نہ ڏنو. محمد ڄمن جا ٽي پٽ آهن. وڏو پٽ عبدالعزيز آهي جيڪو بہ وڏو محنتي آهي پاڻ يورپ جي چار ملڪن مان پوسٽ گريجوئيشن ڪري اينوائرمينٽ ۾ نوڪري ڪري ٿو ۽ پنهنجي ڀائرن کي تعليم ڏيارڻ لاءِ بہ ڪوشش ۽ خرچ ڪري ٿو. سندس ننڍو ڀاءُ شڪيل ڇائنا پڙهڻ ويو آهي. عبدالحفيظ اينوائرمينٽ ۾ گريجوئيشن ڪئي آهي ۽ چوٿون نمبر ڀاءُ عبدالرب قائداعظم يونيورسٽي ۾ گريجوئيشن ڪري رهيو آهي. محمد صالح جو وڏو پٽ محمد الياس بدين ۾ پرائمري استاد آهي. محمد صالح جو هڪ پٽ علي احمد آهي جيڪو ريزڪي دڪان جو ڪاروبار ڪري ٿو. مولوين جي پاڙي ۾ مولوي محمد اسماعيل ۽ سندس خاندان رهندو رهيو آهي. سندس شجرو هيٺين طرح آهي.

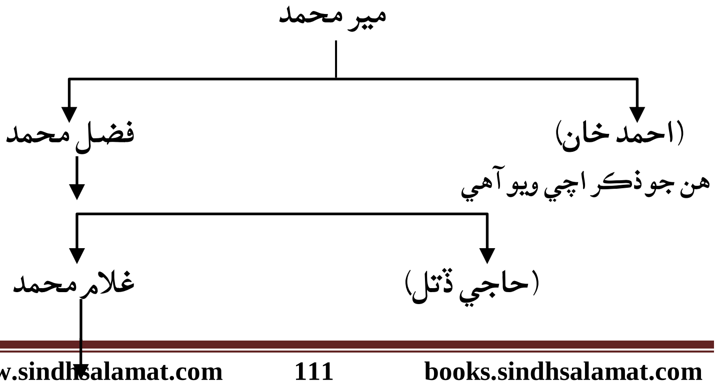

احوال اچي ويو آهي

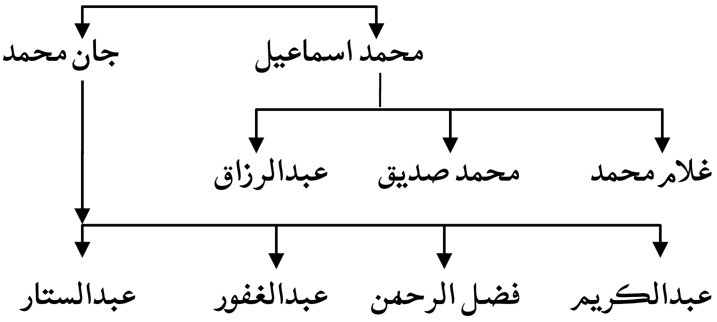

رئيسن جو پاڙو / رحيم خان جو پاڙو

ڳوٺ حاجي فضل محمد ٽالپر ۾ شروع ۾ جيڪي پنج پائر پنهنجي مرشد خواجه محمد زمان ثاني مڪ واري صاحب حڪم تي لڏي آيا انهن ۾ هڪ رحيم خان به هو. جنهن جو شجرو هيٺين طرح مليو آهي.

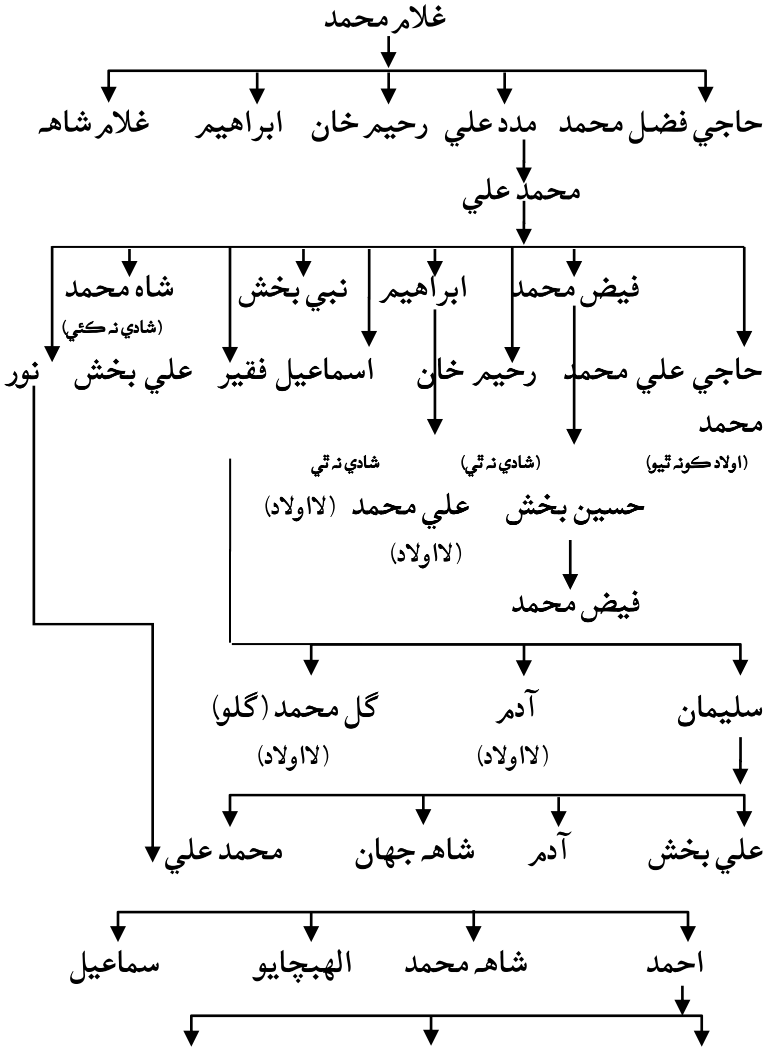

غلام مصطفيٰ　　　　عبدالحميد　　　　غلام مرتضيٰ

مٿي ڄاڻايل شجروع فقير شير محمد جي لکت مان حاصل ٿيو آهي. ڄاڻايل رحيم خان جي پٽ محمد علي کي 9 پٽ هئا. انهن مان چار پائرن جون شاديون نہ هيون باقي پنجن پائرن مان ٻن کي اولاد نہ ٿيو باقي ٽن پائرن کي اولاد ٿيو. فيض محمد کي هڪ پٽ حسين بخش ٿيو جيڪو ڪامارو شاخ تي بيلدار جي نوڪري ڪندو هو. سندس وفات کان پوءِ وري سندس پٽ فيض محمد کي ساڳي نوڪري ملي آهي. علي بخش کي ٽي پٽ ٿيا جن مان آدم ۽ گل محمد الڙ جواني ۾ گذاري ويا. باقي سليمان اڃان تائين تندرست آهي. هن وقت جيڪي ڳوٺ جا وڏي ڄمار جا ماڻهو صحيح سلامت آهن. انهن مان هڪ آهي هن ڪتاب لکڻ ۾ سندس ڪوڙ يادگيريون ۽ شاهديون شامل ڪيون ويون آهن. سليمان جي وڏي ڀيڻ منهنجي ڀاءُ جان محمد جي گهر واري آهي.

سليمان کي چار پٽ آهن وڏو پٽ علي بخش مٽياري الڪوئل فيڪٽري ۾ نوڪري ڪندو آهي. آدم کي سرڪاري نوڪري آهي. محمد علي کي ڳوٺ ۾ هڪ جنرل اسٽور جو دڪان آهي، سليمان کي هن وقت 15 ايڪڙ زمين بہ آهي.

نور محمد کي چار پٽ ٿيا جن ۾ الهبچايو جيڪو فوج ۾ سروس مڪمل ڪري رٽائرڊ ٿي آيو ۽ وري تعليم کاتي ۾ ڊرل ٽيچر جي نوڪري ملي ويس اها بہ 60 سال تي رٽائرڊ ڪيائين دل جي تڪليف سبب 2016ع ۾ وفات ڪري ويو شاهہ محمد ڪجهہ مهينا اڳ وفات ڪري ويو آهي ۽ شاهہ محمد کي پٽن ۽ ڌيئرن جو ڪافي اولاد آهي. محمد اسماعيل عرف ڪاڪا، نور محمد جو سيني کان ننڍو پٽ آهي جنهن جو بہ ڪافي اولاد آهي جيڪي ڪجهہ هنري ڪم ڪن ٿا. ڪي پرائيويٽ نوڪريون ۾ آهن.

نور محمد جو وڏو فرزند احمد خان آهي جيڪو تقريبن منهنجو هم عمر آهي. هو صرف پرائمري تائين تعليم پڙهيو. پوءِ پنهنجي موروثي زمين سنڀاليندو رهيو ۽ پنهنجي مال جي سنڀال ڪندو رهيو آهي. احمد خان جو وڏو پٽ غلام مصطفيٰ آهي. جنهن جو ذڪر الڳ صفحي تي لکجي ٿو.

فقير اسماعيل مٿي ڄاڻايل محمد علي جو چوٿون نمبر پٽ هو جنهن فقير شادي نہ ڪئي هئي. سفيد ڪپڙا پائيندو هو ۽ مٿي تي بہ سفيد پڳ ٻڌندو هو درگاه لواري شريف جي روضہ مبارڪ جو دربان هو. مقرر وقت تي درگاه جو دروازو کوليندو ۽ مقرر وقت تي بند ڪندو هو. پاڻ قرآن شريف ترنم ۾ پڙهڻ ۽ صوم صلات جو پائبند ماڻهو هو. درگاه جا مريد سندس تمام گهڻو احترام ڪندا هئا. ڪائنس دعائون گهرندا هئا. فقير ۾ ذاتي طور انا يا تڪبر نہ هوندو هو هر وقت ڪنڌ هيٺ ڪري هلندو هو. ڪلي ڳالهائيندو هو. مون جڏهين ڪان ڏٺو. هو رهندو ئي لواري شريف جي درگاه جي آس پاس هو. ڳوٺ نہ ايندو هو.

دوست علي جو پاڙو

احمد، دوست علي، خدا بخش، شير محمد، فيض محمد ۽ محمد عبدالرحمان جا ڇهه پٽ هئا. هي جڏهن مير غلام شاهه جي پڊ تان 1952ع ڌاري لڏيا تہ احمد، ٽنڊو جان محمد لڳ ڳوٺ ربو ٽالپر ڏانهن هليو ويو. باقي مير جاڻڻ واري ڳوٺ جي ڏکڻ پاسي مير فضل محمد جي ٻني ۾ اچي ويٺا اهي سمورا پائر ۽ سندن اولاد منهنجو ڏٺل هو دوست علي ٻڪريون چاريندو ٽامي جا ٿانو قلعي ڪندو ۽ ٻني پوکيندو هو. سندس ٽي پٽ هئا وڏو پٽ اميد علي کي اولاد ڪونہ ٿيو هو.

ذهني بيماري سبب هو ڪنهن بہ ڪم ڪار جو نہ رهيو هو. ٻيو نمبر پٽ الهداد ۽ ٽيو نمبر پٽ حاجي حسين مون سان گڏ پڙهندا هئا حاجي حسين کي بہ ذهني بيماري ٿي هئي جيڪو جواني ۾ وفات ڪري ويو. الهداد کي اولاد ٿيو. سندس وڏو پٽ باقر علي پرائمري استاد ٿيو جيڪو هن سال وفات ڪري ويو آهي الهداد کي پنج پٽ ٿيا جن مان هن وقت تائين ٽي وفات ڪري چڪا آهن. شير محمد بہ هاري ماڻهو هو. سندس ٽي پٽ ٿيا وڏو فضل محمد جيڪو مون سان گڏ سنڌي فائنل جي تياري ڪندو هو. پر امتحان ڪونہ ڏنائين. جواني ۾ انڌهلي کان لڏي مير غلام شاه جي زمين ڍنڍي تي وڃي رهيو. جيڪو ٿورا سال ٿيا وفات ڪريو ويو آهي. ٻيو نمبر پٽ نبي بخش هو جيڪو منهنجو هم عمر هو. اسان گڏجي مينهون چاريندا ۽ اسڪول ويندا هئاسون. نبي بخش پرائمري اسڪول مان جلد نڪري ويو مال چاريندو. گڏهہ گاڏو واهيندو هو. شير محمد جو آخري پٽ استاد حاجي خان آهي. جنهن انڌهلي جي اسڪول تي 20 سالن کان

وڏيڪ عرصو محنت ڪري ٻارن کي پڙهايو آهي. محنتي اڻ ورچ استاد رهيو آهي.

محمد جو هڪڙو پٽ جان محمد ٽيو جيڪو ڪجهه ٽائيم فوج ۾ ويو پر فوج ڇڏي آيو. پوءِ آرمي شگر مل بدين ۾ ڊيوٽي ڪندو آهي. خدا بخش کي چار پٽ ٿيا. وڏو پٽ حاجي صادق جنهن جو اولاد هن وقت مزدوري ڪندو آهي. ٻيو پٽ سليمان، ٽيو نظر محمد، چوٿون غلام نبي ٽيو آهي. حاجي صادق کي پٽ آهن پاڻ گذاري ويو. خدا بخش جي پٽ سليمان جو هڪ پٽ فوج ۾ آهي. نظر محمد کي ٻه پٽ آهن. فيض محمد جا ٻه پٽ هڪ الهبخش ٻيو عبدالحڪيم هئا. جن جو اولاد موجود آهي. دوست علي بزرگ، دعا پٽ جهڙو ماڻهو هو. ڪائنس هارپ تي مليل زمين جو نمبر مير فضل محمد ڏنو هو. زمين صحيح آباد نه ڪري سگهيو ته مير فضل محمد ڪائنس اها زمين کسي ورتي. هن چيو ته اگر اهو نمبر مونکي پوکڻ لاءِ نه ٿو ڏين ته تون به ڪونه پوکيندي. ان نمبر مان ڪامارو شاخ نڪتي نمبر خراب ۽ ختم ٿي ويو. ان ڏينهن کان ماڻهو کيس درويش چوڻ لڳا هئا.

ڏاڏا آدم جو پاڙو

ڏاڏو آدم، وچون پڊ، فضل محمد ٽالپر وارو ختم ٿيو ته پاڻ مير جاڻ جي ڳوٺ ۾ اچي ويٺا. ڏاڏي آدم وارا پاڻ ۾ ڇهہ ڀائر هئا. جن جو شجرو هن طرح مليو.

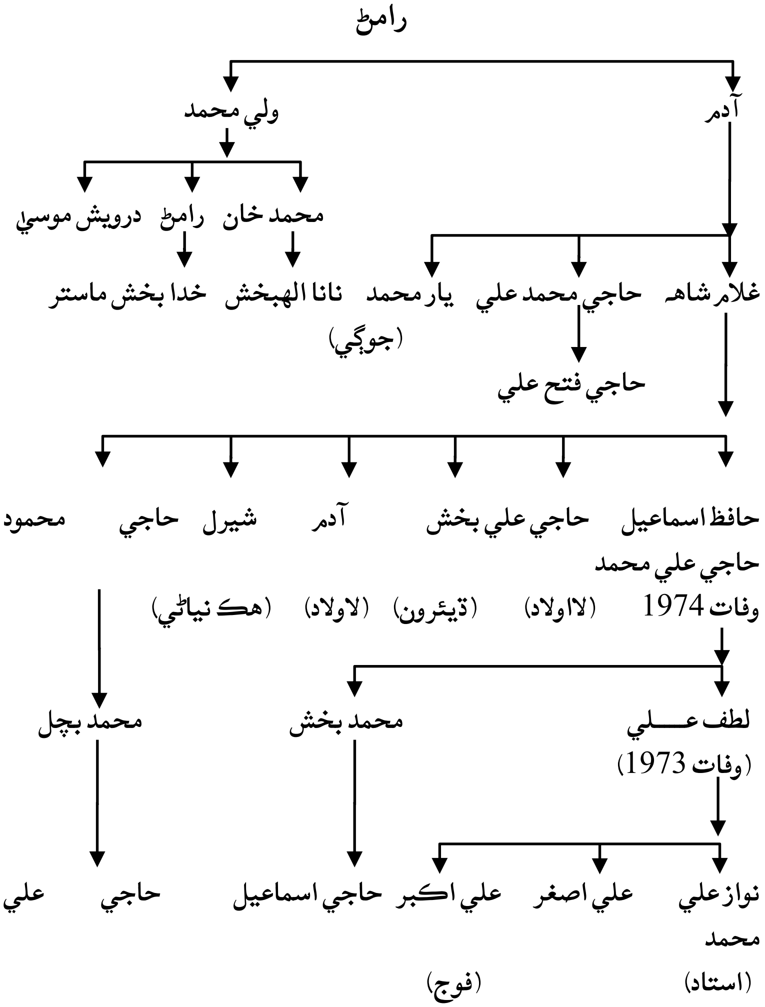

ڏاڏي آدم جي پاڙي ۾ جاٽايل ڪل ڇهہ (6) ڀائر هئا ڏاڏو آدم ۽

اڪثر ڀائر ڳوٺ فضل محمد ڦٽو ته لڏي اچي مير جاڻٽن وٽ. واه جي ڪپ تي گهر ٺاهي ويٺا. اها ڀني پير حاجي حسن بخش جي هئي. ڏاڏي آدم جو گهر ۾ هڪ ننڍو دڪان هوندو هو آئون آچار ۽ ٻيو گهر جو سامان 1950ع ڌاري سندس گهرو دڪان تان وٺڻ ويندو هئس. ڏاڏو آدم لواري شريف جو پڪو معتقد هوندو هو جيڪو ڏهاڙي يا چوٿي پاڪ تي لواري شريف ڳوٺ اندهلي جي عورتن جو قافلو پيدل وٺي ويندو هو سندس ڀاءُ علي بخش 1953ع ڌاري حج ڪري آيو هو. آئون بابا سان گڏ ڪيس مبارڪ ڏيڻ ويا هئاسون حاجي علي بخش وٽ ڪجھ مينهون هونديون هيون. جيڪي ڏنار چاريندا هئا. مون جڏهين ڏٺو تمام پوڙهو هوندو هو ڳوٺ جي وچين مسجد جو پيش امام هوندو هو. حافظ اسماعيل جو پٽ لطف علي منهنجي ڀاءُ غلام محمد جو دوست هوندو هو. اندهلي ۾ هڪ ريزڪي دڪان به کوليو هئائون. لطف علي ڄام شورو جي LMCH ويجهو هڪ ماني جي هوٽل به کولي هئي. لطف علي ڪنهن بيماري سبب جواني ۾ 1973ع ۾ وفات ڪري ويو. محمد بخش آرمي شگر ملز ۾ نوڪري ڪندو رهيو هاڻ رٽائرڊ آهي، علم نجوم ۽ علم جعفر ڄاڻندو آهي. ان بنياد تي ماڻهن جي گم ٿيل شين جو پتو ٻڌائڻ تعويز لکڻ جهڙا ڪم ڪندو رهندو آهي.

حاجي علي محمد منهنجي جنم کان اڳ گذاري ويو هو. هن جو هڪ پٽ محمد بچل ڳوٺ اندهلو ۾ مزدوري ڪندو ۽ هارپ ڪندو رهيو. کيس هڪ ئي پٽ هو جنهن جو نالو پنهنجي والد جي نالي مطابق يعني حاجي علي محمد رکيو هئائين. حاجي علي به پرائمري تائين پڙهيو سال 1995 ۾ وفات ڪري ويو ڪيس پنج پٽ آهن. آدم، شيرل، آصف، عبدالباري، باسط.

آدم ۽ شيرل (شير محمد) حاجي علي کي سندس پهرين گهر

واري مان پيدا ٿيا آهن ۽ اها مائي جڏهين وفات ڪري وئي تہ ٻي شادي، غلام محمد پٽ محمد اسماعيل جي نياڻي سان ڪئي هئائين. جنهن مان آصف، عبدالباري ۽ باسط پيدا ٿيا.

عبدالله واڍي جو پاڙو

عبدالله واڍو اسان جي ڳوٺ جو پهريون ماڻهو واڍڪو ڏنڌو ڪندڙ ماڻهو هو. مون ننڍي هوندي، جڏهين اڃان ڪاٺ چيرڻ جون مشينون عام نه ٿيون هيون. يا بدين ۾ ڪاٺ چيرڻ جو ڪوبه ڪارخانو نه هو. تڏهين عبدالله ۽ سندس گهر واري ڪي "ڪرٽ" سان ٿلها ٿلها ڪاٺ چيريندي ڏٺو هوئم هون به ڳوٺ جا اڪثر ماڻهو سپ پورهيت رهيا آهن. عبدالله جو شجرو ڪجهه هن طرح مليو آهي.

(حاجي رامڻ جو اولاد)

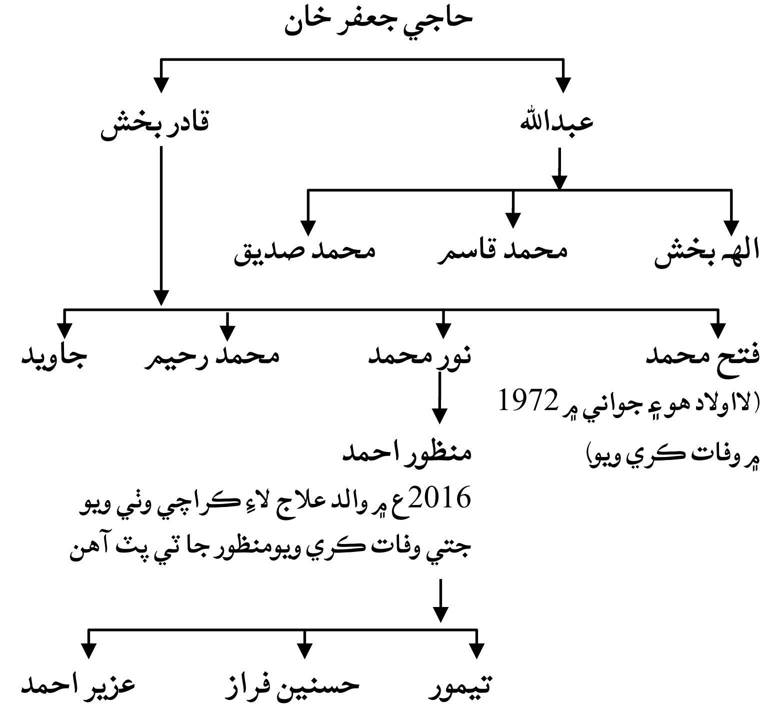

الهه بخش اسلاميه ڪاليج ۾ پٽيوالو هو رٽائرڊ آهي سندس پٽ

فوج ۾ آهي. محمد قاسم استاد هو رٽائرڊ آهي. محمد صديق HST هو جنهن به رٽائرمنٽ ورتي آهي نور محمد NRSP ۾ بورچي هو رٽائرڊ آهي محمد رحيم جا ڇوڪرا ذاتي ڪاروبار ۾ آهن معاشي طرح خوش آهن. جاويد هاري آهي.

خليفو خير محمد هن پاڙي جو رهواسي هو. هي حسين جو پٽ هو ننڍي هوندي ڪيس والدين پير صاحب حوالي ڪيو هو. ان ڪري خليفو سڏبو هو ڪيس ٻن نياڻين جو اولاد ٿيو. پاڻ وفات ڪري ويو آهي.

❐

حاجي لعل بخش ٽالپر جو پاڙو

حاجي لعل بخش جنهن کي حاجي لعل خان بہ سڏيو ويندو آهي هي ڳوٺ انڍهلي جي مردن ۾ سيني کان وڏي ڄمار جو آهي، جڏهين تہ ذڪر ڪيل مير غلام الله جي والده جيڪا سڄي ڳوٺ ۾ وڏي ڄمار جي صحتمند آهي. اها سندس وڏي ڀيڻ آهي. حاجي لعل خان حاجي ڏتل ٽالپر جو ٻيو نمبر پٽ آهي. ڳوٺ فضل محمد ٽالپر جي ڀرين ڳوٺ مان لڏپلاڻ جا سمورا واقعا کيس ياد آهن، اسان جيڪي ڳوٺ خيرو ٽالپر لڳ غلام شاه کان 1943ع ۾ لڏي هتي آيا هئاسون. اها سموري روئداد کيس ياد آهي ٻڌائي ٿو تہ سندس والد حاجي ڏتل ۽ غلام محمد ٻئي ڀائر هئا. غلام محمد وڏو هو. شاديءَ ڪيائين تہ کيس ٻن پٽن جو اولاد ٿيو تہ پاڻ گذاري ويو. سندس اهي بہ پٽ محمد اسماعيل ۽ مولوي جان محمد ٿيا. محمد اسماعيل انڍهلي ۾ ئي رهندو رهيو پر جان محمد عربي فارسي ۽ ڪجهہ ديني علم سکي. ٽنڊو جان محمد هليو ويو اتي مير خدا بخش جيئنداڻي ٽالپر وٽ ڪنهن مسجد ۾ صوم صلات لاءِ رکيو ويو. جتي هو ديني تعليم بہ پڙهائيندو هو ۽ جان محمد کي چار پٽ ٿيا. وڏو پٽ عبدالڪريم دينيات جو ليڪچرار ٿيو سندس بہ ٻيا پٽ فضل الرحمان، عبدالغفور ڊاڪٽر ٿيا ۽ رٽائرڊ بہ ٿي ويا هڪ پٽ حاجي عبدالستار جنهن انڍهلي مان شادي ڪئي آهي اهو هاءِ اسڪول ٽنڊو جان محمد ۾ استاد آهي. ۽ انڍهلي ۾ وقت بہ وقت ايندو رهندو آهي. ڪچهري جو ڪوڏيو آهي، حاجي ڏتل جا ڀرين گهر واري مان بہ پٽ فضل محمد ۽ لعل خان ۽ بہ نياڻيون ٿيون. جڏهين اها مائي جيڪا منهنجي ڦڦي هئي گذار وئي تہ ٻي شادي بابا جي پاٽيجي سان ڪيائين جنهن مان کيس هڪ پٽ

محمد خان ۾ 6 ڏيئرون پيدا ٿيون.

حاجي لعل خان پنهنجي جواني ۾ انتهائي باهمت ۽ ڪم ڪار جو سچو مرد ماڻهو هو. تعليم حاصل ڪا نہ ڪئي هئائين صرف قرآن شريف گهر پڙهيو هو منهنجي پائرن، جان محمد ۽ الهبچائي سان گڏجي ميلا ملاکڙا گهمڻ، پلا ڊڳا ۽ پليون مينهون ڊارڻ جا ڪم ڪندو هو. حاجي ڏتل زمينون مقاطعا ڪٽندو هو. اها ٻني ڪجھ پاڻ پوکيندا هئا ۽ وڏيڪ هارپ تي ڏئي ڇڏيندا هئا ڳوٺ ۾ سندن پنهنجي ڪابہ ٻني / زمين نہ هئي پوءِ بہ هو ڳوٺ ۾ زميندارن کان گهڻو خوش حال رهندا هئا. پورهيو ڪرڻ سندن مرڪ هوندو هو سندس گهر واري حاجي فتح علي جي اڪيلي نياڻي هئي جيڪا حاجي فتح علي وانگر لواري شريف درگاه جي پڪي معتقد هئي جڏهين پير گل حسن صاحب دنيا مان رحلت ڪئي درگاه تي پير فيض محمد پنهنجو حق جتايو تہ درگاه جا مريد ٻن حصن ۾ ورهائجي ويا. (1) پير فيض جي طرف تہ ٻيا پير گل حسن صاحب جي نياڻي بي بي جي طرف ٿيا ڳوٺ اندهلو بي بي جي طرف ٿيو تہ حاجي لعل خان جي گهرن واريءَ مائي حاجاڻي بہ بي بي جي خاص صحبت ۾ رهڻ لڳي. پوءِ سڄي سنڌ ۾ لواري شريف جي مريدن پاران بي بي جي جي / پير حسن قادر (بي بي جو پٽ) کي دعوتون ملنديون هيون يا ڪي نياپا ملندا هئا تہ اهو ڪم حاجي لعل خان سچائي سان نڀائيندو رهيو آهي. حاجي لعل خان ميلا گهمڻ، شڪار ڪرڻ جو شوقين رهيو آهي.

حاجي لال خان کي (5) پٽ ٿيا. حاجي نور محمد، علي بخش، عبدالستار، عبدالغفور، الهہ بخش جن مان عبدالغفور جواني ۾ وفات ڪري ويو. حاجي نور محمد ۽ عبدالستار جو ذڪر اڳتي ايندو، حاجي لعل خان جو شجرو هيٺين طرح آهي

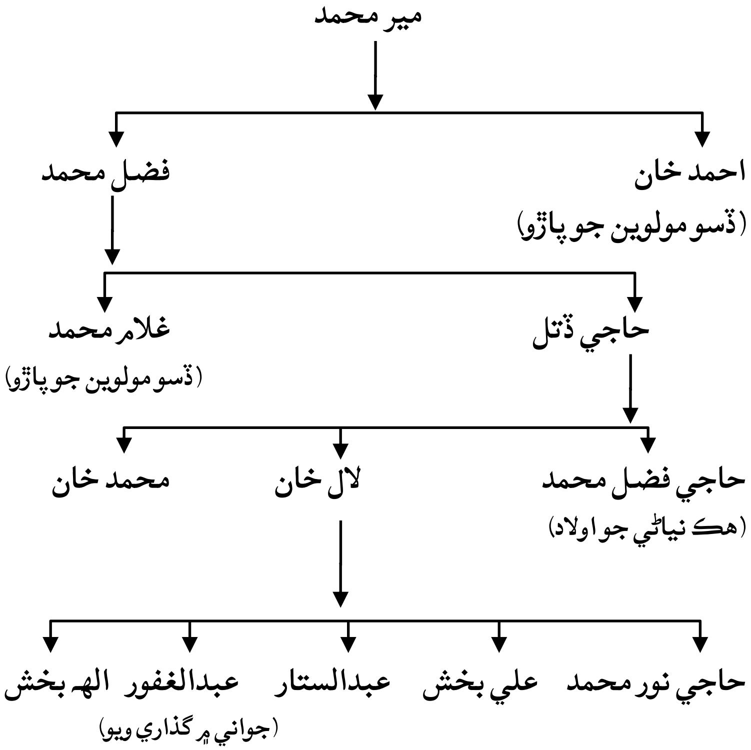
مير محمد
احمد خان
(ڏسو مولوين جو پاڙو)
فضل محمد
حاجي ڏتل
غلام محمد
(ڏسو مولوين جو پاڙو)
حاجي فضل محمد
(ھڪ نياڻي جو اولاد)
لال خان
محمد خان
حاجي نور محمد
علي بخش
عبدالستار
عبدالغفور
(جواني ۾ گذاري ويو)
الھہ بخش

حاجي محمد علي جو پاڙو

حاجي محمد علي خدا بخش جو پٽ هو، حاجي محمد علي، حاجي خدا بخش ۽ حاجي شير محمد پاڙ ۾ ٽي ڀائر هئا هنن جو شجرو هيٺ لکجي ٿو، هي شاهه گهريو لڳ ڳوٺ حاجي خدا بخش مان لڏي آيا هئا، هنن ۾ حافظ الهبخش وڏو حڪيم هو ۽ ٽي ڀائر اسان جي ڳوٺ ۾ نيڪ نيت بزرگ ۽ حاجي هئا سندن شجرو هيٺين طرح آهي.

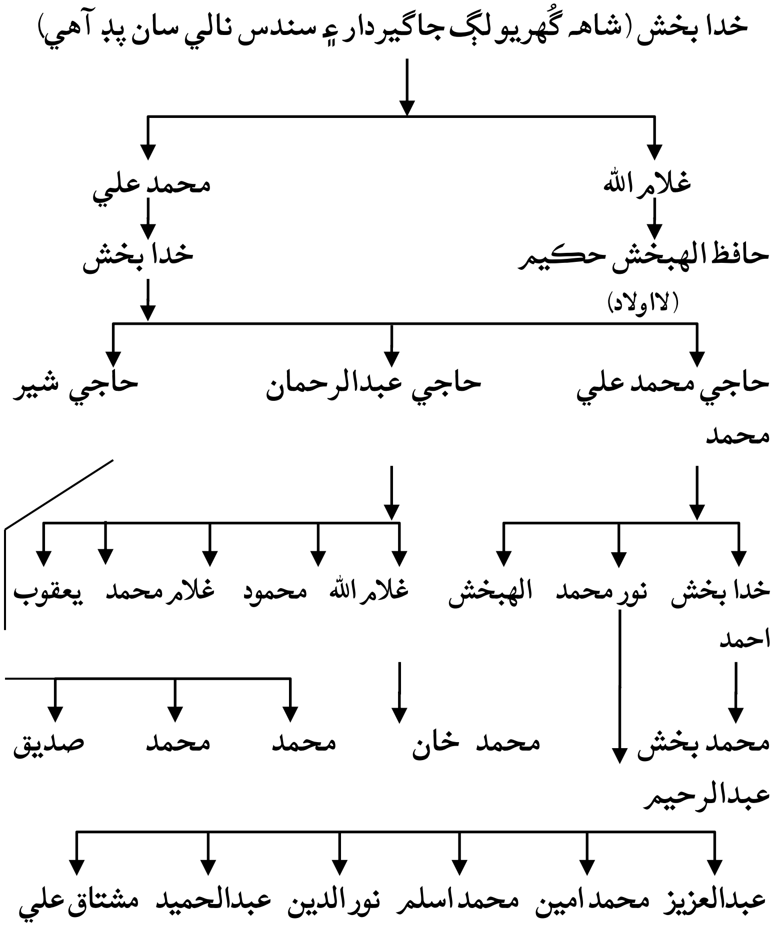

محمد علي "اَنُو" جو پاڙو

محمد علي "اَنُو" جيئن تہ پهلوان ۽ همت ڀريو هوندو هو. اَنور پاڙي کي اڪيلو جهلي ڪيرائي وجهندو هو انهيءَ ڪري ڪيس "اَنُو" معنيٰ پهلوان چوندا هئا. محمد علي ۽ سندس خاندان شاهہ گهريو لڳ ڳوٺ مير خدا بخش کان لڏي نہ آيا هئا. پر هي ڳوٺ خيرو خان ٽالپر لڳ غلام شاہ کان 1939ع ۾ آيا هئا. ڳوٺ فضل محمد ٽالپر ۾ اچي ويٺا هئا.

محمد علي ۽ عبدالله جو شجرو ٻي صفحي تي موجود آهي محمد علي جا ٽي پٽ ٿيا. احسان علي کي ٽي ڏيئرون هيون. پاڻ جواني ۾ گذاري ويو. نور محمد، ياري باشي وارو ماڻهو هو. ڳوٺ ۾ ڳاٽا گهرائڻ، درين جي راند ۾ مقابلا ڪرائڻ، ٻلا ڏيڃا، ٻليون مينهون ڏارڻ جو شوقين هو. چون ٿا تہ هي اجان جڏهين ڳوٺ مير غلام شاہ ۾ ويٺو هو. تڏهن سندس ڳوٺ ۾ اوطاق تي ڳائڻ ڪرائيندو هو تہ وري ٻي ڏينهن جاني گهراماڻي، مير جانڻ واري ڳوٺ ۾ ڳائڻ ڪرائيندو هو. اهڙي طرح ڳوٺاڻن ۾ دلچسپ شوق ۽ مقابلا هلندا رهندا هئا.

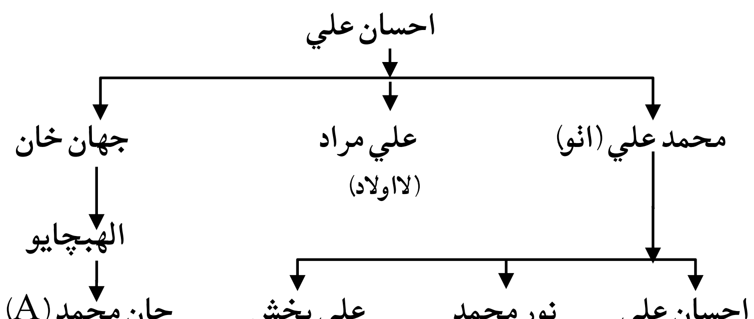

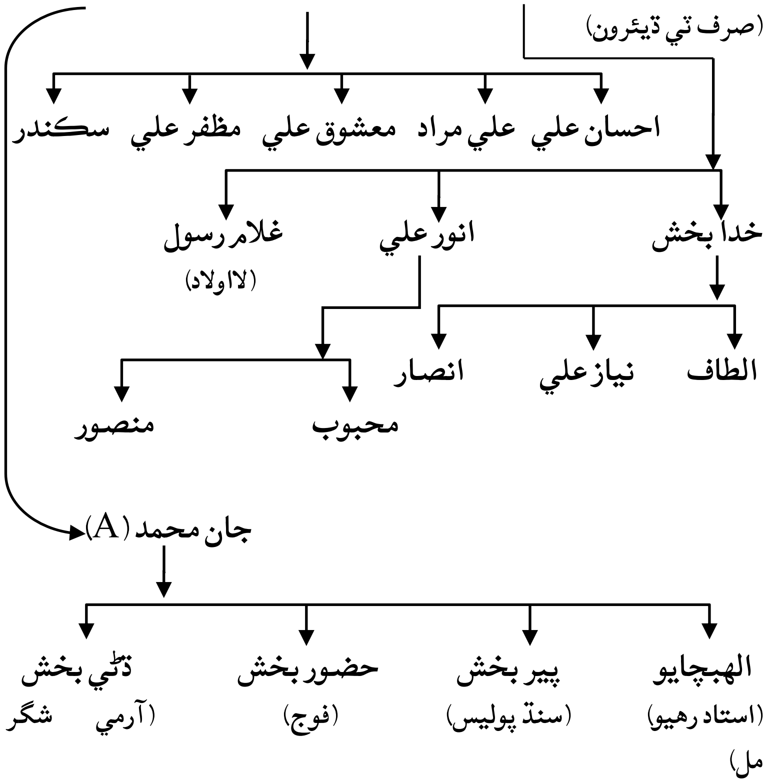

نور محمد جا ٽي پٽ ٿيا. وڏو پٽ خدا بخش اسان جو هم عمر هو. صرف پرائمري تائين پڙهيو. ڪيس اسلاميہ ڪاليج بدين ۾ پٽيوالي جي نوڪري ملي وئي پر جواني ۾ فوت ٿي ويو. خدا بخش جا 5 پٽ آهن نور محمد جو ٻيو نمبر پٽ انور علي آهي. جنهن جا ٻہ پٽ آهن. ۽ نور محمد جو ننڍو پٽ غلام رسول آهي جيڪو ذهني طرح تندرست نہ آهي ۽ ڪيس شادي بہ نہ ڪرائي وئي آهي.

محمد علي جو ٽيو نمبر پٽ علي بخش ٽنڊو باگو هاءِ اسڪول ۾ پڙهيو مئٽرڪ پاس ڪري. سڪرنڊ ايگريڪلچر ڪاليج مان ايگريڪلچر اسسٽنٽ فيلڊ مين جي ڊگري ورتائين هو بدين ۾

ايگريڪلچر فيلڊ مين ٿي رهيو ۽ رٽائرڊ ڪيائين علي بخش کي پنج پٽن جو اولاد آهي. سندس وڏو پٽ احسان علي پرائمري استاد رهيو هو هاڻ رٽائر آهي. ٻيو نمبر پٽ علي مراد آهي جيڪو ضلع ڪائونسل ۾ ملازم آهي علي بخش جا پٽ ائڪٽو سرگرم آهن ڳوٺ جي مسئلن ۾ دلچسپي ڏيکاريندا آهن پنهنجي همت سان اوطاق ٺاهي اٿن ان ۾ پنهنجون مينهون ڍڳيون مال واڙيندا آهن.

گلڻ جو پاڙو

گلڻ پرڳڙي ھو. ھن جو اصل ڳوٺ پيرڻ ھو. پيرڻ ٽنڊوالھيار ويجھو آھي. ھن کي سنڌس ھمت ۽ انتظامي طور بھتر ڪارڪردگي تي ڪيس لواري شريف جي بزرگ خواجہ محمد سعيد مڪي واري صاحب ديھہ چارو ۽ ديھہ ڍنڍي جي زمين آباد ڪرڻ لاءِ ڪيس ڪاردار مقرر ڪيو ھو. لطف علي ٽالپر ڪيس پيرڻ مان وٺي آيو ھو. ڪيس پنھنجي نياڻي سان شادي بہ ڪرائي ھئائينس اھا ڳالھہ تقريبن اوڻھين صدي جي آخر 90_1880ع جي ٽي سگھي ٿي.

گلڻ جا بہ پٽ ٿيا ھڪ جو نالو عبدالله ھو ۽ ٻي جو نالو راوت خان، عبدالله جي گھر ۾ محمد علي جي ڀيڻ ھئي عبدالله جا بہ پٽ ٿيا. ھڪ گلڻ ۽ ٻيو فضل محمد گلڻ ۽ فضل محمد ٻئي ڪامارو شاخ تي ايريگيشن ڪاتي پاران بيلدار مقرر ٿيا. گلڻ ۽ فضل محمد جي اولاد جو شجرو ھيٺ ڏنو ويو آھي.

راوت خان احسان علي جي گھران شادي ڪئي ھئي. راوت خان کي ٽي پٽ ٿيا. جن جو شجرو ڏنو ويو آھي. لطف علي ھاري ماڻھو ھو. سنڌس ڪوڙ ڳالھيون ڪل ڀوڳ جھڙيون ھونديون ھيون. لطف علي کي بہ بدين جي فوجي اڏي ۾ ڪُلي جي پڪي نوڪري ملي وئي ھئي. ھو سڄي حياتي ذميواري سان ڊيوٽي ڪندو رھيو. ڪيس پُٽاڻو اولاد ڪونہ ھو. راوت جو ٻيو نمبر پٽ محمد صديق آھي. جنھن کي سائين لطف علي ھاءِ اسڪول بدين ۾ پٽيوالي جي نوڪري وٺي ڏني. محمد صديق کي بہ پٽ ۽ ھڪ نياڻي ٿي. سنڌس وڏي پٽ جو نالو راوت رکيو ھئائين جنھن کي 14 سال ڄمار ۾ ھڪ لاعلاج بيماري ٿي پئي. جيڪو 8 ڏھہ سال بيماري سان مقابلو ڪندو رھيو آخر فوت ٿي ويو.

محمد صديق جو ٻيو نمبر پٽ غلام قادر آهي. جنهن کي 1982 ۾ پرائمري استاد جي نوڪري ملي پنهنجي سمجهه سان 34 سال محنت ۽ ايمانداري سان نوڪري ڪري رٽائر ڪيائين. غلام قادر کي ٽي پٽ آهن جن مان هڪ فوج ۾ اليڪٽرانڪ جي اوزارن جو ٽيڪنيشن آهي غلام قادر زنده دل خوش طبع قسم جو ماڻهو آهي جيڪو 1984ع کان عوامي تحريڪ ۾ شامل رهيو آهي. اڄ تائين هن سياسي پارٽي جي مختلف محاذن ۽ ذميوارين ۾ ايمانداري سان ڪم ڪندو رهيو آهي. ڪيس مطالع ڪرڻ سياسي پارٽي جي تبليغ ڪرڻ، جيڪا ٻه ڳالهه ڪيس صحيح نظر اچي ٿي ان جو پرچار ڪرڻ ۾ هر وقت سرگرم عمل رهندو رهيو آهي.

راوت خان جو ٽيو نمبر پٽ حاجي خان آهي. جيڪو ٽنڊو باگو هاءِ اسڪول مان مئٽرڪ پاس ڪري پرائمري استاد ٿي رهيو. هاڻ رٽائر آهي جنهن جي خاندان جو شجرو هيٺ ڏنو ويو آهي. حاجي خان کي ٽي پٽ ٿيا. وڏو پٽ محمد اسلم پرائمري استاد رهيو آهي. هاڻ رٽائرڊ آهي. حاجي خان جو ٻيو نمبر پٽ محمد سليم هو. جيڪو ٻه پرائمري استاد هو جنهن کي 29 فيبروري 2018ع تي دل جو دورو پيو ۽ اچانڪ فوت ٿي ويو. محمد سليم، سڄي ڳوٺ ۾ تمام سٺو سماجي ورڪر هو. خاص ڪري ڳوٺ جي بجلي جا معاملا حل ڪرڻ ۾ پيش پيش هوندو هو. محمد سليم منهنجو نياڻو هو. هو استادن، ذاتي دوستن توڙي عام ماڻهن ۾ پنهنجي پر خلوص طبيعت سبب تمام مقبول هو. سليم کي هڪ پٽ ٻه نياڻيون آهن. حاجي خان جو ٽيو نمبر پٽ عبدالنعيم، هڪ سرڪاري کاتي ۾ ملازم آهي. عبدالنعيم ٻه ڪنهن حد تائين سوشل ورڪر آهي.

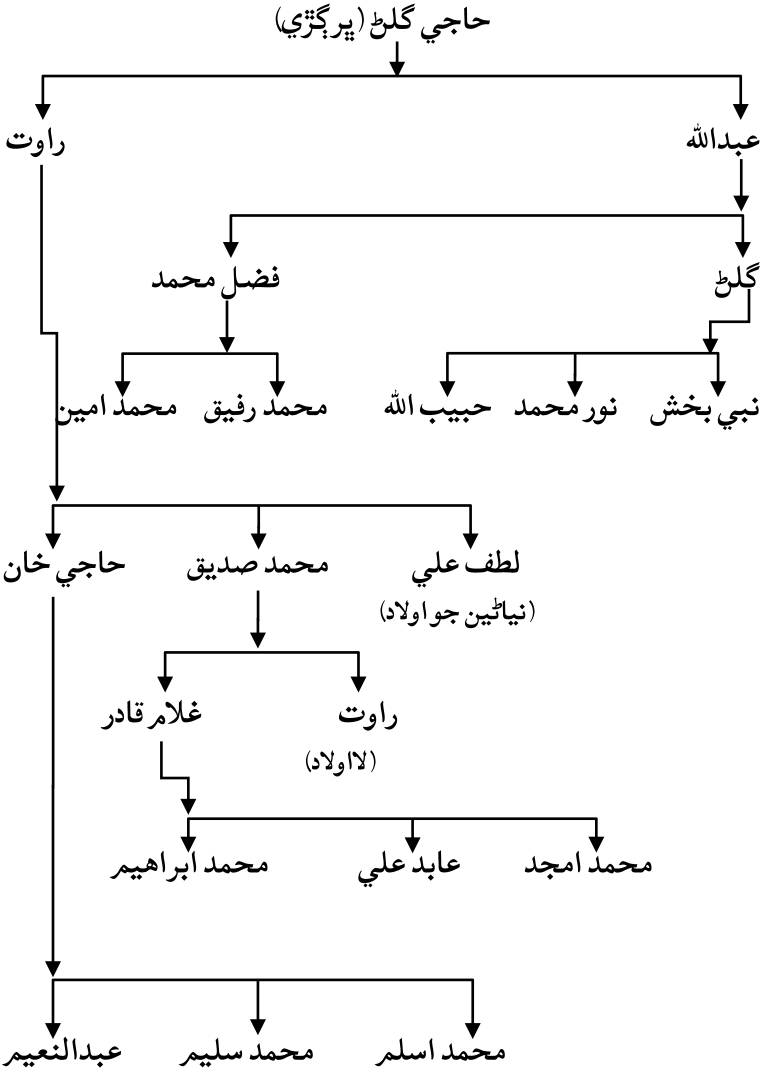
حاجي گلڻ (پرڳڙي)
عبدالله
راوت
گلڻ
فضل محمد
نبي بخش
نور محمد
حبيب الله
محمد رفيق
محمد امين
لطف علي
(نياڻين جو اولاد)
محمد صديق
حاجي خان
راوت
(لااولاد)
غلام قادر
محمد امجد
عابد علي
محمد ابراهيم
محمد اسلم
محمد سليم
عبدالنعيم

حيدر ٽالپر جو پاڙو

حيدر ٽالپر شروع کان ڳوٺ فضل محمد ٽالپر جو ويٺل هو. سندس شادي نبي بخش پرڳڙي جي ڳوٺ مان ڪنهن پرڳڙي مائي سان ٿي هئي. حيدر خواجہ محمد سعيد قدس رہ کان لواري شريف جو مريد ٿيو هو. حيدر تمام سٺو شاعر هو. سندس گهڻي شاعري گم ٿي وئي آهي. پر سندس ٻہ لوڪ قصا. هڪ ڪانگ جو قصو ٻيو ڏيڳي جو قصو ماڻهن کي برزبان ياد هوندا هئا اهي فقير شير محمد ٽالپر هٿ ڪري ورتا. حيدر جو پٽ حسين هو. ان جا ٻہ پٽ ٿيا. هڪ جو نالو اسماعيل هو. جيڪو انبهلي جي مير عبدالستار جو والد هو. ۽ ٻيو جو نالو حيدر رکيو ويو هو. حيدر ڳوٺ فضل محمد مان 1939ع تي لڏپلاڻ ٿي تہ ڳوٺ خديداد ڏانهن لڏي ويو. هن حيدر جا ٽي پٽ ٿيا انهن جا نالا جمن، امام بخش ۽ حسين آهن. عبدالستار جا ٽي پٽ ٿيا. جن مان هڪ فوت ٿي ويو. باقي محسن علي ۽ ماجد علي هن ڳوٺ ۾ ويٺا آهن.

مير عبدالستار، غلام قادر پليجو وٽ ضلع ڪائونسل جي ٽيڪس جي ٺيڪيداري ۾ ڪيترن ئي ضلعن جو انچارج رهيو. جڏهين کان عوامي تحريڪ انبهلو ۾ ڪم شروع ڪيو هو تڏهين کان عبدالستار ضلع بدين جي SST جو اڳواڻ هو. هي هوشيار ليڊرشپ جا لاڙا رکندڙ تمام وڏي ياري باشي وارو ماڻهو هو. مون جڏهين سائنس سوسائٽي پاران ماهوار سائنس جنرل 1990ع ۾ ڪيڻ شروع ڪيو تہ عبدالستار هن ڪم ۾ ڀرپور سهڪار ڪيو. ديوان ڀمرلال سندس ويجهو دوست هو. ان کي بہ رسالي جي ڪم ۾ شامل ڪيائين عبدالستار کي ڪاري سائي جي خطرناڪ بيماري ٿي

پئي ان ۾ وفات ڪري ويو. سندس ٻه پٽ ڳوٺ جي نوجوانن ۾ سرگرم آهن. محسن علي کي ٽائون ڪميٽي ۾ سرڪاري نوڪري آهي ۽ ماجد علي يونيورسٽي مان گريجوئشن ڪرڻ کان پوءِ پرائيويٽ ڪمپنين ۾ روزگار سان آهي. حيدر ٽالپر جي شاعري جا ٻه شعر الڳ صفحي تي موجود آهن.

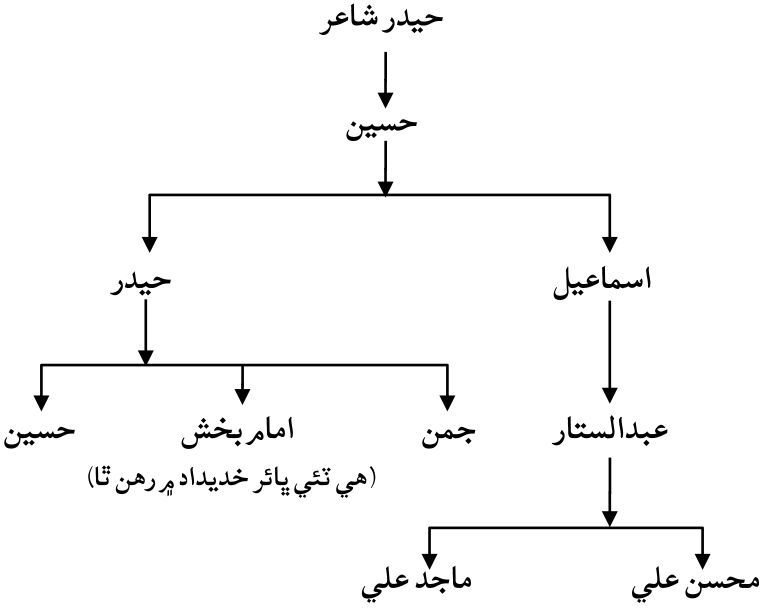

مير بهادر جو پاڙو

حسين ۽ اسماعيل ٻئي مير محمد جا پٽ هئا، مير محمد شاه گهريہ لڳ ڳوٺ خدا بخش کان 19 صدي جي وچ ڌاري لڏي آيو هو تہ حسين ۽ اسماعيل ٻئي محنتي ۽ اڻ ورچ ماڻهو هئا. حسين ٽانو وڪڻندو هو. ٻنيون پوکيندو هو محنت سندس رڳن ۾ سمايل هئي. حسين کي هڪ پٽ مير محمد نالي ٿيو. جنهن کي هن ايگريڪلچر ڪاليج، سڪرنڊ ۾ ايگريڪلچر فيلڊ مين جو ڪورس پڙهايو. جنهن فيلڊ اسسٽنٽ طور ايگريڪلچر ۾ 30 سال سروس ڪئي. مير محمد وڏي شوق سان شطرنج راند ڪندو رهيو آهي، مير محمد جو وڏو پٽ غلام نبي، پرائمري استاد ٿي رهيو ۽ رٽائرڊ ڪيائين ۽ مير محمد جو ٻيو نمبر پٽ اصغر علي آهي جيڪو ڳوٺ انڊهلي ۾ هڪ سبزي جو دڪان هلائي ٿو. پنهنجو بهتر ڪاروبار بنائي ويو آهي. اصغر ڪافي سال ضلع ٽيڪس ۾ ڪلرڪ طور بہ رهيو. اصغر پنهنجا ڇوڪرا يونيورسٽي ۾ پڙهائيا آهن مير محمد جو ٽيو نمبر پٽ محمد اسلم آهي جنهن بہ ڳوٺ ۾ ننڍو دڪان کوليو آهي، رڪشہ ٽيڪسي طور بہ هلائي ٿو. اسماعيل مالوند ماڻهو هو. اسماعيل جا ٻہ پٽ ٿيا وڏو پٽ علي بخش، ٽنڊ شگر مل ۾ ڪافي سال ملازم رهيو. ۽ ٽنڊ شگر مل ۾ ورڪر يونين ۾ سرگرم ۽ ليڊر هو. هن وقت ڳوٺ ۾ ريزڪي دڪان هلائي ٿو علي بخش عوامي تحريڪ جي سمورين ذميوارين ۾ سرگرم رهيو آهي.

اسماعيل جو ٻيو نمبر پٽ بهادر آهي، جيڪو پرائمري استاد آهي پرائمري استادن جي تنظيم پ ٽ الف ۾ سرگرم اڳواڻ رهيو آهي. ضلع بدين جو صدر بہ رهيو آهي. عوامي تحريڪ جي سرگرمين

۾ اڃان تائين حصو وٺندو آهي. بهادر ڳوٺ جي ڪمن ۾ مسئلن ۾ ڀرپور حصو وٺندو رهيو آهي. ڳوٺ جي ڪيترن ئي سماج ڀلائي جي ڪمن ۾ اڳواٽي جو ڪردار ادا ڪندو رهيو آهي گرلس پرائمري اسڪول بوائز مڊل اسڪول، ڳوٺ جو رنگ روڊ ۽ ڳوٺ جا ننڍا وڏا مسئلا حل ڪرڻ ۾ اڳواٽي جو ڪردار ادا ڪيو آهي.

بهادر پنهنجي اولاد کي ڀرپور تعليم ڏياري آهي، سندس نياڻي استاد آهي ۽ ڇوڪرو به پرائيويٽ نوڪري ۾ آهي. مير محمد جو شجرو هيٺ لکجي ٿو.

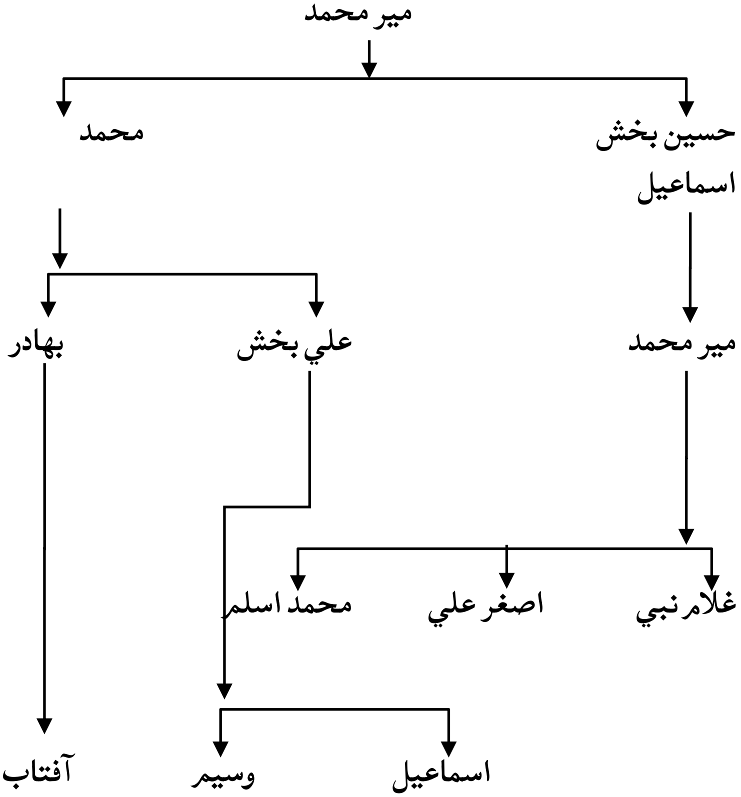

مير جعفر خان جو پاڙو

مير جعفر خان مون ڏٺو هو. سندس جنم 25_1920 ڌاري ٿيو هوندو. مير جعفر کي وڏن کان ڪجهه زمين ورثي ۾ ملي هئي. جيڪا مختلف وقتن تي مختلف ڳوناٽا هارپ تي آباد ڪندا هئا پر زراعت مان خاص آمدني ڪانه ٿيندي هئي. انهيءَ ڪري مير جعفر خان کي مزدوري ڪندي يا ننڍا ننڍا ڪاروبار ڪندي مون ڏٺو هو. هن به ڳوٺ جي اڪثر ڳوناٽن وانگر ٿانو ڪٽي وجي واپار ڪرڻ جو ڌنڌو ڪيو هو.

مير جعفر خان به ڪافي سالون ٿانو وڪڻندو رهيو. پوءِ 66_1965ع ڌاري بدين ۾ سبزي جي پڙي به لڳائي هئائين ڪجهه وقت کان پوءِ فروٽ جو ڪاروبار به ڪيائين. مير جعفر 60 سالن جو ٿيو هوندو ته ڪيس اکين ۾ ڪارو پاڻي ٿي ويو. پوءِ پاڻ نظر کان ويهي رهيو. جيئن ته مير جعفر خان ڪچهري جو ڪوڏيو هوندو هو. انهيءَ ڪري محفل ۾ ڪچهري ۾ ويٺلن يا ٻاهران آيل مهمانن جي خوب دل وندرائيندو هو. مير جعفر جا پٽ مير يار محمد، مير انور جڏهين پڙهي پيا ته سندس گهر ۾ خوش حالي اچي وئي مير جمفر خان 1995ع ۾ وفات ڪئي.

مير جعفر خان جا ٽي پٽ ٿيا. ٽئي پنهنجي صلاحيتن آڌار نالي واريون شخصيتون ٿيا. مير يار محمد 74_1973ع ڌاري آرمي شگر ملز ڪوسڪي ۾ فيلڊ مين کان نوڪري شروع ڪئي. هو پنهنجي ڌنڌي ۾ باهمت هوندو هو. اڳتي وڌي مختلف شگر ملن ۾ اهم عهدن تي رهيو. زندگي جا آخري اٺ ڏهه سال هو مختلف شگر ملن ۾ جنرل مئنجر (GM) جي پوسٽن تي به رهيو جڏهين ڊگهڙي شگر ملز ۾ GM

هو تہ کيس دل جو دورو پيو. 29 نومبر 2016ع تي وفات ڪري ويو. يار محمد جي بدين ضلع جي زميندارن، سياسي اڳواڻن ۽ آفيسر طبقي وٽ ڪافي ڄاڻ سڃاڻ هئي.

مير انور علي ٽالپر، هي اسڪول ۾ پڙهڻ دوران تمام ذهين ۽ هوشيار هوندو هو. انڊهلي ۾ عوامي تحريڪ ڪم ڪرڻ شروع ڪيو تہ مير انور هن ڪم ۾ اڳتي آيو. تقريرون ڪرڻ، جلسا ڪرائڻ، خاص طور شاگردن جا جلسا ۽ پروگرامن ۾ اڳواٽي ڪندو هو. ايم آر ڊي تحريڪ دوران مير انور ضلع بدين جي ماڻهن کي سجاڳ ڪرڻ ۽ گرفتاريون پيش ڪرڻ لاءِ اتساهڻ ۾ پيش پيش هوندو هو. پوليس کان لڪي ڇپجي وڃڻ ۾ ماهر هوندو هو مير انور 87-1986ع ۾ ضلع ڪائونسل بدين جو ميمبر چونڊجي ويو. هن ڳوٺ لاءِ اسڪول بلڊنگ منظور ڪرائي. جيڪا پرائمري اسڪول جي بلڊنگ اڃان تائين موجود آهي. انور خان ڪاري سائي سبب 2015ع ۾ وفات ڪري ويو.

مير جعفر خان جو ٽيو نمبر پٽ مير عباس علي آهي سندس جنم 9 جولاءِ 1965ع ۾ ٿيو جيڪو گذريل 40-30 سالن کان ڪراچي جي گلشن حديد ۾ رهي ٿو. هيءَ شروع ۾ اسٽيل مل ۾ ملازم ٿيو. پر پوءِ ڪراچي ۾ ننڍا ننڍا ڪاروبار، ٺيڪا ڪٽي اڳتي وڌندو رهيو. پيپلز پارٽي ۾ ڪراچي ملير جو انفرميشن سيڪريٽري آهي ۽ ڪراچي ۾ سنڌي ماڻهن لاءِ تمام بهترين سهارو آهي. ضلع ڪائونسل ملير جو ميمبر آهي ملير پريس ڪلب جو صدر بہ رهيو آهي.

مير عباس پاڻ ۽ پنهنجي اولاد کي نمايان ترقي وٺرائي آهي. ڳوٺ انڊهلي لاءِ اڃان ڪو خاص ڪم نہ ڪيو اٿس. پر سماجي ۽ سياسي طرح ڪافي اثر رسوخ وارو ماڻهو آهي. مير عباس جي نياڻي ايم بي بي ايس پڙهي پئي ۽ سندس ڇوڪرا انجنيئرنگ ۾ گريجوئيٽ آهن.

شاهہ گھريو مان جيڪي پنج پائر لڌي آيا. هنا انهن ۾ هڪ جو

نالو مدد علي هو. مدد علي جو شجرو هيٺين طرح آهي.

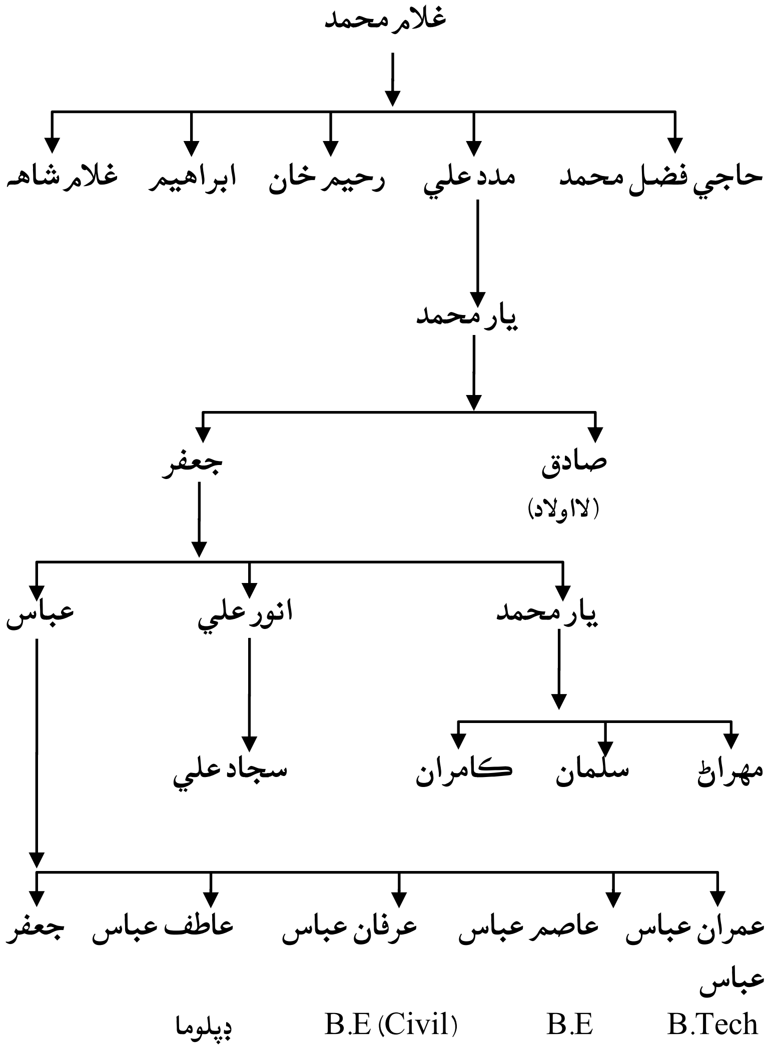

□

حاجي فتح علي جو پاڙو

ڳوٺ فضل محمد ٽالپر جڏهين ٻن طرفن ڏانهن لڏپلاڻ شروع ڪئي. تڏهين حاجي فتح علي جي پاڙي، مير جاڻ جي ڳوٺ ڏانهن پنهنجي روانگي ڏيکاري. حاجي فتح علي وارا پاڻ ۾ ٽي ڀائر هئا. حاجي فتح علي جو والد حاجي محمد علي ننڍي هوندي کان ڳوٺ جي بس اسٽينڊ تي (تن ڏينهن ۾ بسون نہ هلنديون هيون نہ ئي ڪي پڪا روڊ هئا. پر ڪچو رستو بدين کان ڪچ ڏانهن ويندو هو) تي هڪ ننڍڙي جاءِ ٺاهي. ان ۾ پاٽي جا مٽ ڀري رکندو هو. جيڪو ڪم سندس وفات کان پوءِ حاجي فتح علي شروع ڪيو. هي پاڙو بنيادي طرح فقيرن يعني الله لوڪ درويشن جو پاڙو ليکبو هو. هن پاڙي ۾ يار محمد جوڳي بہ هو جيڪو لواري شريف جي بزرگن جو پڪو مريد هو. مونکي ياد آهي تہ جڏهين هر قمري مهيني جي چار تاريخ ٿيندي هئي تہ ڳوٺ واري مسجد ۾ پير صاحب جو جهاڙو ملهايو ويندو هو. ان جي سنڀال ۽ سرپرستي يار محمد ڪندو هو. اندهلي ۾ جهاڙي جون رسمون مڪمل ڪرڻ بعد سڄي ڳوٺ جي عورتن جي اڳواٽي ڪري لواري شريف پير صاحب جي جهاڙي ۾ شرڪت ٿيندي هئي. اتي جهاڙي جي رسمن مڪمل ٿيڻ کان پوءِ وري واپس ڳوٺ وٺي ايندو هو. هن پاڙي جو شجرو هن طرح آهي.

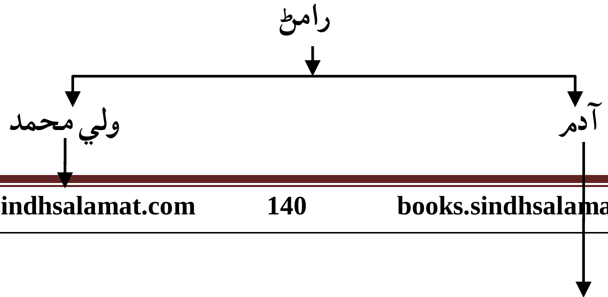

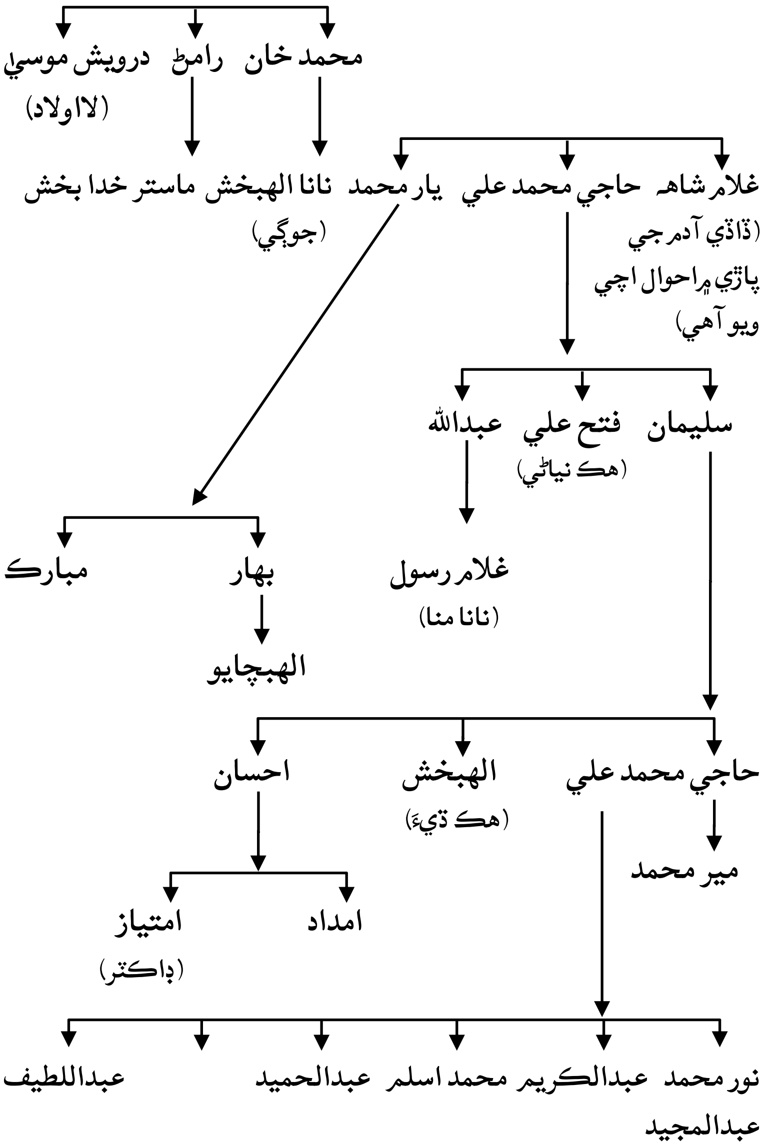
محمد خان
رامڻ
درويش موسيٰ
(لااولاد)
غلام شاهه
(ڏاڏي آدم جي
پاڙي ۾ احوال اچي
ويو آهي)
حاجي محمد علي
يار محمد
نانا الهبخش
(جوڳي)
ماستر خدا بخش
سليمان
فتح علي
(هڪ نياڻي)
عبدالله
غلام رسول
(نانا منا)
بهار
مبارڪ
الهبچايو
حاجي محمد علي
الهبخش
(هڪ ڌيءَ)
احسان
مير محمد
امداد
امتياز
(ڊاڪٽر)
نور محمد
عبدالمجيد
عبدالڪريم
محمد اسلم
عبدالحميد
عبداللطيف

عبدالرحمن جو پاڙو

هن ڳوٺ ۾ راندين، هنرن ۽ نمايان ڪارڪردگي ڏيکاريندڙن ۾ عبدالرحمن جو پاڙو ۽ ان جا ڪجھ ڪردار نمايان رهيا.

هي ڳوٺ جڏهين لڏپلاڻ جو شڪار ٿيو ته عبدالرحمن وارا لڏي مير جاڻڻ واري ڳوٺ ۾ اچي ويٺا. عبدالرحمن لواري شريف جي ٻنين ۽ مال جي سنڀال تي مقرر هو ۽ سندس پٽ مير محمد ملھ سڏيو هو.

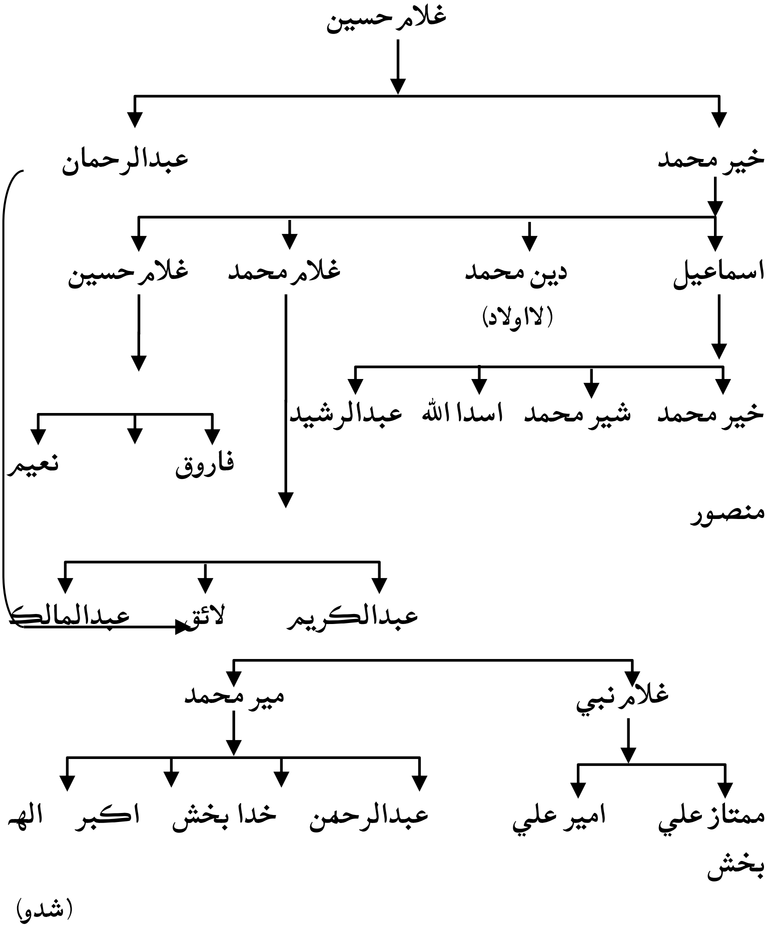

مير فضل محمد ٽالپر جو پاڙو

مير فضل محمد ولد مير شير محمد، مير غلام شاهہ جو ننڍو ڀاءُ هو. سندس والد مير شير محمد جي ڀھرين گھر واري گذاري وئي. جنھن مان مير غلام شاهہ ۽ هڪ نياڻي جو اولاد ٿيو. ان بعد ٻي شادي يار محمد جوڳي جي ڀيڻ سان ڪيائين. ان مان مير فضل محمد 1914ع ۾ پيدا ٿيو. صرف مير فضل محمد اڃان 12 ڏينھن جا هئا تہ والده بہ گذاري وئي پوءِ ڪيس سندس نانيءَ پالڻ لڳي. چار سالن بعد 1918ع ۾ مير شير محمد، سندن والد بہ وفات ڪري ويو. ائين يتيم ٻارن وانگر مير فضل محمد جو ٻچپن گذريو. هو پنھنجي وڏي ڀاءَ مير غلام شاهہ جو تمام گھڻو احترام ڪندو هو. 1947ع ۾ ٻنهي ڀائرن پنھنجي موروثي زمين ورهائي ڇڏي. جڏهين 1939ع ڌاري ڳوٺ حاجي فضل محمد ٽالپر مان لڏپلاڻ ٿي تہ مير فضل محمد پنھنجي ڀاءَ غلام شاهہ جي لواري شريف جي زمين تي اڏيل ڳوٺ ۾ وڃي وينو. پر پوءِ 1947ع ۾ لڏي اچي هاٽوڪي ڳوٺ ۾ وينو.

مير فضل محمد ڳالهہ ٻول ۾ انتهائي نهٺو، سنجيده طبيعت هوندو هو. جڏهين بابا مير فضل محمد کان ويهڻ لاءِ هاٽوڪو پڊ تي زمين جو ٽڪر گھريو تہ مير صاحب خوشي سان ڳوٺ جي اپرندي کان لڏي اچي هاٽوڪي موجود پڊ تي ويهڻ جي اجازت ڏئي ڇڏي اسان اڳ ۾ مير فضل جي هرلي تي ٻني پوکيندا هئاسون. ۽ سندس هاري هئاسون.

مير فضل محمد آخوند محمد صالح کي اسپتال لاءِ انهيءَ زمين ڏيڻ جي آڇ ڪئي. جتي 1976ع ۾ اسپتال BHU کوليو ويو آهي. جنھن مان هزارين ماڻھن کي علاج معالج جي سهوليت ملي ٿي. مير

فضل جو اولاد ۽ شجرو هيٺين طرح آهي.

- غلام محمد
  - حاجي فضل شاهه
  - مدد علي
  - رحيم خان
  - ابراهيم
  - غلام
    - شير محمد
      - غلام شاهه
      - فضل محمد
        - نور محمد
          - محمد اشرف
          - نظير احمد
          - عزيز احمد (24 جولاءِ 2020ع تي وفات ڪري ويو)
          - نديم اختر
        - سليمان
          - طارق احمد
          - خالد
          - فضل محمد
          - ساجد علي
          - راشد
          - الهه بخش
    - نور محمد (لااولاد)

مير غلام حيدر جو پاڙو

مير غلام حيدر پٽ مير غلام شاه جڏهين مير غلام شاه لواري شريف جي بزرگن سان ديهه انبڌلو واري 180 ايڪڙ زمين جي بدلي ديهه ڍنڍي ۽ ديهه چارو ۾ 240 ايڪڙ زمين ورتي. تڏهين غلام شاه جا پٽ انبڌلي مان لڏي پنهنجي ماماڻن وٽ جهڏي هليا ويا. غلام حيدر، شير محمد ۽ غلام محمد تڏهين اجان ننڍا هئا ۽ پڙهندا هئا.

مير غلام حيدر جيئن تہ سمورن ڀائرن ۾ وڏو هو. ان ڪري سڄي گهر ڪي صحيح هلائڻ جي ذميواري بہ مٿس هئي. پاڻ مئٽرڪ پاس ڪري انگريزي اسڪول ۾ استاد چونڊجي ويو. سندس محدود آمدني مان گهر بہ هلائيندو ۽ ڀائرن ڪي بہ پڙهائيندو هو ڇو تہ مير غلام شاه نئين زمين آباد ڪرڻ، پنهنجي وچائيل سماجي حالت بهتر ڪرڻ ۽ ٻين مسئلن سبب پنهنجي اولاد تي ڌيان ڏيڻ ڇڏي ڏنو هو. جيئن تہ غلام حيدر وڏو هو ان ڪري گهر جي سموري ذميواري مٿس اچي وئي ۽ سندس ڀائر دل وَ جان سان پڙهڻ لڳا. غلام حيدر کان پوءِ شير محمد سمجهو ٽيو مئٽرڪ پاس ڪري ٽيليفون کاتي ۾ ملازم چونڊجي ويو. فقير شير محمد انبڌلي مان مير فضل محمد (سندس چاچي) جي گهران شادي ڪئي جنهن مان ڊاڪٽر علي نواز، ڊاڪٽر اعجاز، محمد اسلم پيدا ٿيا. فقير شير محمد انبڌلي ۾ گهر ٺهرايا. سندس ڇوڪرا بہ انبڌلي پوءِ لواري شريف ۾ مئٽرڪ تائين پڙهيا اڳتي هلي فقير شير محمد جا بہ پٽ ڊاڪٽر ٿي ويا ۽ هڪ پٽ اسلم تيل ۽ گئس ڪمپني ۾ انجنيئر طور چونڊجي ويو. ٽئي همراه پنهنجي پنهنجي کاتي ۾ ذميوار آهن.

غلام حيدر جو وڏو پٽ محمد بخش لاهور يونيورسٽي مان DVM جو امتحان پاس ڪري وٽرنري جو ڊاڪٽر ٿي سرڪاري ملازم طور چونڊجي ويو. جنهن هاڻ مقرر وقت ڪان ٻه ٽي سال اڳ رٽائرمنٽ ورتي آهي. ڊاڪٽر محمد بخش بدين ۾ ڪوپلاٽ وٺي، جاءِ ٺهرائي اتي اچي وينو آهي. غلام حيدر جو چوٿو نمبر پٽ ظفر علي D.T استاد آهي گورنمنٽ هاءِ اسڪول انڌهلو ۾ پڙهائي ٿو. ڳوٺ ۾ سال ۾ هڪ دفعو پير حسن قادر جي سالگره ملهائي ويندي آهي. ظفر علي سالگره جي پروگرام لاءِ سڄي ڳوٺ مان چندو گڏ ڪندو آهي. ڳوٺ ۾ اگر ڪا خيرات جي ڪُني ڪبي آهي ته سائين ظفر انهي ڪم ۾ سرگرمي ڪندو آهي. ظفر علي جو آهي ئي هڪ چوڪرو اظهر علي جنهن ڪي تازو مهراڻ يونيورسٽي مان BE ٽيڪسٽائل ۾ پاس ڪرائي اٿس. ظفر جي گهر واريءَ به گورنمينٽ گرلس اسڪول انڌهلو ۾ استاد آهي.

غلام حيدر جو شجرو

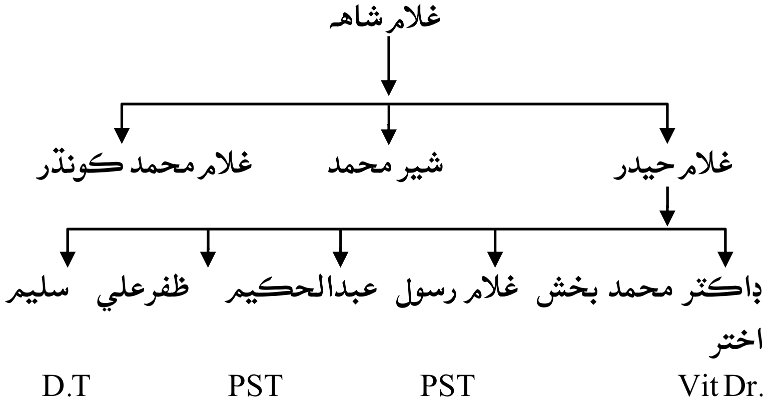

گهراماڻي پاڙو

هاڻ ڳالهه آهي گهراماڻين جي پاڙي جي ڳوٺ انڌهلو ۾ اڪثريت ڀهراڻي ٽالپرن جي آهي. ٻين پاڙن جا ماڻهو به آهن. گهراماڻي پاڙي جو وڏو ولي محمد 1943ع ڏاري ڳوٺ بلوچ خان ٽالپر کان لڏي انڌهلي آيو. ولي محمد کي ان وقت مون کان سواءِ باقي پنج پٽ ۽ هڪ نياڻي جو اولاد هو. نياڻي سمورن پٽن کان وڏي هئي. ان جي شادي ڳوٺ گل محمد ٽالپر لڳ بخشو ديرو جي محمد خان ٽالپر سان ٿيل هئي. ياد رهي ته محمد خان ۽ اميد علي پاڻ ۾ ڀائر ۽ لطف علي جا پٽ هئا. اميد علي جا ٽي پٽ هئا. سائين لطف علي، امام بخش ۽ سهراب خان هنن همراهن جو ذڪر اڳي چڪو آهي.

ولي محمد کي سندس پيٽوئي ۽ حاجي ڏتل صلاح ڪئي ته توهان ڳوٺ بلوچ خان ٽالپر مان لڏي اچي انڌهلي ويهو. پنهنجي پِر ۾ پيل هڪ خالي پڊ جنهن تي اڳ رامڻ خان ويٺل هو. جنهن جي وفات کان پوءِ پڊ خالي ٿي ويو هو. سو ولي محمد گهراماڻي لڏو ڪٽي اچي هن خالي پيل پڊ کي آباد ڪيو.

ولي محمد ڪچهري جو ڪوڏيو. سانوڻ فقير، مل محمود پلي، شاهه لطيف ۽ ٻين شاعرن جا شعر ڪيس ياد هوندا هئا. هُو چوندو هو ته هڪ دفعو اگر ڪو شعر ٻڌي ورتم ته اهو پلي ڪيڏو ڊگهو شعر هجي پر جلد ياد ٿي ويندو. ولي محمد ٻڌائيندو هو ته جڏهن 1895ع ۾ حيدرآباد کان بدين ريل جي پٽڙي وڇائي پئي وئي ته پاڻ مزدورن جو جمعدار هوندو هو ۽ پاڻ ٻني پوکيندو هو. انڌهلي ۾1945ع ۾ ڪيس آئون پيدا ٿيس منهنجو نالو محمد هاشم رکيائين جو سندس دوست محمد هاشم کوسو مولچند تي هوندو هو. ولي محمد يعني بابا کي

شروع ۾ هارپ تي مير جاڻڻ جي اندهلي واري ٻني ڊهي جي ملي برساتن سبب هن ٻني ۾ 8 9 فوٽ پاڻي بيهندو هو ساريون رتڙيا ۽ موتيا پوکيا هئا جيڪي جنسون وڏي پاڻي ۾ وڌنديون هيون لابارو طرهين تي ڪبو هو. جڏهن 1950ع ڌاري ڳوٺ جي اپرندي پاسي کان لڏي ڳوٺ جي الهندي واٽر جي ڪپ تي مير فضل محمد جي اجازت سان سندس غيرآباد زمين ۾ اچي ويناسون (جتي اجان تائين گهر آهن). بابا مير فضل محمد جي جيڪا ٻني آباد ڪندو هو اها عام زمين کان مٿي هئي انهيءَ ڪري ان تي موڪ پاڻي نه لڳندو هو. بابا هڪ هرلو وني آيو هرلو/ نار هلائڻ لاءِ اُٺ يا ڍڳو ٻڌبو هو. آئون اجان 6 5 سالن جو هئس ته لڏي اچڻ، نئين زمين آباد ڪرڻ نار هلائڻ وغيره جا منظر سڀ ياد آهن. بابا ولي محمد ۽ سائين لطف علي گڏجي ڳوٺ ۾ 1953ع ۾ پرائمري اسڪول کوليو. ڳوٺ جا جيڪي ڇوڪرا لواري شريف يا اشرف آباد پڙهڻ ويندا هئا اهي پنهنجا سرٽيفڪيٽ ڪڍائي اندهلي ۾ پڙهڻ ويٺا. ڪجه مهينن لاءِ پير بخش جروار استاد ٿي آيو هو. ان بعد سائين خدا بخش اسان جو استاد ٿيو. آهستي آهستي اسڪول ضلعي جي سُٺن اسڪولن ۾ شمار ٿيڻ لڳو.

ولي محمد جا پٽ:

ولي محمد جو وڏو پٽ غلام حسين هو جيڪو اندازن 1923ع ڌاري پيدا ٿيو. تڏهن بابا وارا مولچند واهه تي ڳوٺ بلوچ خان ٽالپر ۾ وينل هئا. ياءِ غلام حسين انب جي ٽار تان ڪري پيو ته سندس ٽنگ ڀڄي پئي هئي. تڏهن سرجن صرف سول اسپتال حيدرآباد ۾ هوندا هئا. بابا وٽ پئسا ڪونه هجن جو ياءِ جي علاج لاءِ ڊاڪٽر تائين پهچي مهيني ڏيڊ بعد پئسا هٿ ڪيائين ته ڪيس سول اسپتال

حيدرآباد وٺي آيو. جتي ٽنگ جو علاج هڪ مهيني کان وڌيڪ عرصو هليو. ڀاء غلام حسين ٺيڪ ٿيو ته ڳوٺ آيا پر اها ٽنگ ٻي ٽنگ کان ڇوٽي ٿي وئي انهيءَ ڪري سڄي ڄمار جسماني پورهيو گهٽ ڪري سگهندو هو. تڏهن ڪنهن واٽيئي بابا کي صلاح ڏني ته هن همراه کي جست ۽ پتل جا نوان ٿانو وٺي ڏيو جيڪي ڪنهن جانور گڏهه يا گهوڙي تي ڪٽي وجي ڳوٺن ۾ وڪرو ڪري ان مان سندس روزگار بهتر ٿيندس. بابا ان واٽيئي جي صلاح مڃيندي ائين ڪيو ڀاء غلام حسين ٿانو وڪٽي ڏاڍو خوشحال زندگي گذارڻ لڳو. سندس اهو ڪاروبار ڏسي پوءِ اندهلي جي الاهي ماڻهن اهو ٿانو وڪڻ جو ڌنڌو شروع ڪيو. تقريبن سڄو ڳوٺ انهي طريقي سان صحيح گذر سفر ڪندو هو. ادا غلام حسين کي پنج پٽ ٿيا وڏو پٽ محمد بخش ذهني ۽ جسماني طور ڪجه نارمل نه آهي انڪري سندس شادي ڪانه ٿي، ٻيو نمبر پٽ شير محمد پرائمري تائين پڙهيو ٽريڪٽر ڊرائيور ٿيڻ زمينون آباد ڪرائڻ جا ڪم ڪندو رهيو 1990ع ۾ مزدوري لاءِ ايران ويو هو. اتي ڪنهن دوست سان گڏجي لانچ تي ماڻهو ۽ مال هڪ ملڪ کان ٻي ملڪ پهچائيندا هئا جيڪو ڪم غير قانوني هو انهيءَ ڪري ايران جي حڪومت ڪيس جيل ۾ وجهي ڇڏيو هو. 8_9 سال ايران ۾ جيل اندر هو پنيان ڳوٺ ۾ ڪا خبر نه هئي ته شير محمد ڪيڏانهن گم ٿي ويو آخر ايران حڪومت 1999ع ڏاري ڪيس آزاد ڪري پاڪستان سرحد متائي روانو ڪيو ته ڳوٺ آيو.

غلام حسين جو ٽيو نمبر پٽ نور احمد آهي جيڪو PST رهيو ۽ هاڻ ريٽائر ڪيو اٿس. نور احمد ڪانپوءِ اميد علي آهي جيڪو ڪاليجن ۾ ليب اسسٽنٽ جي ڊيوٽي ڪندو رهيو آهي. سڀني کان ننڍو خير محمد آهي جيڪو به سرڪاري ملازم آهي ياري باشي

سنگت ۾ اٿڻ ويهڻ وارو ماڻهو آهي AJP ۾ سرگرم آهي. غلام حسين 2016ع ۾ وفات ڪئي. منهنجو ٻيو نمبر ڀاءُ جان محمد هو جيڪو اول هارپ ڪندو هو پوءِ درزڪو هنر سکيو تہ درزي طور 10 15 سال ڪم ڪيائين، ٿانو بہ وڪڻندو هو آخر ۾ بدين ۾ هڪ جنرل اسٽور کوليائين. جان محمد جواني ۾ ڳوٺ ۾ ڳائڻ ڪرائڻ ونجهہ وٽي رانديون ٻڌڻ جا شوق ڪندو هو. جان محمد 2010ع ۾ وفات ڪري ويو آهي، جان محمد کي بہ پٽ آهن. وڏو پٽ مير لکي آهي جيڪو سول اسپتال ۾ ڊسپينسر آهي پر ڪافي وقت ڊسپينسر جي لاءِ داخلا وٺندڙ شاگردن کي ٽريننگ ڪرائيندو ماسٽر ٽرينر رهيو آهي. مير لکي بہ گهمڻ ڦرڻ تفريح ڪرڻ جو شوقين رهيو آهي. جان محمد جو ٻيون نمبر پٽ محمد رفيق آهي جنهن کي اسلام آباد ۾ استاد جي نوڪري آهي. منهنجو ٽيون نمبر ڀاءُ الهہ بچايو هو جيڪو گهٽ پڙهيل هو پر شاعري جو شوق هوندو هئس. الهہ بچائي جا بہ پٽ آهن وڏي پٽ جو نالو ولي محمد آهي جيڪو آرمي شگر ملز ۾ ملازم آهي پاڻ ذوالفقار مرزا جي گروپ پينل ۾ ضلع بدين جي لوڪل باڊي جي اليڪشن ۾ وائيس چيئرمين آهي ڳوٺ ۽ آس پاس جي ماڻهن کي صاف پاڻي جي سهولت ڏي ٿو. ڳوٺ جي فلٽر پلانٽ جو انچارج آهي الهہ بچائي جو ٻيو نمبر پٽ محمد حنيف آهي جيڪو بدين جي ڪورٽ ۾ سينيئر ڪلرڪ آهي.

منهنجو چوٿون نمبر ڀاءُ غلام محمد هو جيڪو سنگت ساٿ ۾ اٿڻ ويهڻ وارو ماڻهو هو. ربو تي مير الهہ بچايو مير ڏتل ۽ حاجي ڪلوئي سندس گهرا دوست هئا غلام محمد بہ گهڻو عرصو ٻني پوکي، ٿانو وڪرو ڪيا، آخر ۾ بدين ۾هڪ جنرل اسٽور کوليو غلام محمد کي ٽي پٽ ٿيا وڏو پٽ محمد رحيم سائيڪل تي ڳوٺن ۾ واپار ڪندو آهي. ٻيو نمبر پٽ مير محمد آهي جيڪو پرائمري استاد آهي. ٽيون

نمبر پٽ عبدالغفور هو جيڪو برين ٽيومر سبب 2003ع ڌاري وفات ڪري ويو.

منهنجو مونکان وڏو ڀائرن ۾ پنجون نمبر ڀاء شفيع محمد هو شفيع محمد بہ بابا جي ٻني ٻاري ۾ ڪم ڪار ۾ گڏ هوندو هو. شفيع محمد ٿانو وڪرو ڪرڻ، دڪان کولڻ جا ڌنڌا ڪيا آخر ۾ ڪيس ڪاري سائي سبب جيرو سڪڙجي ويو. وفات ڪري ويو. شفيع محمد جا 8 پٽ آهن وڏو پٽ غلام نبي آهي جيڪو شگر مل ۾ ملازم آهي. غلام نبي جي نياڻي سرڪاري استاد آهي ۽ سندس هڪ پٽ شگر مل ۾ ملازم ۽ ٻيو پٽ فوج ۾ آهي. شفيع محمد جو ٻيو پٽ سلطان احمد آهي جيڪو ڪجھ وقت مرزا شگر ملز ۾ اڪائونٽنٽ هو. هاڻ ڳوٺ اندر ۾ ريزڪي دڪان کوليو اٿس سلطان احمد جو هڪ پٽ اسلام آباد پارليامينٽ ۾ ملازم رهيو آهي جنهن جو نالو شهزاد احمد آهي جيڪو رشيا ۾ I.T ۾ ماسٽرس ڪرڻ ويو آهي سلطان احمد کي چار ڇوڪرا آهن.

سلطان احمد کانپوءِ عبدالحڪيم آهي جيڪو مختلف شگر ملز ۾ ملازم رهيو آهي هن وقت ميرپورخاص جي شوگر مل ۾ نوڪري ڪري ٿو. عبدالحڪيم کانپوءِ عبدالستار آهي جيڪو گاڏين جو ڪشن ميڪر جو ڪم ڪندو آهي. عبدالستار کانپوءِ محمد نواز آهي جيڪو فوج ۾ ويو پر سندس آڱر ڪٽجڻ سبب آرمي مان ان فِٽ ٿي رٽائرڊ ٿي آيو آهي، هن کانپوءِ ممتاز علي آهي جيڪو اليڪٽرڪ جو مستري آهي، T.V، فرج، اسٽيبلائزر جي مرمت ڪندو آهي، ممتاز علي کي 4 نياڻيون آهن. هن کانپوءِ رفتاج احمد آهي جيڪو ڪنهن شگر مل ۾ ڪم ڪندو آهي هن کان پوءِ محمد ياسين آهي، پرائويٽ ملازم آهي شگر انڊسٽري ۾ ڪم ڪندو رهيو آهي.

ولي محمد جو ڇهون نمبر پٽ محمد هاشم، خادم (بنده) آهي جنهن جو مختصر پروفائيل الڳ لکجي ٿو. مونکي ٽي پٽ محمد حيات، محمد عرفان ۽ عبدالعظيم آهن. وڏو پٽ محمد حيات 1995 کان سرڪاري نوڪري روينيو ۾ تپيدار آهي. هن وقت بدين ۾ ڊيوٽي ڪري رهيو آهي ڪيس هڪ پٽ هڪ نياڻي جو اولاد آهي. ٻيو نمبر پٽ محمد عرفان آهي جنهن سنڌ يونيورسٽي مان ڪيمسٽري ۾ B.S ڪئي هن وقت ميرپورخاص شگر ملز ۾ ڊپٽي جنرل مئنيجر آهي. عرفان کي ٻه ننڍا پٽ آهن. ٽيون نمبر پٽ عبدالعظيم آهي جنهن مهراڻ انجينيئرنگ ۽ اينڊ ٽئڪنالاجي يونيورسٽي مان B.E ٽيڪسٽائل 2017ع ۾ پاس ڪئي آهي. هو نوري آباد انڊسٽريل ايريا ۾ رحيم ٽيڪسٽائل انڊسٽري ۾ نوڪري ڪري رهيو آهي.

گهراماڻين جو شجرو

گهرام -- ٻهار

↓

مهراب

↓

بخشو

↓

صفر

↓

حيدر

↓

بخشو

↓

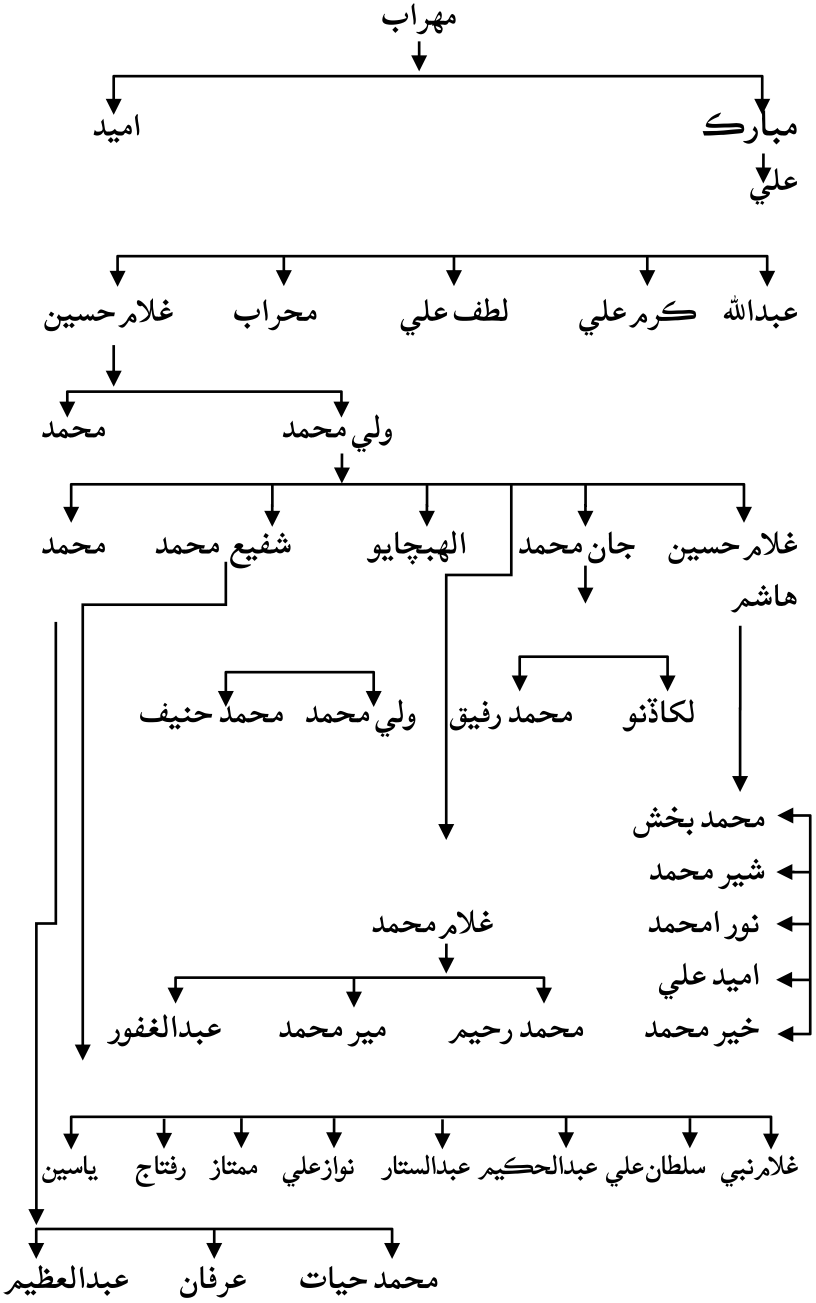
مهراب
مبارڪ
اميد
علي
عبدالله
ڪرم علي
لطف علي
محراب
غلام حسين
ولي محمد
محمد
غلام حسين
جان محمد
الهبچايو
شفيع محمد
محمد
هاشم
لکاڏنو
محمد رفيق
ولي محمد
محمد حنيف
محمد بخش
شير محمد
نور امحمد
اميد علي
خير محمد
غلام محمد
محمد رحيم
مير محمد
عبدالغفور
غلامنبي
سلطان علي
عبدالحڪيم
عبدالستار
نوازعلي
ممتاز
رفتاج
ياسين
محمد حيات
عرفان
عبدالعظيم

مامون خان (محمد خان) جو پاڙو

گهراماڻي پاڙي ۾ ٿي مامون (محمد) خان 1952ع ڏاري ولاسي، ڳوٺ گل محمد ٽالپر مان لڏي اچي انڌهلي ۾ ويٺو. جيئن ته محمد جي گهر واري منهنجي پيڻ هئي. جيڪا اسان ڇهن ڀائرن جي اڪيلي ۽ سيني کان وڏي هئي.

مامون خان اصل ۾ ولاسي ۾ 25-20 ايڪڙ زمين جو مالڪ ۽ مالدار ماڻهو هو. انڌهلي ۾ به مينهون ڏاريندو هو. سندس گذر سفر مينهن مان ٿيندو هو. ڪجهه آمدني ٻني مان به ملندي هئي. جيئن ته مامو خان، سائين لطف علي جو چاچو هو. انهيءَ ڪري سندس پٽ جيڪي سائين لطف علي جا سوٽ ٿين، انهن کي ٽنڊي باگي ۾ پڙهائڻ لاءِ ڏاڍي ڪوشش ڪئي پر ڇوڪرا ڪونه پڙهيا.

محمد خان جو وڏو پٽ الهه جڙيو آهي. جنهن کي ائيرفورس ۾ بورچي طور نوڪري ملي هئي. ان مان سندس گهر جو خرچ هلندو رهيو. هاڻ الهه جڙيو رٽائر آهي الهه جڙيه کي چار پٽ آهن جيڪي مختلف نوڪرين ۾ آهن محمد خان جو ٻيو نمبر پٽ حاجي محمد هو. جنهن مختلف پرائيويٽ نوڪريون ڪيون. گلي ۾ ڪينسر سبب وفات ڪري ويو. حاجي محمد (حاجن) کي به پٽ آهن وڏو محمد، آرمي مل ۾ ملازم آهي ٻيو نمبر عالم خان مزدوري ڪندو آهي.

محمد خان جو ننڍو پٽ حسين بخش آهي. جنهن کي به فوج ۾ نوڪري هئي. حسين بخش به شاديون ڪيون هيون هڪ منهنجي ڀاءَ جان محمد جي نياڻي سان ان مان کيس 6 پٽ آهن. سندس به پٽ فوج ۾ آهن ڪجهه شگر ملز ۾ ڪي پرائيويٽ نوڪري ۾ آهن هڪ واڍڪو ڏنڌو ڪندو آهي.

محمد خان (مامون خان) جو شجرو

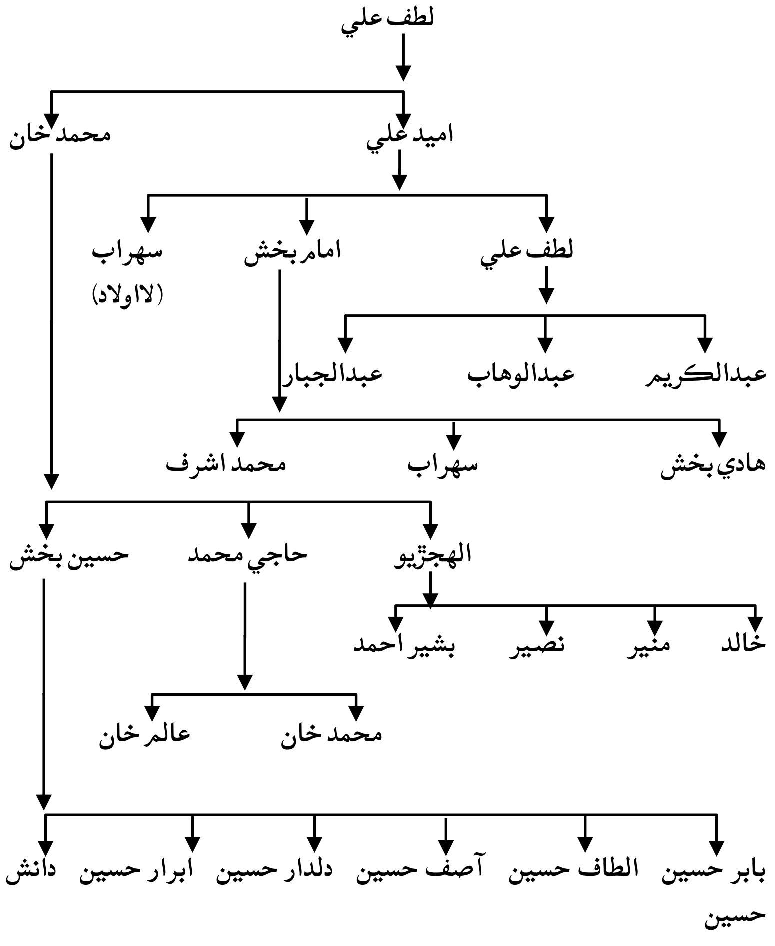

ٽالپرن کان سواءِ ٻيون ذاتيون ۽ قبيلا

جتي روزگار جا وسيلا سولائي سان ميسر ٿين ٿا اتي آس پاس کان ماڻهو لڏپلاڻ ڪري اچي وسندي ۾ گڏ ٿين ٿا هن ڳوٺ سان ساڳي ڪار آهي. جيئن تہ صدين کان هن ڳوٺ ۾ ٽالپر قبيلي جا ڪيترائي گهر آباد رهيا آهن انهن ماڻهن لاءِ پورهيو ڪري پنهنجو گذر سفر ڪرڻ خاطر ڪيترائي هنرمند ماڻهو ٿوري وقت لاءِ يا سيزن تي هن ڳوٺ ۾ ايندا رهيا آهن. مثال طور سارين جي لاباري جي ڏينهن ۾ ٿر کان **راحمان، جوڻيجا** ۽ ٻين ذاتين جا پورهيت هتي ايندا رهيا. انهن مان ڪجھ جوڻيجا جيڪي مال چاريندا هئا، هن ڳوٺ جي ڳوناڻن جو مال سانوڻ ۾ ٿر ڪاهي ويندا هئا ۽ جڏهن هتي سارين ۾ لابارو پئجي ويندو هو ملڪ مال لاءِ آجو ٿي ويندو هو تہ واپس مال ڪاهي هن ڳوٺ ۾ ايندا هئا. اهو سلسلو هلندي نيٺ ڪجھ خاندان هتي رهي پيا آهن. انهن ۾ بچايو ٿريو” جوڻيجي جو خاندان گذريل 50 سالن کان وڌيڪ هن ڳوٺ ۾ رهيو پيو آهي.

شيدي: چون ٿا تہ 100 سال اڳ هن ڳوٺ ۾ لواري شريف کان هارون شيدي لڏي آيو. هارون کي شادي ڪرايائون تہ سندس زال گهر نہ ويهي ان ڪري ڪيس لواري شريف مان لڏائي اندهلي موڪليائون. هتي سڄي ڄمار رهيو پيو هو ان جا ٻہ پٽ ٿيا هڪ جو نالو سومار ۽ ٻي جو نالو علي محمد هو. اهي ٻئي ڀائر تہ گذاري ويا آهن پر انهن جو اولاد وينو آهي. هنن جون عورتون هن ڳوٺ ۾ شادي وهانءَ تي ناچ

گانو ڪنديون آهن يا ڳوٺ ۾ شادي غمي جو موقعو ايندو آهي ته اهي عورتون سڄي ڳوٺ ۾ گهر گهر وڃي عورتن کي نينڊ/ دعوت ڏئي ايندڀون آهن. صديق شيدي هن ڳوٺ جو هڪ تمام هوشيار رازو آهي. هن ڳوٺ جا اڪثر گهر صديق شيدي تعمير ڪيا آهن.

خاصخيلي: خاصخيلي هن ڳوٺ ۾ ڪئين سالن کان رهيل آهن. اسان ننڍا هوندا هئاسون تڏهن ڪالوُ سليمان، يوسف، اسحاق ۽ ٻيا خاصخيلي رهيل هئا. لواري شريف جي پيرن جو پاڙ ۾ ڪو تنازع ٿيو ته هي خاصخيلي اشرف آباد واري ڌر جا حمايتي هئا. جڏهن ته انڊهلي جا ٽالپر تن ڏينهن ۾ لواري شريف جي گادي نشين پير گل حسن شاه جا پيروڪار هئا ان سبب خاصخيلين کي انڊهلي مان لڏي اشرف آباد وڃي رهڻو پيو. جڏهن ته هاڻي انڊهلي جا سمورا ماڻهو اشرف آباد واري ڌر پير محمد صادق جا حمايتي آهن

هن وقت وري ملهار خاصخيلي ڳوٺ جا ڪجه گهر لڏي اچي انڊهلي ۾ ويٺا آهن. جن ۾ الهه رکيو خاصخيلي جو خاندان، علي محمد، عبدالحڪيم شامل آهن. اسان جي پرائمري اسڪول جو استاد سائين محمد اسماعيل خاصخيلي به ملهار خاصخيلي جي ڳوٺ کان لڏي اچي انڊهلي کي اوڏو ٿيو آهي.

ميگهواڙ: هن ڳوٺ ۾ سوماريو ميگهواڙ 1950ع کان اڳ ٿر جي ڳوٺ ننهائين کان سيزنل لڏي اچي ڳوٺ ۾ رهندو هو پر پوءِ پنهنجي پورهيئي خاطر مستقل هتي رهي پيو. سوماريو ته گذاري ويو ان جا ٽي پٽ هئا نارو، عمريو ۽ منگليو. عمريو گذاري ويو آهي، منگليو ڪافي

اڳ هتان هليو ويو. باقي نارو ۽ عمربي جو اولاد هن ڳوٺ ۾ رهيل آهن جن مان ڪجھ پوليس ۾ نوڪري ۾ آهن ڪي رازا آهن ۽ ڪجھ ٻيا هنري ڪم ڪن ٿا.

باب چوٿون

شــاعــري

حيدر ٽالپر

(نوٽ: حيدر ٽالپر 18 صدي جو هن ڳوٺ جو شاعر هو. انهن ڏينهن ۾ عوامي مسئلن تي شاعري هن طرح ڪبي هئي، جنهن جو مطلب عوام دشمن قوتن خلاف شاعري ۾ پنهنجو ردِ عمل ڏيکارڻ هو)

ڪانگ جو قصو

ساراهيان سبحان ڪي جو صاحب رب ستار
جوڙون جوڙي مون ڏٺي خاوند خلقڻهار
خلقيئين محمد مصطفيٰ جو امت جو آڌار
پنجتن پاڪ پيارا تنهنجا چڱا چارئي يار
سچو صديق عمر عثمان حيدر شہ هسوار
حسن مير حسين امام هوت هيئين جا ٺار
پلئي لڳي تن پاڪن جي ڪل مومن ٽيئڙا باغ بهار
هاڻي قصو ڪريان ٿو ڪانگ جو سڻ گوش ڏيئي گفتار
مدائتا مينهن وٺا هئي پاڻي جي پوڪار
ماڻهن مرڪون موڪلايون پيا چاڙهيئون هرلا نار
هڪڙو هرلو حيدر چئي وڃي ڏرئون چاڙهيم ڏار
تنهن ۾ چانڊي چڱي ڪانہ ڪئي جو پڄي ويو پائيوار
دوڏو درخت ديهہ ۾ هئي ڪڙي جي ڪنار
پکي لڳو پوک کي جين رکي رکڻهار
ڇَتون ڇيها چندوليون پيا ليلها لک هزار
لکين ليکو ناهہ ڪو پي سنهي جهرڪي جهار

وريا ولر وهين جا ڪري ڪٽڪ ڪارونڀار
تنهن ۾ ڪانگ ڪِنو ڪردار اڇي هِريو حيدر خان وٽ

اڇي هريو حيدر خان وٽ ڪانگ ڪميني ذات
چارئي پهر چُڳڻ ڪان ويري جهلي نہ وات
ويٺي تنهنکي وانهري تي ڪين وهامي رات
صبح جو چڙهيو پيهي تي اجان پرهہ ڦٽي پرڀات
تہ سامهون ويٺو سنگ تي هو لڪيو ڪري لات
پوءِ بانڪي ڪئي بات تہ اج اڏامندس ڪين ڪي

چئي اج اڏامندين ڪين ڪي جو آهي تنهنجي اختيار
جيئن ٻرڙي ڪئي هئي ٻارن سان تيئن ڪانگ ڪندو سئين ڪار
سهي ڪريان ٿو سرائي چئي اهي پڪي تنهنجا پار
توکي آهي موت ڪنيو ٿيندين مون هٿان مردار
ڳوڙهي سندي ڳاٽي ۾ ڪا لڳي ويئي لغار
تہ ڏڙيو هوندين ڏوڙ ۾ تون ڏڙ سسي ڪان ڏار
پڇي تنهنجو پڪو ڪريان ڪرنگهو ڪنڌ ڪپار
پوءِ اٿم ڪانگ قرار جي جيئرو ڇڏيان هن جهان ۾

چئي جيئرو آهيان جهان ۾ جي اٿم سسي ساڻ
توسين ٻول ٻروچ، منهنجا آهن پرهہ جا پرياڻ
مڙس پنهنجا هٿا پيهن تي سي جکي ويا هن جوان
کڙي ۽ ڪانياٽي جي ڪانهي مونکي ڪاڻ
پوءِ وچين سندو وڏاڻ آئون وري ايندس وانهري تي

چئي وري ايندين وانهري تي تہ وجج اٿ مري
هجئي حياتي حيدر چئي تبہ اچج ڪين وري
ڪاهي وجج ڪلهوڙن ڏي ٽڪر لاءِ ٽري
درياني ديوان جي اٿئي خوب ڪري
چو ڀلاندي چانورن سان ڀرپور ڀري
پوءِ اتان چوٽو پاٽي چري تون وري اچج وانهري تي

چئي هينئر آئون وڃان ٿو وريو ٻچن وٽ
صبح جو سرائي اٿئي منهنجي سنگن مٿي سٽ
ٻين ساڻ ٻروچ ڪيا اٿئي نئون نخرا نٽ
آئون اچي وهندس اوڏڙو ويجهو ڀيهي وٽ
سنگ ڇڏيندس ڪين ڪي سڀ چوپي ڪندس چٽ
پوءِ واري ڳوڙها وٽ متان ڪانگ چتايئي ڪين ڪي

چئي ڪانگ چتائيندس ڪجاڙو تون پڪي سندو پٽ
هتي حيدر خان چئي منهنجي ڏاڍي اٿئي پٽ
ميت پوٽا مغيري ٽيان جوکيا ڪندئي جٽ
صبح جو سٽي جي وٺان مڪڙ ڪنان مٽ
وجهان پوچڙ ڪانياٽي ۾ سنهو ڪتي سٽ
اڄ اجوڪي ڏينهڙي تنهنجو نهريو ڀچان نٽ
پوءِ ڪين گهوڙو آهين اٿ جو دز ٿو دڙڪا ڏئين

چئي دز چئجي چور ڪي تون سالڪ پاڻ سنڀار
حوصلو ڪر حيدر خان آهين ٻاروچڪو ٻار

سمجهه ڪر سرائي چئي جنگ جو منڍ آه گار
مڙس پنهنجا هئا پيهن تي ٻيا هاري هئا هزار
پر تو جهڙو تڪرار مون سان ڪنهين هاري ڪونہ ڪيو

چئي ڪنهين هاري ڪونہ ڪيو اها پڪي تنهنجي پر
لوئر لچائي تنهنجي آهي ملڪن ۾ مشهر
گرا غريبن سان اٿئي چارئي پهر چڪر
ڪڏهين ناهين چڙهيو تون واسينگن جي ور
اڄ ڪڙيي سندي ڪپ تي آئون ڪندس ڪانگ قبر
نہ ٽري وڃ تون ٽڪر تي وٺ ڀرڳڙين جي پر
پڪي بيٺي اٿئي پوني تي اها ٻيلا ڪيو ٻاجهر
پرس لهيو پيهن تان پاڻ گهمڻ وڃن گهر
سڃي پئي ٿئي سارو ڏينهن اها ڪندياري جي ڪر
پوءِ ڏسي سنگ سکر تون چڳج چڱي چت سان

چئي چڳان چڱي چت سان ڪيئن جت ناهم گهاٽو
جهنگ
مونکي پڻ مقاطي ۾ آ ديوان جو دنگ
هڪ وانهري کي ويجهڙي ٻيو سالم تنهنجا سنگ
ٻاجهر تو ٻروچ جي سان منهنجو ٻالاپڻ جو ٻنگ
جو ٿوري گهٽي ڳالهہ تان تون تاڻيو پوين ٿو تنگ
آئون مڙيو وڃان ماٺ ڪيو پنهنجو نيم سڄاڻيو ننگ
نہ وجهندس ڪوڪ ڪانگن ۾ او ايندئي جي اڙٻنگ
پوءِ عاقل پنهنجي عقل سان تون وينو ڏسندين رنگ
پوءِ سالم تنهنجا سنگ سي ڪانگ ڇڏيندا ڪين ڪي

چٽي ڪانگ چڙهيندا ڪين ڪي جو آهي ڦُر جو مال
لڳي پڳي ڪيم هٿائج ويندي توکي حال
پاڻان تنهنجو پڇ پٽايئي اجان ڪالهوڻي ڪالهه
ائين ڪانگ ڪڙمي پاڙ ۾ پهه ڪئي قيل مقال
تاسين لغڙ مٿان لوه ڏنس تنهن سپ وڃايس تال
وڏائين مردود ڪي تنهن چنبا چڳي چال
دستگير دفع ڪيو سو دعويٰ گير دجال
دشمن هن ديوس تنهن ويري ڪيو وصال
نته ماڻهو ڇا مجال جو پورو پوي پکي سان

پکي پنهنجي پورت ڪري ويو جاء بجاء
هاڻي هن حقيقت جو تون قصو ڪر ڪوتاهه
لائق پير لواري وارو سخي شاهنشاه
ڪيرين پٽين خير گهران ٿو داتا تو درگاهه
مئي پڇاڻا مسڪين جي جنت ڪجو جاء
ويندا سي ايمان سين جي ڪلمون چون مُها

ڏيڳي جو قصو

سارهيان سچو ڏٺي جنهنجي وڏي وڏائي
هاري حيدر خان ٿيو وجي پرڳڙين سان پائي
پر هرلي جي هلڻ جي تو ڪئي ڏيڳا ڍرائي
ڪوڙ تنهنجي ڪچن ۾ ڪئي ٻانيڻ ٻاڏائي
ماري ڪٿي مون توکي ڪيا وس ٻه وڏائي
پر هرلي جي هلڻ جي تو وک نه وڌائي
ورچي وڪٽندا توکي اهي سيان سرائي
جي ملهه تنهنجو مهانگو تبه پسيو ۾ پائي
پوءِ ڪٽي ڪاتيون ڪاسائي ڪندا ڪرڳل تنهنجي ڪنڌ تي

جڏهن ڪرڳل سٽائين ڪنڌ ته تڏهن ڏاند ڪي رسيو ڏک
پيوند منهنجي پيٽ ۾ آهن بيحد وڏا بک
واحد وسايو ڪين ڪي ۾ ساوڻ ٻڏي سُڪ
آئون سارو ڏينهن ٿو ستون ڏيان مونکي هٿ نه اچي ڪک
هاري ٻڏيو هُرلي ۾ ۾ پاڻ سمهن ٿا سک
پوءِ آئون ڏسيو رتي جو رخ اُيو آهيان اتهين

چئي اپ اتاهين ڪين ڪي تون اٿي ڪڪڙا ڪاهه
سائين سهنجايون ڪندو ۾ وسندا مينهن وڏا
ڪندو قادر پير ته ٿيندا ساوڻ سنجهه سيا
هيڪر حيدر خان چئي ٿيندئي گسن مٿي گاهه

پوءِ هرلو اين هلاء جين پاڙيچو پاٽي نہ جهلي

چئي پاڙيچو پاٽي نہ جهلي توڙي لوٽا لهريون ڏين
انهان مٿي هرلي ۾ آئون ڪڏهن هلندس ڪين
هاري جي هتي جا سي آٽيو اوپارا ڏين
سالڪ مڙس سهراب کي چڱو مور نہ چئين
تہ ڏي تون گاهہ غريب کي جو مري ٿو مسڪين
بيا جي ڏاند ٻروچ جا سي کونتي ٻڌيو کين
مونکي بي ڏوهہ سارو ڏينهن سوٽن ساڻ سٽين
پوءِ ائين ڪين چوئين تہ ڪو هي خلقيو آهي خدا جو

چئي خلقيو آهين خدا جو تون ڪنهن ۾ ڪين ڪٽا
پورهيي خاطر پانهنجي ٿو سيڪو ڏي مٽا
سائين سهنجايون ڪندو ۽ ٽيندا سنگ سٽا
تون جشن ڪندين جوءِ ۾ جڏهن لابارا لٽا
تاسين حيدر جي هٽا سڙيا سنائين ڇو ٿو

چئي سٽ سرائي ڪيم ڪين ڪر بيتن ڪان ئي بس
مون واهو ڪائي وهڻ سين وڏا ڪيا اٿم وس
ناحق مون غريب سان اچي پيا آهيو عڪس
ماٺهو وجن مال ڪاهيو لڏا ڪنيو لس
آئون بہ گڏجي ڪنهنجي گوهر سان ويندو رهندس وس
ويندس ان ولايت کي جو ڏيندؤ ڪونہ ڪو ڏس
پوءِ پوٽا پچائجو گس تہ ڪو ڏاند ڏنؤ هن ڏيهہ ۾

چٽئي ولايت جي وڃڻ جي تون وائي مور نہ ڪر
هيڪر حيدر خان چٽئي تون سڻ منهنجي خبر
نڪي وهين هرلي ۾ ۽ نڪي وهين هر
هي جا پوک ٻروچ جي سا پچندي کهڙي پر
ڪري پيا هن ڪنڌ تي اهي قرضن جا قهر
سُڪي ٿي سرائين جا اها ٻوري ۾ ٻاجهر
پوءِ سياٽا ساجهہ ڪر تون اٿي هل هُرلي ۾

چٽئي هرلي جي هلڻ جي اڄ مونتي ناهہ ميار
وڏپڻ حال وڃائيو ۽ سگهہ ڇڏي وئي سار
ڏمريو آهي ڏيهہ ڏٽي سو قادر رب قهار
ڪکن ڀهاني منهنجي ڪنهن لڏي ڪانہ سنڀار
هاڻي هل تہ پڇون آچار تہ ميار مونتي يا حرف هارين تي ٿيئي

چٽئي نڪي حرف هارين تي تون ٻنهہ آهين بيڪارو
ڏهاڙي ٻروچن ڪي تون ڏئين ڏوجهارو
سنجهي جو ٻڏل مٿان اپري ويو تارو
هڏ نہ پريئي هڪڙو ڪو ٻني مان ٻارو
پوءِ صبح سوارو ڪندا ڪڙمي ڪاوڙ تو مٿي

چٽئي ڪاوڙ جا ڪڙمين جي سا کهمک سهندو ڪير
سرائي ايندا ڏينهن جو ۽ آئون ٿو وڃان هير
سالک مڙس سهراب خان آ دانهہ مڙس دلير
سو سيڏي ثمر لاءِ اجان دم تائين ڪندو دير

تاسين آئون ڏُکي لنگهندس راضي شاهه جو ڊير
پوءِ ڪڙم وٺي پانهنجو آئين پرهه ڪڇا پير
پر اوري ترسندس ڪين ڪي آئون ويندس جيسلمير
پوءِ آبو ۽ اجمير پيٽيان ته پيٽي ٺئيم

چئي پيتي پيٽي نه ٿيئي توڙي رُلي ٿيندين رول
ڪُهي ڪيندئي نته پٽيندئي گدڙ بول
پوءِ اٿم ٻاروچڪو ٻول ته واريندو سئين ونگي ڪان

چئي واريندين ونگي ڪان ته وريو منهنجو وارو
ٻه پاٽيون ٻاجهر جون اڄ ڏياريم ڏارو
ته تِڪو وهان تڪڙو ۽ پلو پٽارو
نته ڪِري پوندس پڙ تي ۽ هٽندس هانپارو
مُٺي پريندس ملڪ کي جيئن ڦاٽل ساندارو
ڪنڊ پاسو ڪانگيٽي جو تر سامارو
پوءِ لٿو لاٻارو ته وري ٻوٽي اٿم ٻينگاڻ تي.

غلام محمد ”ڪونڌر“

(نوٽ: غلام محمد ڪونڌر جي زندگي جو احوال سندس پٽ ائڊوڪيٽ مير بشير لکيو آهي. جيڪو اڳ ۾ اچي چڪو آهي، ڪونڌر اول سنڌ جي سياسي ۽ سماجي مسئلن تي عوامي شاعري ڪئي. ان ڪان پوءِ هن نثر ۾ بہ ڪجهہ ڪتاب لکيا آهن سندس شاعري جا ڪجهہ نمونا هت ڏجن ٿا)

ٻہ سٽا

هڪڙي پاسي سٺ سالن جو گهوٽ ڇني ۾ پيت،
۽ ٻي پاسي سورهن سالي روئي نسورو رت.

هڪڙي پاسي بک کان تڙپي تڙپي نڪتو ساهہ،
۽ ٻي پاسي ڇير جي ڇم ڇم واهہ ڙي ڇوري واهہ.

هڪڙي پاسي سيءَ سيارو گوڏ گنجي ۾ هاري،
۽ ٻي پاسي سينٽ عطر سان ٺئي ڪلب جي تياري.

هڪڙي پاسي تانا ٽُنڪا، عقل مت شرم،
۽ ٻي پاسي سهڻي گهڙو، ڏريا، دم.

غزل

اڄان ياد دل تي دُلارن جو ڳالهيون،
سڄڻ جون سڄڻ جي سيپارن جون ڳالهيون.

ڪڏهن منهن مٺي جون ڪڏهن رنگ و بُو جون،
ڪڏهن تنهنجي پيارن پسارن جون ڳالهيون.

ڪڏهن سونهن صورت ڪڏهن بيرخي جون،
ڪڏهن محب تنهنجي ميارن جون ڳالهيون.

سهيلين جي سٿ ۾ کلڻ، مسڪرائڻ،
نہ دل تان لهن تن نظارن جون ڳالهيون.

نہ آهن وسرڻيون حقيقت ۾ هينئڙي،
اکين جون اکين جي اشارن جون ڳالهيون.

ڪيون سين جي ويهي لکي لوڪ کان ڪٿ،
ڪي باغن جون ڳالهيون، بهارن جون ڳالهيون.

ڪڏهن هن زمين جون زماني جون ڳالهيون،
ڪڏهن چنڊ جون ۽ ستارن جون ڳالهيون.

مان چاهيان ٿو توکي وساري ڇڏيان پر،
پرين ڪيئن سي وسرن پيارن جون ڳالهيون.

جتي پيي هجين پر ڪجان ياد "ڪونڌر"،
ڇيو تو وسارج نہ يارن جون ڳالهيون.

لوئي جي لڄ

ڪري زوري زبردستي اڇي بيوس ڪيئي بند ۾،

اهي رهندئي نہ ارڏايون نہ ايڏو ره عمر انڌ ۾،
ڏسي مسڪين ماروئڙا تو ڦاسايو اچي ڦند ۾،
ڪري سائين ڪڏهن ڪڙڪي پوئي ڪا آه من ڪنڌ ۾،
آئون ويندس ويڙه ڏي واپس اهائي وات وائي آ،
نہ ڪڏهن لالچي لوپي اسان لوئي لڄائي آ.

چڙهي ڪٽ تي ڪلي خوش ٿي وڳا ۽ ويس ڪيئن پايان،
تنهنجا هي زر ۽ زيور بلائن جي مثل پائيان،
اڪيلي هٿ سوا سرتين ججهين گڏ جهوپڙين ناهيان،
هجي وس ۾ تہ جيڪر هي ڦهر جو ڪوٽ ڪيرايان،
نماڻين ننگ وارين دل نہ ناڻي تي نمائي آ،
نہ ڪڏهن لالچي لوپي اسان لوئي لڄائي آ.

اسان جا پٽن تي پونگا حويلين دل نہ هيرايان،
پليس پيرن مٿي اڄ ڪيئن پلائن سان پلئہ پايان،
چڏي هُت ڪير ڪيرين جو هتي ڪيئن ڪيرٽيون ڪايان،
هُتي جهوري اندر جهانگي هتي جهومڪ نہ جهولايان،
ٽڪن تي جا ٽڪو لائي سا مارُن منجھ نہ مائي آ،
نہ ڪڏهن لالچي لوپي اسان لوئي لڄائي آ.

حويلين ۾ حشر لائي هنجون هر ويل هاريندس،
صبح سانجهي ڪري سڏڙا سنگهارن کي سنپاريندس،
لُڇي ڪامي، پڇي تب پٽ پنهوارن ساڻ پاريندس،
مرڻ لاءِ مري ويندس نہ ويڙهيچا وساريندس،
پلايان ڪيئن پلا ماڻهو جنين جي پل پلائي آ،

نہ ڪڏهن لالچي لوڀي اسان لوئي لڄائي آ.

مٺيون ٻوليون ٻلهارن جون ۽ جت ٻهڪن ٻنيون ٻارا،
ولر وڙڪن ولهارن ۾ ولهين ۾ واس وسڪارا،
هُتي ڳالهيون ڳنوارن جون هِتي ڳٺتين سندا ڳارا،
اباڻن جي اُڪنڊ ۾ اڄ عمر اڪڙين ٻڏا آرا،
اسان محلن ۽ ماڙين سان نہ ڪڏهن لنئون لڳائي آ،
نہ ڪڏهن لالچي لوڀي اسان لوئي لڄائي آ.

چيڙ چونرا ڪتونبا ۽ ڪتا لوٽڪ للر لاٽي،
مريڙو مرڪ مارن جو منگها ۽ مرٽ مانڊاٽي،
نہ ڀهرينديس پٽيهر پٽ پريان پيتم پلر پاٽي،
ڪٽي تون ڪوه تان آئين تہ ٿيندي راڄ جي راٽي،
اهو ڀي ڪين سوچيئي ڪا پرائي ڄام ڄائي آ،
نہ ڪڏهن لالچي لوڀي اسان لوئي لڄائي آ.

مٺا ٿر ملڪ جا ماڻهو مٺي ٻولي آ مارن جي،
رکج لڄ لال لوئي جي سُتي پيتم سگهارن جي،
ڪرين ڪوه قيد ۾ قابو نہ ڇڏبي پر پنهوارن جي،
نہ وڪرو ٿي نہ ٿي سگهندي هي ڏٽڪي ڏيءَ ڏنارن جي،
سِسِي ڪونڌر ڪپائي پر اسان عزت بچائي آ،
نہ ڪڏهن لالچي لوڀي اسان لوئي لڄائي آ.

تڏهن مان لکان ٿو

تڏهن مان لکان ٿو، جڏهن آئون ٿو سوچيان،
صدين جا ستايل هي مظلوم هاري،
اسر ڏيئي اٿن ٿا ۽ آڌي سمهن ٿا،
اها ساڳي ڪوڙر اهي ساڳيا ڏانتا،
اهي ڏاند ساڳيان اهي هر ساڳيا،
هو ڪوڙر هڻن ٿا، سڄو ڏينهن لڇن ٿا،
سين ۾ سُڪن ٿا ۽ ڪاڙهي ڪڙهن ٿا.

مگر پوءِ ٻه آهن بکيا ۽ ڏکيا،
انگ جن جا اگهاڙا ۽ ويران واڙا.
تڏهن منهنجون سوچون ٻه سڏڪي پون
ٿيون،
پنهنوارن جي پٽڙن جيئن روئي ڏين ٿيون،
۽ منهنجو قلم پوءِ اٿي ٿو وڏي ٿو،
تڏهن مان لکان ٿو تڏهن آئون لکان ٿو.

گل گلابي ٻار

تو لئيہ گيت لکان ٿو گلڙا شال جواني ماڻين،
منهنجي دعا ٿئي وڏي وڏو ٿي ويڙهن سان دل واڻين،

جرڪي جرڪي جوت جڳائين جهوپين جا جونجهار،
او ننڍڙا ننڍڙا پيارا پيارا گل گلابي ٻار.

مرڪي مرڪي اڪڙيون کولين ٻولين ٻاتا ٻول،
کلندي ڪُڏندي وقت گذارين ۾ ڍوليا جاني ڍول،
ڪيڏو ڏين ٿو مان مٽي کي ڪيڏو ماءُ سان پيار،
او ننڍڙا ننڍڙا پيارا پيارا گل گلابي ٻار.

تو ۾ جڳ جون اکڙيون اٽڪيل تون ئي ڀاڳ سڀاڳ،
جاڳي اي پٽ جانيئڙا ڪج ساري قوم سجاڳ،
سچ تي ثابت رهجان ۾ سورهيہ سچ ئي سونهن سينگار،
او ننڍڙا ننڍڙا پيارا پيارا گل گلابي ٻار.

همت سان هر مشڪل کي تون منهن ڏيئي منڙا مات ڪجانءِ،
چنڊ جيئن چمڪي چمڪي چوڏس گم تون ڪاري رات ڪجانءِ،
پنهنجي ديس جي ڌرتي تي ڪج هرجاءِ هبڪار،
او ننڍڙا ننڍڙا پيارا پيارا گل گلابي ٻار.

تنهنجي جوت جڳائڻ سان ئي ٿينديون روشن راهون،
محنت سان ڪج ملڪ مٺي جو منڙا مان مٿاهون،
اُوچو ڪنڌ ڪري تج "ڪونڌر" مانجهي مٽيادار،
او ننڍڙا ننڍڙا پيارا پيارا گل گلابي ٻار.

چا! چا! نہ وڪامي سنڌ اندر

جهانگي جهاتي پائي ڏسو ڪا جيءَ جياري سنڌ اندر،

مارن منهن تي مرڪ نہ ڪائي موذي ماري سنڌ اندر،
هئي هئي هيڏا هاچا هنجون هارن هاري سنڌ اندر،
ڏڪا، ٿاپا، ٺيلها، ٺوڪر، سور سونهاري سنڌ اندر،
ڪنهنجا هر پاڇاري، ڪنهنجو ڦار وڪامي سنڌ اندر،
پلپل پيارن پنهنوارن جو پيار وڪامي سنڌ اندر.

ٻار پسون پيا ٻاڪارن جت لاهيارن وٺ لوڙ نہ لولو،
آٽيو چاڙهن ڏٽ ڏهاٽي، سيءَ سياري سنهڙو چولو،
ٻونء پلاري سيج جنين جي اپ ري جن جو ناهي اولو،
سيڪو پنهنجي تاٽي ترهو تن جو ڪنهنکي ترس نہ تولو،
ٻاتيون ٻاتيون ٻولي جو، سو ٻار وڪامي سنڌ اندر،
پلپل پيارن پنهنوارن جو پيار وڪامي سنڌ اندر.

نينهن ندي جيئن چوليون ماري تن جا نخرا ناز وڪامن،
ڪي ٽيون ويهي وهي وڃائن ڪي ٽيون ويندي واٽ وڪامن،
ڪي تہ جمڻ ڪان پوءِ وڪامن ڪي تہ اديون اڳواٽ وڪامن.
جهيڙيون جهڙي ريت وڪامن پوءِ بہ اوچي ڳاٽ وڪامن،
نندڙي، نهتي، نيڪ، نماٽي، نار وڪامي سنڌ اندر،
پلپل پيارن پنهنوارن جو پيار وڪامي سنڌ اندر.

ڪنهنجا ٺهڪ تہ ڪنهنجي مُرڪ تہ ڪنهنجي لڙڪن لار وڪامي،
ڪنهنجي چير تہ ڪنهنجا جهومڪ ڪنهنجو چلو وار وڪامي،
ڪنهنجي سينڌ تہ ڪنهنجو سرمو ڪنهنجو سونهن سينگار وڪامي،
ڪنهنجون چوڙيون، ڪنهنجا چوڙا ڪنهنجو چندن هار وڪامي

جي، جُسو، جِند، جان، سندن جنسار وڪامي سنڌ اندر.
پلپل پيارن پنهنوارن جو پيار وڪامي سنڌ اندر.

ڪينجهر ڪان ڪارونجهر تائين ڌرتي تي انڌ ڪار اُهي ئي،
ارغون ۽ ترخان اهي ئي غاصب ۽ غدار اُهي ئي،
ليڙون ليڙون ويس اهوئي اٽيا اٽيا وار اُهي ئي،
ڌٽ اهو ئي ڏيهہ اهو ئي انگ اگهاڙا ٻار اُهي ئي،
موتيو ساڳيون موتيو پر مهڪار وڪامي سنڌ اندر،
پلپل پيارن پنهنوارن جو پيار وڪامي سنڌ اندر.

پوءِ پيءِ توڪي ننڊ نهڙيو پوءِ پيءِ دل ڪان ڪائين ڌوڪو،
پوءِ پيءِ منڙا ماٺ رهين چو، ڪو تنهن تي ڪڏهن سوچيو توڪو،
اُٺ! اُٺ! ڪيڏو رهجي ويو آ، پيارل سائين پنڌ پروڪو،
هو ٻُڌ گهر گهر گهنڊ وڄي پيو، هو ٻُڌ هر هنڌ آهي هوڪو،
زر زمين ۽ در دريون وڪامي سنڌ اندر،
پلپل پيارن پنهنوارن جو پيار وڪامي سنڌ اندر.

سهڻا سانگي سوچي ڏس هِت ساٽا ساٽا سنڌ وڪامن،
ڪنهنجا مارڳ ماڳ وڪامن ڪنهنجون راهون رند وڪامن،
برڪا رت جي باڪي ڦٽي ۾ بينسر بازو بند وڪامن،
ڪاڪ ڪنڌي تي ڪهڙا ڪهڙا ڪونڌر ڪونڌر ڪنڌ وڪامن،
تانَ، طبل ۽ تند، تنبورو، تار وڪامي سنڌ اندر،
پلپل پيارن پنهنوارن جو پيار وڪامي سنڌ اندر.

خادم ٽالپر

(نوٽ: خادم ٽالپر 1966ع کان شاعري ڪرڻ شروع ڪئي اول سنڌ ساهتا سنگت بدين جو بنياد رکيو. جنهن ادبي تنظيم پنج سال کن مشاعرا ڪرايا، شاعرن سان شامون ملهايون. خادم تڏهن تاريخ شعرا لاڙ ڪتاب ترتيب ڏئي 1970ع ۾ ڇپايو ۽ پوءِ مسلسل شاعري ڪندو رهيو آهي هن وقت تائين سندس اڻ ڇپيل شاعري جو وڏو مجموعو موجود آهي جنهن نثر جا ٻه ڪتاب لکيا ۽ ڇپرايا آهن.)

قطب تارا

او ٻارڙا او پيارڙا!
او سنڌڙي جا تارڙا
پڙهندا هلو چڙهندا هلو
رڙهندا هلو وڌندا هلو

ڪاليج اسڪولن ڪلن
سڀ ٻارڙا پڙهڻ وڃن
نئون نسل ڪو تيار ٿئي
جو وڄ جيئن چمڪار ٿئي
دنيا مٿي پکڙي وڃي
انسانيت مرڪي پوي
هرڪو چوي هلندا اڇو
وڌندا اڇو هلندا اڇو
ٻارڙا او پيارڙا
ڏاڍ جا ڏونگر ڏرن

ڪوڙ جا ٻيلا ٻرن
وسنديون وسن ميلا مچن
رانديون رچن، ٻچڙا ٻچن
سوڍا اچن، خوشيون نچن
سڀ بدن مرڪي پون
واهه واهه وسي سارو وطن
هر طرف هٻڪار هِيءَ
هر طرف هاڪار هِيءَ
پڙهندا هلو رڙندا هلو
ٻارڙا او پيارڙا

دنيا سڄي سُڌري وئي
هي ڳالهه تي پڌري وئي
اڄ غلامي گار آهه
قوم هرڪا تيار آهه
ماءُ سنڌ سڏڙا ڪري
واڪا ڪري هٿڙا ڪٽي
رات ڏينهن هر هر چوي
پڙهندا هلو چڙهندا هلو
آسمانن ڪان مٿي
ستارن خلائن ڪان مٿي
وڌندا هلو وڌندا هلو
ٻارڙا او پيارڙا
او سنڌڙي جا تارڙا

ٻاهہ جو طوفان

اجان ڦهر ڪڙڪي، ڪڪائن گهرن تي،
اجان ٻاهہ ڀڙڪي، پوري بدن تي.

جڏهين مور ماڻهو، ٻي وس ٻڌيا هن،
تڏهين بادشاهي، ڳجهون ڪن وطن تي.

اجهو چاڻ طوفان، آيو ڪي آيو،
اجهو چاڻ ڪڙڪيو، ڪو ڦهر قاتلن تي.

ڪڏهين ڪونہ بچندين، ڪٿي ڪونہ بچندين،
او ونداهہ جا رکوالا، زمين تي اُپن تي.

شينهن ٿي اٿو

او پورهيتو او هاريو، او مزدور يار ساٿيو،
ڪو انقلاب آڻيو، ڪو انقلاب آڻيو.

لُو لُو رئيس لڄ لُٽي، هن ڪلهہ لُٽي ۽ اڄ لَٽي،
روز روز ڇهڪ چير، گرهہ گرهہ تِير تِير،
زهر ڍڪ پيون پيون، پوءِ بہ هٿ جيئون جيئون،
ڪئين صديون مٿي ويون، پئي سٽي لٽي ويون،
هن دور کي ڌڪاريو، ڪو نئون سج اڀاريو،
او پورهيتو او هاريو، او مزدور يار ساٿيو،

ڪو انقلاب آڻيو، انقلاب آڻيو.

هي رئيس مير ڪوڙ سڀ، هي سيد پير ڏوڙ سڀ،
سڀ نڳي جي ناٽ ۾، ٿا قوم رکن ڪاٽ ۾،
ڪپار سڀ ڪٽار سان، بم توب ترار سان،
ٿي وڃن ٻڪا ٻڪا، ٿي وڃن ذرا ذرا،
ڪوڙ ڏاڍ ڏاريو، ڪو نئون وقت واريو،
او پورهيتو او هاريو، او مزدور يار ساٿيو،
ڪو انقلاب آڻيو، انقلاب آڻيو.

هي خودڪشيون ۽ دهشتون، ڇا رهزنيون ۽ وحشتون،
روز ڪئين قيامتون، آفتن تي آفتون،
روز ڪئين ڳيرو ڪسن، روز ڪئين مانجهي مرن،
ڇا ڪُچون ۽ ڇا پُڇون، پيا پَڇون ۽ پيا لُڇون،
هن باهي جي درياءَ منجهان، قوم کي اُڪاريو،
او پورهيتو او هاريو، او مزدور يار ساٿيو،
ڪو انقلاب آڻيو، انقلاب آڻيو.

سنڌ پئي سڏي سڏي، قوم کي گڏي گڏي،
شينهن تي اٿو اٿو، نينهن تي چڙهو چڙهو،
ڏينهن تي بکو بکو، مينهن تي وسو وسو،
ڪو نئون نينهن اجاريو، ڪو نئون سُر تنواريو،
جوڌن کي پڪاريو، قوم کي اٿاريو،
او پورهيتو او هاريو، او مزدور يار ساٿيو

ڪو انقلاب آڻيو انقلاب آڻيو.

سچ سان محبت

سچ سچاڻو سچ کي پايو
سوچي سوچي، سچ ڳالهائيو.

سچ ۾ هوندو مچ لڪل آ،
مچ مچايو سچ بچايو.

برهہ جي بستي، من من مستي،
محبت جو ڪو مچ مچايو.

سونهن ۽ سچ سان محبت جن جي،
ڏرتي کي تن، باغ بنايو.

ڳايو ڳايو گڏجي ڳايو
ستل سارا، شهر جاڳايو.

او منهنجا محبوب

تون جي ڪلين، ڪنوٽين ڪِلن،
ٿرن ۽ برن ۾، بادل وسن.

سڪل نوٽ ڏرتي سائي ٿئي،
گل گونج گاهه سڀ ڦلهارجن.

تنهنجي هي اچڻ سان تقدير بدلي،
مٿل ماڳ من جا ملهارجن.

تنهنجو ويس انڊلٺ، وينگس گهٽائون،
تنهنجي سونهن ڏسڻ سان حياتيون ملن.

اچڻ جو اسان تي ڪرين جي ڪرم،
ڪرم جا پرم سڀ رهجي اچن.

تون آزاد آزاد آزاد ٿي،
جي سنڌڙي اٿين ته ميلا مچن.

سڄو جڳ جاڳي انڌيرا ڪٽن،
باکون ڦٽن ۽ اميدون اٿن.

وري راڳ ملهار ڳائي پٽائي،
ڪارونجهر ۽ ڪينجهر ڀڪن ۽ مهڪن.

اٿو ديس واسيو، پره پئي ڦٽي،
ساوڻ پيو گجي ۽ سڏي پيو وطن.

سڏي پيو چوي پيو، چوي پيو وطن،
اٿو ديس واسيو، جيئن ويڙها وسن.

دوها

رات اونداهي جهنگ اٽانگو، وک وک تي آ پوريل بم،
وڻ وڻ ۾ آ لاش ٽنگيل، پن پن تي آ ماڻهو چم.

❊

باهه ٻري ٿي جاءِ جلي ٿي، گهر ڊهن ٿا ٻار مرن ٿا،
جيءَ جهرن ٿا ڏيل ڏرن ٿا، نيٺ تہ ماڻهو پوءِ وڙهن ٿا.

❊

هڏ همالہ هوڏ هٺيلو، مور نہ مڃي هو ڪائي مات،
بم بندوقون ٻڄون ڀالا، توڙي آڏيو ڦهري ڪات.

❊

تن تنها هو هٿين خالي، سامهون دشمن سوين سٺ،
موت کي ماري من اٽانگو، ڪين ڪري جو ڪائي ڪٺ.

❊

جهول ڀري ڪو ڪرڻ جا اڄ، ست سنڌ جاڳائي پيو،
شايد سنڌ جو آهہ لطيف، جو ڳلي ڳلي ۾ ڳائي پيو.

❊

ڪا وک انوکي هوندي آهي، ڦوڪي ڦوڪي رکجي پير،
ڪڏهين ڪڏهين باهہ جو دريا، پار ڪرڻ ۾ ڪجي نہ دير.

❊

تنهنجي ڪارڻ جيڪي نڪتا، هڏ انهن جا ٿي ويا چُور،
پريت تنهنجي پنڌ پري آ، تون اسان کان ڪيڏو ڏور.

❊

هرڪو ڏاهو چريو ٿي پيو، چنڊ پڪيڙيو کهڙو منڊ،
باک ڏني آ ساک اها، ڳل اوهان جا يورپ ڪنڊ.

ڊاڪٽر مير اعجاز ٽالپر

(نوٽ: ڊاڪٽر اعجاز ٽالپر 1980 شاعري ڪرڻ شروع ڪئي هن وقت 100 کان وڌيڪ شعر موجود آهن. شاعري ۽ ادب پڙهڻ سان ڏاڍي دلچسپي اٿس، سندس شاعري هن کان اڳ ۾ نہ ڇپي آهي.)

لاوارث ٻار

فٽ پاٿ تي رئندل ٻار ڏنم هو ٻار تہ ڏاڍو پيارو هو
هُو ڪنهن گل جيان هي بہ چمن جو نازڪ هڪ ستارو هو
هن جي ٽڙيل چهري کي تقديرڪٽي مرجهايو هو
افسوس هيڏي جڳ هوندي پيي هو لاوارث ويچارو هو.

پيءُ نڪو ياءُ پيڻ هئا نہ جيئري ماءُ ويچاري هئي،
ننڍڙي دلڙي ممتا جي جذبن کان بلڪل عاري هئي،
هو ڇا ڄاڻي ڪل خوشي جنهن گڏ غمن سان گهاريو هو
افسوس هيڏي جڳ هوندي پيي هو لاوارث ويچارو هو.

جڏهن ڇڏي ويا پنهنجا پرايا سورن سان هن ياري ڪئي،
ڦاٽل ڪپڙا پير اگهاڙا ڪاڙهي چمڙي ڪاري ڪئي،
ڪنهنکي دل جا درد ٻڌائي هن جو ڪهڙو سهارو هو
افسوس هيڏي جڳ هوندي پيي هو لاوارث ويچارو هو.

معصوم هي چهرو هر ڪنهن اڳيان نازڪ هٿڙو واري ٿو
چند ٽڪن جي عيوض جهٽڪون سهي بہ پيٽ هو پاري

پيو.
معمول جيان اڄ رات ٻه ساڳيو ڪاڙو هن اٻارو هو
افسوس هيڏي جڳ هوندي پيي هو لاوارث ويچارو هو.

گرمي گهائي لُڪ لنگهائي آڙنگ ڪاٽي آيو هو
ڇا ڇا ٽيو ڪيئن ڪيئن ڪاٽيو هن ڪنهنکي ڪين ٻڌايو هو
جرئت مند جلوي تي ڏس ڪيئن قسمت قهر ڪيرايو هو
افسوس هيڏي جڳ هوندي پيي هو لاوارث ويچارو هو.

سوچان ٿو هي ٻالڪ ننڍڙو رات وڏي آ سياري جي،
مينهن وسي ٿو برف ڪري ٿي هوا اتر جي ماري ٿي،
رات الاجي ڪيئن هن ڪاٽي رات ٻه ڄميو پارو هو
افسوس هيڏي جڳ هوندي پيي هو لاوارث ويچارو هو.

اعجاز انهي کي اپنائي ڪو هي ٻه چوڏهين چنڊ آهي،
هي ڪو گلشن مهڪائي ڇو دنيا هن کان تنگ آهي،
انسانن جي بستي ۾ ڇو هن لاءِ هرڪو ڏاريو هو
افسوس هيڏي جڳ هوندي پيي هو لاوارث ويچارو هو.

سمنڊ جي ڪناري

سمنڊ جي ڪناري تي پيرين اگهاڙا پانچا پسائي اسان ٿي گهمياسين،
بهارن ۾ گلشن جا گلڙا پٽيندي ڇپر کي لتاڙي اسان ٿي گهمياسين،
هوائن جي جهوٽن تي نچندڙ فصل جي هر هڪ تال سان گڏ اسان ٿي نچياسين،
خوشين تي کلي ٽهڪڙا پيي ڏناسين ۽ هڪٻئي جا ڳوڙها ڏکن تي

اگهياسين،
بلبل ۽ ڪوئل جي ٻولن کان وڏو هو منو پنهنجي انمول الفت جو گانو
رهيس مان نہ ساڳيون نہ تون تون ئي آهين پنهنجي ٻہ محبت جو هو ڪو زمانو.

لڪي ريت تي نانء پنهنجا ملا ئي گلڙن سان ڪيڏو سجايو نہ هوسين،
رنگين وادين جي دلڪش نظارن ۾ محبت کي ڪيڏو مچايو نہ هوسين،
وجهي ٻانهون هڪٻئي جون پنهنجي گلن ۾ جواني کي ڪيڏو ملهايو نہ هوسين،
ڪٽي ٻڪ روئي سدا ساٿ لاءِ قلندر کي ڪيڏو ٻاڏايو نہ هوسين،
دنيا جي نظر کان لڪي ٿي ملياسين بنائي نئين سج نئون ڪو ٻهانو
رهيس مان نہ ساڳيون نہ تون تون ئي آهين پنهنجي ٻہ محبت جو هو ڪو زمانو.

برساتي بوندن ۾ ڪپڙا پچائي مڌر گيت مستي ۾ ڳاياسين ڏاڍا،
پراڻن پٻن تان پڪل ٻير پٽيندي لڪن مٽ ڪيئن لمحا گذارياسين ڏاڍا،
چمن ۾ تہ گلڙن تان پوپٽ جهلي ڪيئن هوائن جي رخ تي اڏارياسين ڏاڍا،
هڪٻئي جي زلفن ۾ موتيو چنبيلي پٽي گل گلابي سجاياسين ڏاڍا،
ڪچا ريت جا گهر اڏيندي اڏيندي ڪو جوڙيوسين سپنن سندو آشيانو
رهيس مان نہ ساڳيون نہ تون تون ئي آهين پنهنجي ٻہ محبت جو هو ڪو زمانو.

معمولي ڳالهين تان تنهنجي ۽ منهنجي رسڻ روز پرچڻ ۾ ڏاڍو مزو هو،
ٻانهون پڪيڙي ۽ ياڪر ۾ پرينديي ٿڌي ساهہ آٽڻ ۾ ڏاڍو مزو هو،
سنڌو جي ڪپر تي جهڪيل نم هيٺيان ڪچهري مچائڻ ۾ ڏاڍو مزو هو،
مڌر چانڊوڪي ۾ محبت جي منڙي تہ نغمي آلاپڻ ۾ ڏاڍو مزو هو،
ڪندي رقص سورج مکي جي حسين ڪيت ڇيڙيو هو سنگيت جو پڻ ترانو
رهيس مان نہ ساڳيون نہ تون تون ئي آهين پنهنجي ٻہ محبت جو هو ڪو زمانو.

دڙن تي دڪايل دلين کي ڳنڍڻ جا اڄا تائين ڪافي لڪل راز هوندا،

فضا ۾ محبت جي خوشبو سان گڏ پنهنجي معصوم ٽهڪن جا آواز هوندا، جتي پيچ پائي محبت ڪئي سين نظارا اهي اڄ ته ناراض هوندا، اسان چنگ چاهت جا "اعجاز" چوريا بي سُر اُهي اڄ سيئي ساز هوندا، هائي ڙي قسمن عجب رنگ تنهنجا ڪٿي دل جي ڌڙڪن ڪٿي آشيانو، رهيس مان نه ساڳيون نه تون تون ئي آهين پنهنجي به محبت جو هو ڪو زمانو.

❊

هي سَمَا ڪهڪشان هي چمن هي گگن،
نانءَ تنهنجو وٺن گيت تنهنجو چون.

هلڪڙي سرمئي چانڊوڪي ۾ ڪٿي،
پُرڪشش ڍنڍ جي ڪنهن ڪپر جي مٿي،
پاڇو پاڻي جي لهرن تي چنڊ جي ٽڪي،
پيار جي راڳ تي دل جو ديپڪ جلي،
ڏس نظارا پيار پيا ياد ڪن.

دور آڪاش تي موتين جون لڙيون،
رات جي سانت ۾ پيار جون ڳالهڙيون،
دل جي ساگر اندر ڪي ته ويرون چڙهيون،
اڄ ته گڏجي اٿيون نينهن واريون ڪڙيون،
هي ڪتيون چنڊ تارا پلي رشڪ ڪن.

جي جهوميو جهڙالو ڪڪرڙا گُڙي پيا،
اترڙو وريو زرد گلڙا ٽڙي پيا.

دُعا ڳوٺ انڌهلو لاءِ

اي خدا هٿ ٻڌي ٿو ڪريان التجا، ديس منهنجي مٿي خاص رحمت رهي،
محبتون شل هجن رونقون شل رهن منهنجا مالڪ اندهلي جي پارت هجي.

جتي بيد مشڪن جي چوٽي مٿان ٽيون ڪوئل جون اڪثر صدائون اچن،
۽ برکا جي موسم ۾ اندلٺ جا منظر وڻي جون هوائون دليون رقص ڪن،
جتي اڄ ﺑﻪ سياري جي راتين ۾ هر هنڌ مچن تي وڏيون محفلون ٿيون مچن،
جتي سونهن سوڀيا وسي سادگي ۾ انهي ديس جون سڀ ادائون وڻن،
جنهن جي مٽي مان محبت جي خوشبوءَ اچي ان ڌرتي ۾ ڏاڍي ٿي راحت رهي.

نهر جا ڪنارا ۽ ٻيرن جون ڇاؤن ۽ اولهه ڪان ايندڙ هي ٿڌڙيون هوائون،
ڏنارن جي سينڌين تي سرمد جا نغما نما شام جون پرڪشش سرخ شامون،
نهر جا ڪپر ۽ ڇپر تي ڪچهريون دلين جا سودا محبت جون رسمون،
سنگت سان گهاريا حسين پل مون جيڪي ڀلا يار تن کي وساريان ڪيئن،
آهي منهنجي دعا ديس منهنجو سدا قرب ۽ پيار جي هڪ علامت رهي.

جتي باک ويلي اٿي ڪال ڪٽڇي مڌر گيت ٻولي نچي ۽ ٽپي،
جتي ماڪ مکڙين کي رونق ٿي بخشي جتي سبز کيتن ۾ سورج لڪي،
جتي اڄ ﺑﻪ ڪانگل اڱڻ تي لنوي ٿو اچا ڀي ڍنڍين ۾ ڪنول ٿو ٽڙي،
اچا ڀي ڀٽارين جا ڪڏڪار ٿين ٿا اچان ڀي وٿاڻن تي دونهي دکي،
شال سرهن جا گل پيلا ٽڙندا رهن شال فطرت سندي سونهن سلامت رهي.

جتي اڄ ڀي سگهڙن جي سٿ ۾ او سهڻا گهڙن تي گهڙولي ٻڌڻ ۾ اچي ٿي،
ڪسيو ڪانپ هڪ ٻئي کي ڏورون ڏيڻ ۽ وڏي سڏ پرولي پڇڻ لئه اچي ٿي،
اڄ ڀي ٿلهي تي ڀڳل رانديڪن سان مني ٻاتي ٻولي ٻڌڻ ۾ اچي ٿي،
هندوري ۾ اڄ ڀي ويٺي لال لوڏي تنهن ممتا جي لولي ٻڌڻ ۾ اچي تي،
مونکي پنهنجي ٿي تقدير تي ناز آ ٿي جيئري ٿي جنت جي زيارت ٿئي.

اڄ ٻيو ڪلرتي پلي پيار ڪيڏو هي واهڻ هي وستي ٻڌائيندا آهن،
جتي اڄ بہ پنڇي ٽا آزاد اڏرن ۽ نغما محبت جا ڳائيندا آهن،
جتي اڄ بہ جوڙا وڏي چاه سان ٽا سحر تائين محفل مچائيندا آهن،
چانڊوڪي راتين ۾ اڄ ٻيو پٽن تي درين راند دلبر مچائيندا آهن.
اڄ ٻيو اوطاقون وطن ۾ وسن ٿيون اڄ ٻيو ئي آيل کي عزت ملي.

ڪليي آسمان ۾ پڏر تي آ ڪيڏو ستارن جي هيٺان سمهڻ ۾ مزو،
ستي رات آڌي پري کان اچي تنهن ٽيٽيهر جي ٽين ٽين ٻڌڻ ۾ مزو،
انڌرين جي سيني کي چپ چاپ چيري سا جگنو جي جهرمر ڏسڻ ۾ مزو،
اونهاري ۾ بستر تي چندا کي اپ تي تڪيندي تڪيندي سمهڻ ۾ مزو،
جيڪي قدرت عطا ڪيا هي انمول منظر خدا شال ان جي حفاظت ڪري.

سنڌ سهڻي سڄي پر منهنجو ڳوٺ ائين چنڊ پڏرو جيئن آ تارن اندر،
انب ٽالهين نہ ليمن جي هت آ ڪشش سونهن ڪيڏي نہ آ جنهنجي ڄارين اندر،
آهي "اعجاز "جي در ڏٽي التجا موج مستي رهي منهنجي مارن اندر،
جيءَ ۾ جايون ڏين پريت ڏيئي پنهنجو ڪن پيار ملندو رهي تن پنهوارن اندر،
شل حياتي جا ڏينهڙا ائين ئي لنگهن هي بهارون رهن شال قسمت ڪري.

سنڌ سلامت

www.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت جو مشن ۽ مقصد سنڌي ٻوليءَ جي ڊجيٽلائيزيشن ۽ پکيڙ کي وسيع ڪرڻ آهي ۽ پڻ دنيا سان گڏ سندس رفتار سان هلڻ جو سانباهو آهي، ڇو تہ تاريخ هميشہ انهن قومن جو احترام ڪيو آهي جن پنهنجي علمي سرمائي جي حفاظت ڪئي آهي. سنڌ سلامت پڻ پنهنجي ٻوليءَ جي بقاء خاطر سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل قيمتي ۽ ناياب ورثي کي ضايع ٿيڻ کان بچائڻ ۽ ان کي نہ رڳو محفوظ رکڻ پر پنهنجي اديبن، ليکڪن، محققن ۽ شاعرن جي علم، هنر ۽ تخليقن کي ڊيجيٽلائيز ڪندي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود سنڌين تائين مفت ۾ آسانيءَ سان پهچائڻ جو عزم ڪيو آهي.

اسان جي خواهش هئي تہ سنڌي مواد تي مشتمل هڪ اهڙو ڪتاب گهر قائم ڪجي جتي هر موضوع تي مشتمل ڪتاب موجود ملن. ڪتابن کي ڳولڻ ۽ ڊائونلوڊ ڪرڻ آسان هجي ۽ اينڊرائيڊ سميت آئي فون يا ونڊوز آپريٽنگ سسٽم سميت هر قسم جي ڊوائيس تي آساني سان آن لائين پڻ پڙهي سگهجي.

۽ اهو سڀ ”سنڌ سلامت ڪتاب گهر“ ذريعي ئي ممڪن ٿي سگهيو. اميد تہ سنڌ سلامت ڪتاب گهر ذريعي سموري دنيا ۾ موجود سنڌي نہ صرف ڀرپور لاڀ حاصل ڪندا پر سنڌ سلامت ڪتاب گهر کي وڌيڪ فائديمند بنائڻ لاءِ پنهنجو پورو ساٿ نڀائيندا.

books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت ڪتاب گهر جي اينڊرائيڊ اپليڪيشن پلي اسٽور جي هن لنڪ تان ڊائونلوڊ ڪريو:

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.sindhsalamat.book

اي خدا هٿ ٻڌي ٿو ڪريان التجا، ديس منهنجي مٿي خاص رحمت رهي،
محبتون شل هجن رونقون شل رهن منهنجا مالڪ انڊهلي جي پارت هجي.

جتي بيد مشڪن جي چوٽي مٿان ٽيون ڪوئل جون اڪثر صدائون اچن،
۽ برکا جي موسم ۾ انڊلٺ جا منظر وڻي جون هوائون دليون رقص ڪن،
جتي اڄ بہ سياري جي راتين ۾ هر هنڌ مچن تي وڏيون محفلون ٿيون مچن،
جتي سونهن سوڀيا وسي سادگي ۾ انهي ديس جون سڀ ادائون وڻن،
جنهن جي مٽي مان محبت جي خوشبوءِ اچي ان ڏڏڙ ۾ ڏاڍي ٿي راحت رهي.

نهر جا ڪنارا ۽ ٻيرن جون ڇانئن ۽ اولهہ کان ايندڙ هي ٿڌڙيون هوائون،
ڏنارن جي سينڍين تي سرمد جا نغما نما شام جون پرڪشش سرخ شامون،
نهر جا ڪپر ۽ ڇپر تي ڪچهريون دلين جا سودا محبت جون رسمون،
سنگت سان گهاريا حسين پل مون جيڪي ڀلا يار تن کي وساريان ڪيئن،
آهي منهنجي دعا ديس منهنجو سدا قرب ۽ پيار جي هڪ علامت رهي.

جتي ٻاڪ ويلي اٿي ڪال ڪڇي مٹر گيت ٻولي نچي ۽ ٽپي،
جتي ماڪ مکڙين کي رونق ٿي بخشي جتي سبز کيتن ۾ سورج لڪي،
جتي اڄ بہ ڪانگل اڱڻ تي لنوي ٿو اچا پيءِ ڍنڍن ۾ ڪنول ٿو ٽڙي،
اچا پيءِ پٽارين جا ڪڏڪار ٿين ٿا اچان پيءِ وٿاڻن تي دونهي دکي،
شال سرهن جا گل پيلا ٽڙندا رهن شال فطرت سندي سونهن سلامت رهي.

ڊاڪٽر مير اعجاز ٽالپر